

Molnár Anna

Az Északi Liga szerepe Olaszország tartományi
rendszerének átalakulásában

Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék

Témavezető: dr. Horváth Jenő

©Molnár Anna

Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem
Nemzetközi Kapcsolatok Ph.D Program

Az Északi Liga szerepe Olaszország tartományi rendszerének
átalakulásában

Ph.D. értekezés

Molnár Anna

Budapest, 2002.

Tartalomjegyzék

Tézisek	7
A dolgozat struktúrája	9
Bevezetés	13
1.A főbb fogalmak meghatározása	18
<i>1.1. Föderáció</i>	18
1.1.1. A föderációs vita Olaszországban	25
1.1.1.1. Az Északi Liga	27
1.1.1.2. Agnelli Alapítvány	30
1.1.1.3. A polgármesterek mozgalma	33
1.1.1.4. Regionális megközelítés	35
1.2. A szubszidiaritás elve	37
1.3. A liga	41
2. Az olasz pártrendszer átrendeződése	51
2.1. <i>Hajrá Olaszország</i>	54
2.2. <i>Nemzeti Szövetség</i>	58
2.3. <i>Az Északi Liga mint új politikai szereplő</i>	62
2.3.1. Az Északi Liga története	62
2.3.1.1. A Venetói Liga születése, az etno-regionális korszak	66
2.3.1.2. A Lombard Liga felemelkedése	70
2.3.1.3. Az Északi Liga létrejötte	74
2.3.1.4. Az első Berlusconi-kormány	79
2.3.1.5. Elzárkózás a választási szövetségektől	85
2.3.1.6. A második Berlusconi-kormány	95
3. A regionális kérdéskör	113
3.1. <i>A regionális különbségek háttere</i>	113
3.2. <i>Olaszország regionális berendezkedése a második világháború után</i>	117
3.3. <i>A politikai intézményrendszert és a közigazgatási rendszert érintő reformok</i>	120
3.3.1. Politikai és gazdasági reformok a Második Köztársaság kiépítése érdekében	120
3.3.2. A tartományi rendszer reformja	130

3.3.3. Új törvények, az alkotmányreform	137
4. Olaszország és az Európai Unió kapcsolata	153
4.1. <i>Olasz integrációs politika</i>	153
4.2. <i>Az Északi Liga EU-politikája</i>	162
4.3. <i>Az Európai Unió hatása a régiók szerepének változására</i>	167
Konklúzió	173
Felhasznált irodalom	176
Melléklet	
Olaszország alkotmányának módosított és jelenleg hatályos	
V. fejezetének összehasonlítása	
V. fejezet: Tartományok, megyék és községek	186

Táblázatok jegyzéke

1. Tábla. Az Agnelli Alapítvány által ajánlott új tartományok	32
2. Tábla. Az Északi Liga sikerének külső tényezői	64
3. Tábla. Az Északi Liga sikerének belső tényezői:	64
4. Tábla. Az északi terület függetlenségével kapcsolatos vélemények 1996-ban	93
5. Tábla. A közigazgatási rendszerrel kapcsolatos vélemények 1996-ban	93
6. Tábla. Az északi liga szavazati aránya az 1996-os és a 2001-es parlamenti választásokon	101
7. Tábla. Néhány föderális ország és Olaszország tartományi szintű bevételeinek a megoszlása 1996-ban	134

Az Északi Liga szerepe Olaszország tartományi rendszerének átalakulásában

Tézisek

Disszertációm célja, hogy bemutassa és elemezze egy új, területi alapon szerveződő párt, az Északi Liga politikai fejlődését, történetét, illetve kapcsolatát az Olaszországban, napjainkban lejátszódó decentralizációs folyamathoz. Fontosnak tartom, hogy az Északi Liga történetének feldolgozása mellett bemutassam a rendkívül aktuális közigazgatási reformhoz fűződő főbb elméleti és politikai irányzatokat, illetve az alkotmány-és törvénymódosítással kapcsolatos eseményeket is. Az értekezés fókuszában az Északi Liga fenti folyamatban játszott szerepe és a kétségkívül, elsősorban általa a középpontba állított föderációs vita bemutatása áll.

Megvizsgálom, hogy milyen körülmények között, és mely okokra visszavezethetően jött létre az Északi Liga. Bemutatom, hogy hogyan vált kis etnoregionális – országos szinten jelentéktelen - pártból mikronacionalista párttá, majd egy, nemzeti szinten is megjelenő szélsőjobboldali pártnak tekinthető politikai szereplővé.

Amikor 1996-ban témaválasztásom megtörtént, még sokak számára valós veszélynek tűnt, hogy az Északi Liga politikai tevékenysége következtében az északi területek elszakadhatnak Olaszországtól. Ez a veszély azonban Olaszországnak az euróövezethez történő sikeres csatlakozását követően végképp elhárult. Az északi területek lakói már nem érezhették úgy, hogy a déli területek gazdasági problémái miatt leszakadhatnak az Európai Unió élvonalától. Az Északi Liga politikai tevékenysége mindenek ellenére jelentős hatással volt az ország közigazgatási rendszerére. Az Északi Liga társadalmi támogatottságának növekedése következtében a föderalizmus vita az olasz belpolitikai élet középpontjába került. A kilencvenes évek végére a legtöbb politikai szereplő már egyetértett azzal, hogy szükséges az ország tartományi rendszerének az átalakítása. Ezekben az években

számos törvényt hoztak a helyi autonómia kiszélesítése érdekében, majd hosszas politikai csatározásokat követően 2001-ben megszületett az alkotmány tartományokkal foglalkozó V. fejezetének módosítása, és ezzel a tartományok feladatainak igen jelentős bővülése. A döntések, bár nem minden politikai szereplő igényét elégítették ki maradéktalanul, mégis jelentősnek tekinthetők abból a szempontból, hogy Olaszországban egy hosszú évtizedek óta feszítő probléma (a túlzottan központosított állam és a tartományok szerepének tisztázatlansága) megoldása elkezdődött. Az alkotmánymódosítással tehát az állam részéről adekvát válasz született az Északi Liga által képviselt elszakadási törekvésekkel szemben. Dolgozatomban tehát azt a folyamatot szeretném bemutatni, ahogy elsősorban az Északi Liga tevékenységének köszönhetően fokozatosan kiépül a tartományi autonómia.

Az általam választott téma kidolgozása nemzetközi szempontból is fontos, hiszen az állami szint alatt kialakuló, valamint elszakadásra törekvő kisebb területi egységek és a föderalizmus körül fellángolt vita Európán belül sem csupán olasz jelenség – gondoljunk csak az angol–ír, a bajor vagy a spanyol eseményekre. Hasonló folyamatok eredményeképpen 1980-ban Belgium föderális alkotmányt kapott. Az Amerikai Egyesült Államokban is időről-időre fellángolt a neoföderalizmus gondolata, amely a további decentralizáció mellett érvelt. Más politikai okokra visszavezethetően ugyan, de a volt szocialista országokat is érintette ez a folyamat, hiszen számos többnemzetiségű, szövetségi állam (Szovjetunió, Jugoszlávia, Csehszlovákia) a keleti blokk összeomlását követően szétesett. A világ számos országában elindult a különböző mértékű és célú decentralizációs folyamat.

A napjainkban erősödni látszó hagyományos nacionalizmus mellett a szakirodalom által hol neoregionalizmusnak, etnonacionalizmusnak vagy mikronacionalizmusnak nevezett jelenség is mind az Európai Unió, mind pedig számos tagállama számára komoly problémát jelent. Ezek az állami szint alatt megerősödő, annál kisebb területi egység érdekeit képviselő politikai pártok nem csupán a nemzetállami szintet, hanem a közösségi szintet is folyamatosan bírálják. A mikronacionalista pártok politikusai azt a véleményt képviselik, hogy sem a nemzeti, sem pedig az uniós szint nem képes megvédeni a kisebb régió értékeit, illetve gazdaságát a globalizáció keltette kihívásokkal szemben. A kelet-európai országokkal történő bővítés ezt a félelmet csak tovább erősíti. Ennek csupán egyik oka az az általános félelem, hogy a bővítéssel együtt az egyes tagállamok befizetései

is növekedhetnek. A bővítésnek azonban egyik legfontosabb feltétele, hogy az integráció a tervezett intézményi reformokkal tovább mélyüljön, egyre több terület kerüljön közösségi hatáskörbe.

Az olasz közigazgatási és választási reformmal megkezdett reformfolyamat – a számos, különböző megoldási kísérlet közül – csupán az egyik lehetséges változata a mikronacionalizmussal párhuzamosan jelentkező problémák kezelésének. Az olasz események feldolgozása, értelmezése nagymértékben hozzájárulhat az általános, európai jelenségek megértéséhez is. A jelenség mélyebb megismerése tehát általános európai szintű megerősödéséből fakadóan a belpolitikai problémákon túlmutató kérdésekre is választ adhat.

Dolgozatom alapvetően történelmi jellegű, de az általam kiválasztott téma interdiszciplinális jellege miatt a kutatás során esetenként több más tudományág – a politológia, a jogtudomány és kisebb részben a gazdaságtörténet - metodológiáját is felhasználok. Az események mélyebb elemzéséhez, megértéséhez fontos, hogy a történettudomány hagyományos módszerei mellett (például forráselemzés, kronologikus áttekintés stb.) az olasz gazdaságban lejátszódó főbb folyamatokat, az olasz pártrendszer gyökeres átalakulását és a közigazgatási reformfolyamatot is vizsgáljam. Ehhez szükséges, hogy a történelmi áttekintés mellett segéd tudományként a gazdaságtörténet, a közigazgatási jogtudomány és a politológia metodológiájára is támaszkodjak.

A dolgozat struktúrája

Tényleges vizsgálatom megkezdése előtt, az első fejezetben fontosnak tartom a témával kapcsolatos főbb fogalmak tisztázását, definiálását. Mindenekelőtt a föderalizmus fogalmi meghatározására és a szó eredetének tisztázására törekszem. Sorra veszem az olaszországi folyamatokhoz fűződő föderalizmussal és regionalizmussal kapcsolatos főbb elméleti és politikai irányzatokat. Ezt követően pedig a szubszidiaritás elvének meghatározásával kapcsolatos problémákra térek ki. Végül a liga, ezen belül pedig a mikronacionalista pártok definíciójára is kísérletet teszek.

Az általam vizsgált jelenség átfogóbb bemutatása érdekében a második fejezet elején fontosnak tartom, hogy röviden bemutassam az események történeti hátterét,

az olasz politikai rendszer sajátosságait, megvizsgáljam, hogy milyen jelentősebb változásokon ment keresztül az olasz pártrendszer. Bemutatom, hogy a berlini fal leomlását követően milyen új politikai szereplők jelentek meg azon a politikai jobboldalon, ahol – véleményem szerint – az északi Liga is elhelyezhető. Állításom annak ellenére is igaz, hogy e párt önmagát, mint a hagyományos politikai palettán kívül elhelyezkedő pártot határozta meg. Az Északi Liga politikai programja és szélsőséges nézetei miatt a szélsőjobboldali pártokkal mutat rokonságot.

A disszertáció második fejezetében a regionalizmust és a föderalizmust leginkább a politikai céljai középpontjába állító új politikai szereplő, azaz az Északi Liga megjelenéséről, a jelenség történelmi, gazdasági és társadalmi okairól, illetve háttéréről esik szó.

A Ligák történetét a második Berlusconi-kormány második évéig dolgozom fel. Az események bemutatását 2002 júniusával zárom le. Megvizsgálom, hogy az Északi Liga milyen belső fejlődésen és átalakuláson keresztül jutott el a föderáció, majd az elszakadás, ezt követően a második Berlusconi-kormány idején ismét a széleskörű tartományi autonómia kiépítésének támogatásához.

Az Északi Liga történetét hat szakaszra bontom:

- 1) A Venetói Liga születése, az etno-regionalizmus korszaka
- 2) A Lombard Liga felemelkedése
- 3) Az Északi Liga létrejötte
- 4) Az első Berlusconi-kormány
- 5) Elzárkózás a választási szövetségektől
- 6) A második Berlusconi-kormány

A harmadik fejezetben az olasz regionalizmus történeti és jogi aspektusainak bemutatására törekszem. Mindenekelőtt fontosnak tartom a regionális különbségek gazdasági és társadalmi háttérének rövid áttekintését, illetve az olasz politikusok és politológusok által találóan “Második Köztársaságként” emlegetett új politikai, költségvetési és közigazgatási intézményrendszer kiépítését célzó reformok összefoglalását.

Ezt követően röviden leírom, hogy a második világháborút követően milyen sajátosságokkal épült ki az olasz tartományi rendszer. E fejezet fókuszában a kilencvenes években elindult, a tartományi rendszer átalakítását célzó reformfolyamat bemutatása áll. Megvizsgálom, hogy az Északi Liga és részben az

Európai Unió együttes hatása következtében milyen belső változások indultak el Olaszország regionális berendezkedésében. Disszertációmban nem törekszem a regionalizmus már többszörösen feldolgozott magyar és nemzetközi szakirodalmának összefoglalására, újbóli bemutatására.

A negyedik fejezetben röviden szeretnék kitérni az Európai Unió e folyamatra gyakorolt hatására is. Az Északi Liga radikális euroszkepticizmusának olasz belpolitikai életben történő elhelyezése érdekében bevezetőmben bemutatom Olaszország hivatalos álláspontját az európai integrációs folyamattal kapcsolatban. Megvizsgálom, hogy milyen kapcsolat van a tagállamokon belüli elszakadási törekvések, a mikronacionalizmus erősödése és az integrációs folyamat között. Vizsgálatom tárgyát képezi továbbá az is, hogy milyen hatása van az integrációs folyamatnak az Északi Liga szerepére, politikai súlyára, befolyásolja-e az Európai Unió bővítésének növekvő valószínűsége az Északi Liga társadalmi elfogadottságát.

Fontosnak tartom bemutatni, hogy az Északi Liga milyen politikai álláspontot képvisel az integrációs folyamattal kapcsolatban, az integráció elmélyülése és kiszélesedése mennyiben befolyásolja a liga politikai álláspontját, illetve az integrációval kapcsolatban mely elemeket használ föl pozitívumként, és melyeket negatívumként a közigazgatási reformot érintő politikai érvelése során.

Munkám során a témával kapcsolatban írott szakirodalomra támaszkodom, célul tűzöm ki a sajtóban megjelent nyilatkozatok és tudósítások feldolgozását, a gazdasági és választási statisztikák elemzését, illetve a közigazgatási reformot érintő jogi dokumentumok elemzését és leírását.

Munkám során az alábbi kérdésekre keresem a választ:

1. Milyen belső változások indultak el az EU és a Liga együttes hatása következtében Olaszország regionális berendezkedésében?
2. Létre jöhet-e az olasz föderalista állam?
3. Milyen szerepet töltött be és tölt be napjainkban is az Északi Ligának a közigazgatási reformfolyamatban?
4. Hogyan változott az Északi Liga reformfolyamattal kapcsolatos véleménye?
5. Képes-e az Északi Liga szétfeszíteni Olaszországot?

6. Milyen főbb elméleti és politikai irányzatok léteznek közigazgatási reformmal kapcsolatban?
7. Milyen kapcsolat van a tagállamokon belüli elszakadási törekvések és az integrációs folyamat között?
8. Milyen hatása van az integráció elmélyülésének az Északi Liga társadalmi elfogadottságának mértékére, szerepére, politikai súlyára? Az integráció elmélyülése következtében növekedik vagy csökken az Északi Liga szavazó bázisa?
9. Hogyan változik a liga integrációval kapcsolatos véleménye, és ez a változás milyen hatással van társadalmi támogatottságára?
10. Hogyan alakulnak át az Északi Liga szerepe és politikai céljai?
11. Az Északi Liga továbbra is etnonacionalista párt marad, vagy társadalmi támogatottságának növelése érdekében hagyományos nacionalista párttá nővi ki magát?

Bevezetés

Az 1990-es évek elején a nemzetközi rendszerben végbe ment politikai és gazdasági változások Olaszországban is mélyreható változásokat okoztak. A második világháború után az ún. ideológiai törésvonalak mentén kialakult, és szinte fél évszázadig fennállt bipoláris nemzetközi rendszer felbomlásával, valamint a számos pénzügyi, gazdasági, nemzetközi politikai és kulturális összetevőkből álló, de az elemzők által egységesen globalizációnak nevezett folyamat felgyorsulásával a XIX. század folyamán létrejött nemzetállamok szerepe és legitimitása jelentős változásokon ment keresztül.

A globalizációs folyamatot nem egyszerűen az információ, a pénzügyi és gazdasági interakciók számának látványos növekedése jellemzi, hanem a nemzetközi intézmények, a nem kormányzati szervezetek, a transz- és multinacionális vállalatok létrejöttével az országok között a korábbiaktól eltérő, országhatárokat átlépő újfajta gazdasági és politikai kapcsolatok alakultak ki. Ezt a folyamatot az információs technológia rohamos fejlődése csak tovább erősítette.

A globalizáció következtében végbement gazdasági, politikai és társadalmi folyamatok két – szub-, illetve szupranacionális – irányból jelentenek komoly kihívást a nemzetállamok számára, mélyreható változásokat okozva szerepükben, szuverenitásukban és intézményi berendezkedésükben. Egyfelől a világ több régiójában, de talán leglátványosabban és legsikeresebben a Nyugat-Európában végbe ment integrációs folyamat formájában, másfelől az egyre kisebb területi egységek által képviselt önállósulási törekvések is nagymértékben hozzájárulnak a nemzetállami szint szerepének módosulásához. Az Európai Unió belül az utóbbi változást erősíti a szubszidiaritás elve, amely kimondja, hogy a döntéseket azon a lehető legalacsonyabb szinten kell meghozni, ahol a legtöbb eszköz és információ áll a rendelkezésre. Ez az elv – nyitva hagyván az egyes szintekre vonatkozó hatáskörök pontos meghatározásának kérdését – nem kevés vitára ad okot, de ugyanakkor hozzájárul az integráció elmélyítéséhez. Kétségtelenül elősegíti – az állami szint rovására –, hogy a szub-, és szupranacionális szintek nagyobb mozgástérhez jussanak, előmozdítja a nem állami szintek közötti együttműködés lehetséges formáit. A különböző globalizációs folyamatok a fejlett államokban az állam

szerepének változását okozták: a jóléti állam hagyományos alapjai megrendültek, a közigazgatásban a decentralizáció, az önkormányzatiság növekedése és a regionalizáció vált általánossá, a köz- és a magán szektor közötti kapcsolat átrendeződött, ezzel együtt adócsökkentések és a közszolgáltatások privatizációja indult meg több országban.¹

A disszertáció keretein belül azon kérdés megválaszolására, hogy milyen mértékű lesz az a folyamat, amely során a nemzetállamok szerepe megváltozik, nem törekszem. Itt röviden csupán annyit jegyeznek meg, hogy véleményem szerint világméretben a nemzetállamok – sokak által jósolt – megszűnésével a közeljövőben még bizonyosan nem kell számolni. Más aktorok mellett – hiszen a transznacionális vállalatok és a nemzetközi szervezetek fokozatosan növekvő súllyal vesznek részt a nemzetközi kapcsolatok alakításában –, a nemzetállamok bizonyosan meghatározó szereplői maradnak a nemzetközi rendszernek. Ezt a megállapítást támasztja alá az is, hogy a nemzetközi szervezeteken belül a döntéshozó folyamatokban elsősorban a kormányközi mechanizmusok és kevésbé a nemzetekfeletti érvényesülnek. Az Európai Unió ebből a szempontból kivétel, és rendkívül összetett szervezetnek számít, hiszen az integráció három pillérének az egyikében már kétségtelenül a nemzetekfeletti döntéshozatali mechanizmusok érvényesülnek. A másik két pillér esetében is elmozdulás várható a kormányközi döntéshozatali mechanizmus csökkentése érdekében. A szervezet szupranacionális jellegét erősíti, hogy a Miniszteri Tanács a döntések meghatározó részében a többségi elv alapján határoz. Ezekben az esetekben az európai népeket képviselő Európai Parlamentnek is jóvá kell hagynia a döntéseket. Az Európai Unióban a nemzetállami szint tehát továbbra is meghatározó marad, azonban nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a nemzetállamok a szupranacionális és a szubnacionális szintek javára fokozatosan veszítenek szuverenitásukból. Mindennapi életünkben ez csupán annyit jelent, hogy az Európai Unió számos országában a társadalom életét érintő jelentős kérdések eldöntése napjainkban ma már többnyire közösségi, illetve regionális szinten történik. A két szint között a nemzetállamok feladatai egyes területeken tehát drasztikusan csökkentek (pl. pénzügypolitika,

¹ Horváth Gyula (2001): Decentralizáció és regionalizmus Európában. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaság-tudományi Kar. Pécs. 8-11. p.

oktatás, egészségügy stb.), más területeken viszont – a szerepváltásból következően – feladatai növekedtek (ellenőrzés, programindítás).

Az európai integrációs folyamat sajátosságaiból fakad, hogy napjainkban az eurófüederalizmus mérsékeltebb képviselői kerültek előtérbe. Joschka Fischer vagy Giuliano Amato nem a hagyományos értelemben vett teljes föderációt, hanem *a nemzetállamok európai szintű föderációját* tartják megvalósíthatónak. Ez egyfajta átmenet a föderáció és a konfüderáció között. Ezek a folyamatok tehát azt eredményezik, hogy a nemzetállam eszméje továbbra is az Európai Unió legitimációs bázisa marad.

Az államnak elsősorban a gazdasági folyamatokban való beleszólás terén – a globalizáció és az integráció előrehaladtával – egyre kisebb mozgástere marad, fokozatosan veszít szerepéből. Patrick McCharthy szerint a nemzetállam egyfajta alkudozó-állammá (*bargaining-state*) alakul át, hiszen az állami bürokrácia hagyományos módon már nem kezelheti, az egyes elemzők szerint, paradigmaváltásként végbement világgazdasági változásokat.²

Massimo Bordignon véleménye szerint a fejlett világban általános méretekben jelentkező regionalizációs, decentralizációs folyamatok mögött nem csupán az egyes országokra jellemző belső gazdasági, társadalmi és politikai okok húzódnak meg, hanem általános világgazdasági folyamatok is. A globalizáció következtében ugyanis csökkentek azok az előnyök, amelyek az egyes szubnacionális területek számára az adott országhoz való tartozásból fakadtak. Az egységes nemzeti piac előnyei a globalizált világgazdasági környezetben ma már irrelevánsnak tekinthetőek. A piaci verseny szempontjából ma már nem nemzeti, hanem világméretekben kell gondolkodni. A fejlettebb területek számára az egyes országokhoz való tartozás sokba kerül, és ezeken a területeken élők már úgy érzik, hogy valójában nem térülnek meg a kiadásaik, semmiféle előnyük nem származik abból, hogy részesei az adott országnak. A nemzetközi verseny élesedése ma már kikezdte azt az alapelvet, hogy az állami szolgáltatások minőségének és mértékének országos szinten egységesnek kell lennie. Az egyes multinacionális vállalatok nemzetközi beruházásai döntéseit az egyes területekre jellemző lokálspecifikus haszon határozza meg. Ezt azonban helyi szinten könnyebb ellenőrizni, így a

² Patrick McCarthy (1995): *The crisis of the Italian state: From the origins of the Cold War to the fall of Berlusconi*. St. Martin's Press. New York. 20.p.

nemzetek alatti szintek igyekeznek minél inkább saját kezükbe venni sorsuk irányítását, a helyi társadalom egyre kevésbé bíz az állam gazdasági szerepében.³

Jelenleg a nyugat-európai országokban legtöbb feszültséget okozó társadalmi jelenség - amelyre egyelőre, különböző okokra visszavezethetően ugyan, de sem a nemzeti, sem pedig a közösségi szint nem képes megfelelő választ adni - a növekvő bevándorlás kérdése. A közösségnek egyelőre hatásköre, a tagállamoknak pedig elegendő anyagi és személyi forrása hiányzik ahhoz, hogy ezt a határokon átnyúló problémát kezelni tudja. A többségi társadalom úgy érzékeli, hogy a növekvő számú bevándorlók egyre kevésbé képesek beilleszkedni a fogadó ország társadalmába, és ez a jelenség egyre inkább elmérgesedő feszültségeket okoz, és a szélsőjobb oldali nacionalista és mikronacionalista pártok európai szintű megerősödéséhez vezetett. Mivel a bevándorlással kapcsolatos – határokat átlépő és rendkívül összetett - társadalmi jelenséget a nemzeti szint önmagában nem képes megfelelően kezelni. Ez is hozzájárul ahhoz, hogy a nemzeti szint szuverenitásának további területeiről mondjon le, és fokozatosan a második és harmadik pillér is nemzetekfeletti hatáskörbe kerüljön. A 2002 júniusában zajló sevillai csúcson az Európai Unió állam- és kormányfői éppen a bevándorlással kapcsolatos problémák közös megoldásának lehetőségét tárgyalták. Napjainkban az egyik legfontosabb feladat tehát, hogy a nemzeti kormányok és a közösségi intézmények hatékonyan közvetítsék a tagországok nemzeti számára megoldási javaslatukat. 2002 júniusában Umberto Bossi, az Északi Liga titkára készítette elő azt az új olasz bevándorlási törvényt, amelyet a sevillai csúcson a többi tagállam kormány-és államfői elé is terjesztettek.

A globalizációs folyamatok gazdasági és társadalmi aspektusai természetesen szervesen egybeforrnak annak kulturális vetületeivel is. A piacok fokozatos kiszélesedésével és összenövésével egyidejűleg a kultúra nemzetközi áramlásának a fokozódása is megfigyelhető. Ez egyrészt jelenti a kultúra világszintű egységesülését, másrészt a helyi kultúra összetettebbé válását. Már-már közhelyszerűnek tűnhet, de gondoljunk csak az amerikai kultúra kézenfekvő dominanciájára, posztmodern korunkban betöltött szerepére. A mikronacionalista pártok képviselői úgy érzik, hogy a kulturális sokszínűség fenntartását a nemzetállam már nem, csupán a kisebb

³ Massimo Bordignon: *Riflessioni in merito alle recenti riforme in Italia*. 325. p. In: Il Mulino. 2000/2. sz. 323-331. p.

territoriális egységek biztosíthatják. Mozgalmaik kulturális legitimációját a helyi társadalom kulturális, történelmi hagyományainak fenntartására való törekvés adja. Az Északi Liga is több tartományi alapon szerveződött hagyományörző mozgalomból nőtte ki magát.

Az olasz példán, vagyis az Északi Liga által képviselt jelenségen és az általa kirobbantott föderációs vitán keresztül igyekszem bemutatni e kétirányú folyamat belpolitikai szinten történő leképezését. Ennek során csak röviden térek ki az európai integrációs folyamat és Olaszország kapcsolatára, bár nyilvánvalóan a kapcsolat részletesebb bemutatásával teljesebb lenne az általam felvázolt kép. Itt csupán az állam alatti szint szerepéhez fűződő „jövő-keresések” bemutatására törekszem.

Vizsgálatom célja elsősorban az, hogy feltérképezem milyen belső változások indultak el a Liga – és részben az Európai Unió - hatása következtében Olaszország regionális berendezkedésében, hogy a különböző politikai irányzatok milyen reformokat képviselnek. Arra keresem tehát a választ, hogy mekkora esélye van és milyen alkotmányos változtatásokat követel az olasz föderációs állam megteremtése. Az Északi Liga esetében tehát azt szeretném megvizsgálni, hogy egy párt, amely elsősorban területi identitással rendelkező politikai szereplő, hogyan válik a regionalizmus fő képviselőjévé először a föderalizmus, majd a szecesszió, végül pedig a devolúció eszméjének támogatásával. Hogyan válik egy kezdetben a szűken vett tartomány érdekeit védő etnoregionális pártból később egy nagyobb területi egység, Padania érdekeiben felszólaló mikronacionalista párttá, majd a második Berlusconi-kormány idején, az országos szintű politizálással összefüggésben egyre inkább a hagyományos nacionalista pártokkal hasonlóságot mutató kirekesztő és euroszeptikus párttá.

1. A főbb fogalmak meghatározása

1.1. Föderáció

Az államok belső szervezeti berendezkedése alapján léteznek egységes, központosított és összetett államok. Az összetett államok egyik altípusát képezik a szövetségi államok (föderációk). Szövetségi állam kétféleképpen jöhet létre: egyrészt alulról fölfelé, azaz független államok egyesülése során (Amerikai Egyesült Államok), másrészt felülről lefelé, azaz a központosított állam szuverenitásának egy részét delegálja a tagállamoknak, és a hatalommegosztás szintjeit, az egyes szintek jogkörét, feladatait a föderális alkotmányban rögzíti (Belgium⁴, Csehszlovákia).

A föderalisták tervei szerint Olaszország esetében fölülről lefelé történne a föderáció kiépítése. Ezt a tényt figyelembe véve a föderális berendezkedés kiépítésének ellenzői éppen arra hivatkoznak, hogy az ilyen föderális államokban sokkal nagyobb a szétfeszítő erő, mint az alulról fölfelé építkező államokban. Az ellenzők szerint ebben az esetben nagyobb esély van arra, hogy az ország végül a tagállamaira esik szét (mint Csehszlovákia esetében).

Mind a központosított, mind pedig a föderális államon belül a decentralizáció mértéke nagyon eltérő lehet. Létezhet olyan egységes, azonban decentralizált állam, amely több hatáskört enged át az államalatti egységeknek, mint egy – az alkotmánya alapján - föderális állam. Spanyolország esetében például jóval nagyobb önállósággal rendelkeznek az egyes tartományok, mint például egyes névleges föderációk esetében (pl. volt Csehszlovákia). A központosított Anglia is rákényszerült arra, hogy az ún. devolúció keretében jelentős autonómiát adjon az ír és a skót területeknek.⁵ A központosított és a föderális állam közötti különbség tehát nem a decentralizáltság mértékében keresendő. A föderális államokban az alkotmány rögzíti a föderáció létét, illetve a központi hatalom és a tagállamok közötti hatalommegosztást. Egy demokratikus alapon létrejött föderális államban – ahol a föderáció kiépítésére a tagállamok megegyezése és lakóinak akarata, illetve az alkotmányozási folyamat alapján került sor - tehát sokkal nehezebb visszavonni a tagállamok hatásköreit, mint

⁴ Győri Szabó Róbert: *Föderalizmus Belgiumban*. In: *Pro Minoritate*. 2002. 2. sz. 72-118. p.

⁵ Deák András Miklós: *Az egyesült királyságbéli devolúció első tapasztalatai*. In: *Külügyi Szemle*. 2002. 3. sz.

egy decentralizált államban. A föderáció esetében ugyanis a központi állam önkényesen nem módosíthat az alkotmányban rögzített hatáskörmegosztáson. A decentralizált államban viszont a központi államnak – meghatározott jogi keretek között ugyan – joga van arra, hogy bizonyos esetekben visszavonja korábbi decentralizációs döntéseit, és így ismét központosított állam jöjjön létre.

A föderáció kifejezés a latin „foedus” szóból származik, amely szövetséget, egyezményt, egyezséget jelent. A szó tehát már eredeti jelentésében is magában hordozza a felek közötti kölcsönös megegyezés tartalmát. Ugyanis valóban hatékony és hosszútávon is fenntartható, korábban független államok közötti föderáció csak akkor jöhet létre, ha ez a felek szabad akaratán, közös megegyezésén nyugszik. A történelem, például Jugoszlávia, Szovjetunió vagy akár Indonézia esetében már bizonyította, hogy olyan föderális államok, amelyekben egyetlen tagállam dominanciája jelenti az összetartó erőt, hosszútávon nem lehetnek működőképesek és a központi hatalom meggyengülésekor széthullásuk elkerülhetetlen. Olaszország esetében ez azt jelenti, hogy a föderális átalakuláshoz nem csupán a politikai pártok megegyezése szükséges, hanem olyan mértékű, a tartományi rendszert is érintő struktúraváltozásra van szükség, amely lehetővé teszi, hogy az egyes tartományok lakói is a demokrácia eszközeinek segítségével kinyilváníthassák akaratukat, és támogassák a föderalista átalakulást.

A modern föderalizmus alapvetően két fő elméleti és egy gyakorlati alaptáplálkozik: Immanuel Kant (1724-1804) és Pierre Joseph Proudhon (1809-1865) elméletéből, illetve az Amerikai Egyesült Államok létrejöttének gyakorlati példájából.

Immanuel Kant abból indult ki, hogy a nemzetállamok léte és fennállása magában hordozza a háború lehetőségét. Azt vallotta, hogy a nemzetközi anarchia, azaz a nemzetközi kapcsolatokban fennálló „törvénytőlküliség” megszüntetésének egyetlen lehetséges eszköze egy nemzetekfeletti állam, vagyis a világkormányzás létrehozása lenne. Az államokon belül meglévő törvényesség állapota csak ez által terjeszthető ki az államok közötti kapcsolatok területére is.⁶

⁶ Immanuel Kant: *Per la pace perpetua*. In: Mario Albertini (szerk) (1979): *Il federalismo. Antologia e definizione*. Il Mulino. Bologna. 36-34 p. Magyarul megjelent: Immanuel Kant (1996): *Történetfilozófiai írások*. Ictus. Budapest.

A modern föderalizmus a gyakorlatban, mint kormányzati elv, az Amerikai Egyesült Államokkal együtt született. Az Amerikai Egyesült Államok létrehozóira nagy hatással volt Baron de Montesquieu (1689-1755) elmélete. Véleménye szerint a jó kormányzás érdekében fontos, hogy a köztársaságok kicsik legyenek, és biztonságuk érdekében szövetségre (föderáció) lépjenek egymással.⁷ Amerika alapító atyáinak, köztük Alexander Hamiltonnak (1755-1804) legfőbb célja egyrészt a hatékony központi kormányzat megteremtése, másrészt a kisebb területi egységek autonómiájának, illetve szabadságának megtartása és garantálása közötti egyensúly létrehozása volt. Az amerikai alkotmányban ezt az elvet követve dolgozták ki a különböző kormányzati szintek közötti hatalommegosztás legfőbb alapelveit.⁸

A föderalista eszmének két irányzata létezik: az institucionalista és az integrális irányzat. Az institucionalista irányzat képviselői nagy hangsúlyt fektetnek a föderális intézményrendszer kialakítására és ezzel együtt a hatékony központi kormányzat kiépítésre.⁹

Az integrális föderalizmus Pierre Joseph Proudhon (1809-1865) XIX. századi, anarchista-szocialista elméletéből táplálkozik. A második világháború után a regionalizmus képviselői és a francia föderalisták között szerzett elsősorban támogatókat. Az integrális irányzat képviselői úgy vélték, hogy az alkotmányos folyamat nem járulhat hozzá a civilizáció javításához, ezért általános – a politikai, a társadalmi és a gazdasági életet egyaránt befolyásoló – reformra van szükség, amelynek eredményeképpen végső soron létrejöhet a világkormányzat. Az elmélet képviselői úgy gondolták, hogy az emberekhez legközelebb álló, lehető legalacsonyabb szintű kormányzatnak van leginkább létjogosultsága, az állami szinten összpontosuló központi kormányzatnak a lehető legkevesebb hatalommal kell rendelkeznie. Céljuk az állami szuverenitás mind szélesebb körű felosztása volt.

⁷ Gianfranco Pasquino (1996): *Lo stato federale*. Il Saggiatore. Milano. 14. p.

⁸ Lásd részletesebben: Alexander Hamilton, James Madison, John Jay (1998): *A föderalista*. Értekezések az amerikai alkotmányról. Európa Könyvkiadó. Budapest.

⁹ A föderalizmusról részletesebben lásd: G. Pasquino (1996): *Lo Stato federale*. id. mű.; D. I. Elazar: *Federalism in: International Encyclopedia of the Social Sciences*. The Machmillen Company and the Free Press. 5. vol. 1968. 364-356 pp.

Olaszországban – a fasizmus központosított államberendezésével szemben – az 1930-as években Carlo Rosselli (1899-1937) képviselte ezt az irányzatot.¹⁰

A föderalizmus kérdése nem csupán nemzetállami szinten, hanem az Európai Unió szintjén is felvetődött, és napjaink egyik legtöbb vitát kavarázó kérdésévé vált. Szakértők és politikusok egyaránt felteszik a kérdést, hogy vajon mi a célja az európai integrációs folyamatnak: az európai szintű föderáció létrehozása, a nemzetek Európájának vagy éppen a népek (régiók) Európájának az építése. Az Európai Unió, egyelőre, még távol áll attól, hogy létrejöjjön az euroföderalisták álma az Európai Egyesült Államok. Az Európai Uniót létrehozó alapszerződések ugyanis nem tekinthetők valódi alkotmánynak. Jogi értelemben az egyes államok közötti szerződések, megállapodások. Napjainkban ismét napirendre került az uniós alkotmány kidolgozásának szükségessége.

Az euroföderalizmus egyik talán legállhatatosabb támogatója éppen olasz volt. Altiero Spinelli (1907-1986) egész életében az „Európai Egyesült Államok” megteremtéséért küzdött. Olaszországban azonban Spinelli előtt sem volt új keletű az európai föderalizmus, vagyis az Európai Egyesült Államok megteremtésének gondolata. Spinelli gondolatainak megjelenése előtt is számos, a föderalista elveken alapuló elmélet született a nemzetek közötti béke fenntartása érdekében. A XIX. században, tehát a központosított és szuverén nemzetállamok megerősödésének és véres háborúkkal terhes korszakában, már Carlo Cattaneo (1801-1869) megfogalmazta az amerikai mintájú európai egység megteremtésének lehetőségét.¹¹ A XX. században – a két világháború között – Altiero Spinelli, Luigi Einaudi (1874-1961)¹², illetve Giovanni Agnelli (1866-1945)¹³ voltak e gondolatkör legfontosabb olasz képviselői. Mindhárman abból indultak ki, hogy az első világháború után alakult Népszövetség nem képes betölteni legfontosabb feladatát, azaz az európai béke biztosítását. Spinelli, Einaudi és Agnelli egy nemzetekfeletti állam létrehozásában látták a béke és a jólét folyamatos fenntarthatóságának biztosítékát.

¹⁰ Altiero Spinelli (1996): *La crisi degli stati nazionali*. Il Mulino. Bologna. 35. p. Corrado Malandrino (1990): *Socialismo e libertà. Autonomie, federalismo, Europa da Roselli a Silone*. Milano.

¹¹ Carlo Cattaneo (1962): *Antologia di scritti politici*. Szerk: G. Galasso. Bologna.

¹² Luigi Einaudi (1920): *Lettere politiche*. Bari.

¹³ Giovanni Agnelli (1918): *Federazione europea o la Lega delle nazioni?* Torino

Altiero Spinelli tevékenységéhez kapcsolódik az európai szintű föderáció megvalósítását célzó két esemény is: az ötvenes években az Európai Politikai Közösség terve és a nyolcvanas években az Európai Unióról szóló szerződés tervezet kidolgozása. A föderalizmus szempontjából végül mindkét kezdeményezés kudarcra végződött. Altiero Spinelli politikai tevékenysége azonban kétségkívül hozzájárul ahhoz, hogy az integrációs folyamat továbbmélyülhetett.¹⁴

A 2000. február 4-én kezdődött kormányközi konferencián - amelynek központi kérdését az alapszerződések módosítása és az intézményi reformok jelentették - a viták ismét a szorosabb politikai integráció, a demokratikus felügyelet, a Parlament szerepének megerősítése és a döntéshozói rendszer átalakítása körül folytak. Ismét szembe kerültek egymással a föderalista és a kormányzati kapcsolatokon alapuló konföderalista irányzat képviselői. A tagállamok és az integráció szervezetei közötti nehezen kibékíthető vitákra utal, hogy az intézményi reformokat tekintve a kormányközi konferencia nem zárult teljes sikerrel. A közösségi politika megerősítése szempontjából azonban már ekkor fontos döntések születtek (a minősített többségi szavazás kiterjesztése a Tanács döntéshozatali mechanizmusában). A 2001. február 23-án aláírt nizzai szerződés¹⁵ a vártnál kisebb mértékben ugyan, de megerősítette az Európai Parlament döntéshozatali szerepét, de a parlament kívánsága ellenére nem terjesztették ki a parlament együttdöntési jogát. 2000-ben az Európai Unió legfőbb döntéshozói a föderatív struktúra kialakításával kapcsolatos vitát egy későbbi kormányközi konferenciára halasztották.¹⁶

2001-ben Joschka Fischer, német külügyminiszter egy előadásában kifejtette, hogy a kelet-európai államokkal bővített Európai Unió csak abban az esetben lehet működőképes, ha az esedékes intézményi reformokkal az unió túllép a kormányközi kapcsolatokon, és létrejön a nemzetállamok európai szintű föderációja. Annak ellenére, hogy ő a valódi föderáció megteremtését tartotta optimálisnak, mégis úgy

¹⁴ Molnár Anna: *Altiero Spinelli és az európai föderalizmus eszméje*. In: *Külügyi Szemle*. 2002. 3. sz. 39-55. p.

¹⁵ dr. Fazekas Judit (2002): *Az európai integráció alapszerződése*. 2. KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó KFT. Budapest.

¹⁶ Lásd részletesebben: Horváth Zoltán – Sinka László: *A Nizzai Szerződés fontosabb rendelkezései*. In: *Európai Tükör*. 2001. 2-3.sz. 170-191. p., Forgács Imre: *Európai alternatívák. Intézményi reformok és a nizzai szerződés*. In: Forgács Imre – Inotai András: - Weber Attila (2002): *Az Európai Unió Évkönyve*. 2001. Osiris. Budapest. 73-89. p.

látja, hogy európai keretek között csupán a „nemzetállamok európai szintű föderációjának” megteremtése lehetséges.¹⁷ Az intézményi reformok célja az unió demokratikusabb, hatékonyabb és átláthatóbb működésének a megvalósítása.

A nizzai szerződés nem hozott áttörést a közösségi döntéshozatali rendszer reformja szempontjából, így a 2001. decemberi laekeni csúcson döntöttek arról, hogy egy összeurópai konventnek kell az unió alkotmányát előkészíteni. 2002. február 28-án ült össze első ízben az Európai Unió jövőjéről tanácskozó összeurópai konvent. A konvent munkájában 28 európai ország képviselői vesznek részt. A tagországok mellett a tagjelöltek is kinyilváníthatják véleményüket Európa jövőjével kapcsolatban. A konvent feladat, hogy elkészítse az unió alkotmányát, összegyűjtse azokat a legfontosabb alapelveket, szabályokat, amelyek tartalmazzák az emberi jogokat, az unió főbb szereplői (tagállamok és közösségi intézmények) közötti hatáskörmegosztást, a döntéshozatali struktúrát és az egyes közösségi intézmények szerepét és feladatát. A föderalisták a konventtől várták, hogy az Európai Unió tervezett alkotmánya rögzítse a tagállamok és a közösségek közötti hatalommegosztást. Giuliano Amato, a konvent egyik alelnökének véleménye szerint a konvent által előkészített dokumentum akkor emelkedhet alkotmányi rangra, ha azt egy európai népszavazás szentesíti. Abban az esetben, ha a szokásos menetrendet követve a dokumentumot a kormányok aláírják és a nemzeti parlamentek ratifikálják, akkor ez a dokumentum is csupán az alapszerződések közé sorolható. A konvent alelnökének véleménye szerint Európában nincs reális lehetősége annak, hogy létrejöjjön az amerikai mintájú föderáció. Az uniónak mindig is két feje marad: a Miniszteri Tanács és az Európai Bizottság.¹⁸ Ő tehát azzal ért egyet, hogy a konvent munkájának nem a föderáció, hanem a Joschka Fischer által meghatározott „nemzetállamok európai szintű föderációja” a célja.

Az alkotmányozási folyamattal összekapcsolt intézményi reformokat, azaz a mind szorosabb összefogás intézményi feltételeinek kiépítését az olasz politikusok többsége is támogatja. A kilencvenes évek végétől - azaz attól az időszaktól, hogy a volt szocialista országokkal történő bővítés belátható időn belüli realitássá vált – a balközép politikusok egyre határozottabban támogatták azt a javaslatot, hogy a közösségi intézményi reformoknak mindenképpen meg kell előzniük a bővítést.

¹⁷ www.cnnitalia.it/2001/MONDO/europa/05/17/fischer.index.html

¹⁸ Interjú Giuliano Amatóval, az Európai Konvent alelnöke. In: HVG 2002. Junius. 1.

Érvelésük szerint ellenkező esetben sokkal nehezebb lenne kompromisszumra jutni, és ez az unió szétfeszítéséhez is vezethet. A balközép politikusok általában támogatták Joschka Fischer javaslatát. Carlo Azeglio Ciampi, Olaszország jelenlegi köztársasági elnöke is úgy gondolta, hogy a politikai integráció elmélyítése a konföderáció és a föderáció valamiféle kombinációja felé vezet, egyensúlyt kell teremteni a kormányközi és a közösségi szintű döntéshozatal között. Véleménye szerint elsősorban az a fontos, hogy hatékonyabb legyen a döntéshozatali rendszer, és a közösségi szinten is megerősödjön a képviseleti demokrácia. Véleménye szerint a közösségi döntéshozatalt 2004-ig ki kell terjeszteni a külpolitikára, a védelem- és biztonságpolitikára, illetve a belügy bizonyos területeire is. Ciampi is egyetért azzal, hogy szükség van arra, hogy létrejöjjön az Európai Unió alkotmánya. Véleménye szerint a külső és belső okok egyaránt arra ösztönzik az Európai Unió fő döntéshozóit, hogy a létrehozandó közösségi intézményi berendezkedés inkább hasonlítson egy föderációra, mint egy konföderációra.¹⁹

A jelenlegi jobbközép olasz kormány – amelynek az Északi Liga is tagja – azonban – bár támogatja az intézményi reformokat - már nem folytat olyan, szinte feltétlen követő Európa-politikát, mint az azt megelőző középbal kormányok. A jobbközép koalíció még bizonyosan nem tartozik az euroszeptikusok táborába, azonban elődeihez képest több feltételt szab az intézményi reformok támogatásáért cserébe. Az integráció elmélyítéséért aggódó nyugat-európai politikusok megnyugtatója érdekében Silvio Berlusconi több nyilatkozatában is megerősítette, hogy támogatni fogja a konvent munkáját és az intézményi reformokat. Silvio Berlusconi is fontosnak tartja, hogy hatékonyabb legyen a közösségi döntéshozatali rendszer.²⁰ A konventben Olaszországot Silvio Berlusconi egyik koalíciós társa Gianfranco Fini, a Nemzeti Szövetség vezetője képviseli a konventben.

¹⁹ Carlo Azeglio Ciampi: *Approfondire e allargare l'Europa*. 205-208. p. In: Il Mulino. 2000. 2. sz. 203-208. p

²⁰ www.cnnitalia.it/2002/mondo/ITALIA/01/14/Ruggiero.index.html

1.1.1. A föderációs vita Olaszországban

Olaszországban már az Északi Liga tevékenysége előtt sem volt új keletű a föderalizmus gondolata. A XIX. században, Olaszország egyesülésének korszakában, már fellángolt a föderáció körüli vita. Carlo Cattaneo (1801–1869), a milánói 1848-as felkelés egyik vezetője és Giuseppe Ferrari (1811–1876) eredménytelenül állt ki az ország föderális berendezkedése mellett. Cattaneo úgy gondolta, hogy az egyes régiók kulturális, történelmi tradíciói olyannyira különböznek egymástól, hogy nem célszerű egy központosított és egységes modellt ráerőltetni a különböző régiókra. Az állami decentralizáció hívei megosztottak voltak a tekintetben, hogy a decentralizációs folyamatnak lentől fölfelé vagy éppen fordítva föntről lefelé kellene végbe mennie. A föderalisták azt akarták, hogy a tartományok a központi állam javára mondjanak le hatalmuk egy részéről, ezzel szemben az autonomisták éppen felülről lefelé képelték el, tehát a központi hatalomnak kellett volna feladatokat delegálni a tartományoknak. Végül félve a föderalista államot szétfeszítő erőktől egy erősen központosított állam jött létre. Utólag nehéz megítélni, de az 1861 és 1865 között a déli területeken zajló, több mint tízezer áldozatot követelő polgárháború ismeretében, valószínűsíthetően jogos volt az egységes állam szorgalmazói részéről az az indok, hogy a helyi elszakadási törekvések miatt nehezebb lenne egy föderatív államot egyben tartani, mint egy központosított államot.²¹

Az egységes olasz állam létrejöttét követően azonban valódi etnikai homogenizációra (pl. Dél-Tirol) és központosításra a fasizmus ideje alatt került sor. A fasizmus durva központosítási törekvéseivel szemben is hallatták hangjukat a föderalizmus képviselői. A harmincas években Carlo Rosselli képviselte ezt az irányzatot. A két világháború között Altiero Spinelli (1907–1986) és Ernesto Rossi (1897-1967) a Ventotenei kiáltvány²² fogalmazói az európai föderalizmus mellett fontosnak tartották Olaszország föderalista átalakítását is. A két világháború után, az

²¹ Az olasz föderalisták elméleteivel kapcsolatosan részletesen foglalkozott: Gianfranco Pasquino (1996): *Lo Stato federale*. id. mű. Corrado Malandrino (1998): *Federalismo. Storia, idee, modelli*. Carocci Editore. Roma.

²² Altiero Spinelli –Ernesto Rossi: *Manifesto di Ventotenne*. in: I. Levi, - S. Pistone (1973) (szerk.): *Trent'anni di vita del Movimento Federalista europea*. Franco Agnelli Editore. Milano. 55. p.

új olasz alkotmány kidolgozása idején is folytatódott az állam berendezkedése körüli vita. Gaetano Salvemini (1873-1957) és don Luigi Struzzo (1871-1959) úgy vélték, hogy a decentralizált államberendezkedés elősegítené a déli területek felzárkóztatását. Abból indultak ki, hogy a döntés-előkészítési és a végrehajtási folyamatok így közelebb lennének a problémák gyökeréhez, és ez nagy mértékben elősegítené a hatékonyabb működést.²³

A regionalizmusnak, azaz a hatalom területi szintű decentralizációjának és a föderalizmusnak az Európai Unióban elsősorban a fejlettebb régiók a támogatói. A kevésbé fejlett területek továbbra is a hagyományos támogatási rendszert fenntartó központosított rendszerben az érdekeltek. Ennek oka, hogy érdekeiket elsősorban a nemzeti kormányok képesek képviselni.²⁴ Olaszországban a baloldal által kezdeményezett regionális kérdést és a föderalista átalakítás eszméjét – az 1980-as évek második felétől – a Lombard Liga, majd a belőle kinövő Északi Liga ébresztette fel. Az olasz állam berendezkedése körüli vita fellángolása szoros összefüggésben állt a jóléti állam válságával. Sokak szerint az állam már nem képes ellátni azokat a feladatokat, amelyeket a társadalom elvár tőle, nem képes megfelelni a globalizáció által keletkezett kihívásoknak. Olaszországban a liga zajos kritikáján túl is számos bírálat érte mind a központi, mind a tartományi bürokrácia működését. Mindebből következőn abban már szinte mindenki egyetért, hogy valamiféle változtatásra szükség van, így a vita elsősorban a reformok hogyanja körül lángolt fel. Mindezen kiváltó okok mellett természetesen nem feledkezhetünk meg a megváltozott nemzetközi politikai feltételekről sem, hiszen ezek nélkül nehezen képzelhető el az átalakulás ilyen mértékű felgyorsulása. A XX. század második felében Gianfranco Pasquino olasz politológus és szenátor véleménye szerint Olaszországban négy főbb irányzat létezett az állami szintű decentralizációt támogatók között.²⁵

1. az Északi Liga által képviselt, és Gianfranco Miglio által kidolgozott makrorégiókra épülő föderalizmus,
2. az Agnelli Alapítvány által kidolgozott értékközpontú föderáció,

²³ Gianfranco Pasquino (1996): *Lo Stato federale*. id. mű. 20-22. p.

²⁴ Horváth Gyula: Az európai regionalizmus kihívásai és a magyar regionális stratégia. 74-75. p. in: Glatz Ferenc (szerk) (2000): *Területfejlesztés és közigazgatásszervezés (megye, régió, kistérség)* Budapest. Magyar Tudományos Akadémia. 57-91. p.

²⁵ Gianfranco Pasquino (1996): *Lo Stato federale*. id. mű. 78-92. p.

3. az elsősorban baloldali polgármesterek által indított föderációs mozgalom
4. és a modern regionális állam létrehozását célzó elméletek.

Az alábbiakban ezt a négy irányzatot igyekszem röviden bemutatni.

1.1.1.1. Az Északi Liga

A kilencvenes években a liga által felvetett föderalizmus legjelentősebb képviselője Gianfranco Miglio, milánói professzor volt. Miglio legalább harminc éve foglalkozott Olaszország föderális átalakításának lehetőségével. 1983-ban az általa vezetett milánói csoport dolgozott ki egy ilyen tervet. Gianfranco Miglio ugyan sohasem volt tagja az Északi Ligának, mégis a párt egyik fő teoretikusának tekinthető. A liga politikusai elsősorban az ő elméletére támaszkodtak, amikor föderalista politikai céljaikat kidolgozták. Gianfranco Miglio elméletének kiindulópontja rendkívül egyszerű.²⁶ Véleménye szerint Olaszországban két politikai kultúra él együtt. Az egyik az északi, mely – szerinte – minden kétséget kizáróan európai, a másik viszont a déli, amely elsősorban mediterrán sajátosságokat hordoz. Véleménye szerint az északit az aktivitás, a gazdasági verseny és a politikai pluralizmus, a délit viszont a tunyaság és a központi hatalomtól való erős függés jellemzi. Az Északi Liga teoretikusa a föderációt ajánlotta gyógyírként a fenti eltérésekből eredő feszültségek feloldására. Véleménye szerint a közjogi probléma megoldásához – szerinte – népszavazásra lenne szükség. Így az északi tartományok lakói – élve az általa jogosnak tartott önrendelkezés jogával – maguk döntenének egy nagyobb közigazgatási egység, a Padania makrorégió (Piemonte, Lombardia, Veneto, Emilia-Romagna tartományok) létrehozásáról. Döntésükkel a déli tartományokat is ilyen állami szint alatti politikai egység kialakítására kényszerítenék. Gianfranco Miglio úgy gondolta, hogy mindez két újabb makrorégió létrejöttét eredményezné: Tuscia vagy Etruria (Toscana, Marche, Umbria, Abruzzo, Molise, Lazio tartományok), illetve a Mediterrán Makrorégió, vagy máséven

²⁶ Elméletéről részletesebben lehet olvasni a következő művekben: Gianfranco Pasquino (1996): *Lo Stato federale*. id. mű. 78-82. p., Gianfranco Miglio: *Come cambiare. Le mie riforme*. Mondadori. Milano. 1992., Gianfranco Miglio – Augusto Barbera (1997): *Federalismo e secessione. Un Dialogo*. Mondadori. Milano. 33-137. p.

Barbonia (Campania, Calabria, Puglia, Basilicata). Az öt sajátos jogállású tartomány nem képezte részét a makrorégióknak.

Elképzelése szerint ezek az egységek nagy fokú politikai és gazdasági önállósággal rendelkeznének.²⁷ A Makrorégió kormányzóját közvetlenül választanák, és tőlük csak a makrorégió közgyűlése (dieta) vonhatná meg a bizalmat. Gianfranco Miglio fontosnak tartotta, hogy a föderáció fenntartása érdekében erős végrehajtó hatalom jöjjön létre, ellenkező esetben a centrifugális erők szétfeszítenék az országot. Miglio lehetségesnek tartotta azt is, hogy az északi terület végül elszakad, abban az esetben a déli területeknek szembe kell nézniük a kihívással, és egyedül kell helyt állniuk.

A tervezetet számos bíráló érte. Másokkal együtt Augusto Barbera, neves bolognai közjogi professzor azt a véleményt képviselte, hogy az ilyen irányú változás előreláthatóan az északi területek szükségszerű elszakadásához vezetne. Hiszen a valódi föderális berendezkedés fenntartásához nélkülözhetetlen az erős központi kormányzat legális feltételeinek megteremtése, melyet a tartományok hatékonyan képesek ellensúlyozni. E nélkül a rendszerben amúgy is meglévő széthulláshoz vezető centrifugális erők túlsúlya érvényesülne. Az ehhez szükséges politikai kultúra hiányában a struktúra csak nagy nehézségek árán tartható fent. A déli tartományok feltehetőleg nem lennének eléggé erősek ahhoz, hogy megakadályozzák az északi területek szecesszióját. Barbera véleménye szerint a föderáció létrejötte elsősorban – az Egyesült Államok példáját követve – egy konszenzuson alapuló, több állam közötti egyesülési folyamat eredménye lehet. Augusto Barbera véleménye szerint ellenkező esetben – mint azt Csehszlovákia vagy részben Belgium példája mutatja, amikor a föderáció létrehozására felülről lefelé, vagyis a decentralizáció útján került sor – a föderatív struktúra kiépítése a szétfeszítő erők felerősödéséhez vezethet. Belgium esetében nem valósult meg az ország szétesése, de jelentős az elszakadást támogatóinak köre is.²⁸

Az 1990-es évek elején a Lombard Liga, majd a részben belőle kinövő Északi Liga és elsősorban annak vezetője, Umberto Bossi kezdett a legradikálisabban

²⁷ Massimo Cacciari – Gianfranco Miglio: *Dialogo sul federalismo*. 15. p. in: MicroMega. 1994. 11. sz. 7-17. p.

²⁸ Gianfranco Miglio – Augusto Barbera (1997): *Federalismo e secessione*. Un Dialogo. id. mű. 33-137. p.

viszonyulni a regionális kérdéskörhöz.²⁹ Az évek során saját intoleráns megközelítése is fokozatosan radikalizálódott - kezdetben tartományi szintű autonómiáról, föderációról, majd konföderációról, azt követően pedig függetlenségről, tehát nyíltan elszakadásról, azaz szecesszióról beszélt.³⁰ A 2001-es választásokat követően ismét kormányra került. Ezzel egy időben Umberto Bossi álláspontja is mérséklődött. Napjainkban az angol mintájú devolúció bevezetését tartja fontosnak. Ez azt jelenti, hogy jelentős területeken (oktatás, egészségügy és a helyi rendőrség terén) a tartományoknak kizárólagos jogalkotói hatáskört akar biztosítani.

Az elszakadási törekvések felerősödésével Umberto Bossi nagy hangsúlyt helyezett Padania mint állam és nemzet megteremtésére. A nemzetté válás minden szükséges feltételét igyekezett megteremteni. Mindez természetesen nem egyszerű feladat, hiszen köztudott, hogy elsősorban nyelvében igen heterogén területről van szó. A liga szavazóbázisa alapján elmondható, hogy valódi, az egész északi térségre kiterjedő padán identitástudat kialakulásáról nem lehet beszélni. Ezt támasztja alá, hogy a kilencvenes évek közepén, amikor országos szinten 10 százalék körüli választási eredményeket ért el a liga, az északi nagyvárosokban viszonylag alacsony volt a ligák támogatottsága. Annak ellenére, hogy a liga magát Észak pártjaként definiálja, valójában jelentős társadalmi támogatottságot csak az úgynevezett Pedemontaniában, azaz a „hegyek lábánál” elterülő, igen fejlett, de sajátos gazdasági struktúrájú területen élvezett.³¹

Umberto Bossi, a neoregionalizmus és a mikronacionalizmus olasz képviselője az integrációval kapcsolatosan is radikális konföderalista nézeteket vall. Attól tart, hogy az integráció elmélyítésével a közösségi szint túlzottan megerősödhet, és így az állami szint feletti szuperkormányzat jöhet létre. Ő, mint a többi mikronacionalista képviselő inkább a népek (régiók) Európájának

²⁹ Discorso di Umberto Bossi del 17 luglio 1996 alla Camera dei Deputati.

www.leganord.org/a_2_discorsi_17_07_96.html

³⁰ Az autonómiával és a föderalizmussal kapcsolatos célokról beszélt: Discorso di apertura del Congresso della Lega Lombarda. On. Umberto Bossi. Pieve Emanuele 8. 9. 10. febbraio 1989. www.leganord.org/a_2_discorsi_08_09_10_89.htm

³¹ E terület gazdasági és társadalmi sajátosságaival a 3.1. *A regionális különbségek háttérére című* alfejezetben foglalkozom.

megvalósításában látja az integráció fejlődésének lehetséges útját. A mikronacionalista pártok vezetői (Umberto Bossi, Haider) - az integrális föderalistákhoz hasonlóan – a kisebb területi egységek, azaz a regionális autonómia megerősítésének fontosságát hangoztatják. Ez nem a föderáció, hanem egy speciálisan értelmezett regionális konföderáció irányába mutató elképzelés.³²

Az Északi Liga 1997. február 14-16-án tartott milánói kongresszusán hivatalosan is elfogadták a párt stratégiáját. Az ebben foglalta szerint az Északi Liga olyan etnonacionalista párt, amelynek a gazdasági protekcionizmus és az etnoföderalizmus a két fő politikai elve. Alapvető céljuk, hogy a jelenlegi nemzetállami struktúrát túllépve és a neoföderalizmus elveire építve megvalósítsák a „népek föderációját”, vagyis valójában európai szintű konföderációját. Az integrális föderalizmus alapelveinek megfelelően az általuk képviselt - az úgynevezett „kis hazák” (piccole patrie) összefogásán alapuló - neoföderalizmus célja, hogy a nemzetállamok alatti autonóm kis népek teljes állami szuverenitással rendelkezzenek, és egyenjogú tagjai legyenek az így létrejövő európai integrációnak.³³

Gianfranco Miglio, az északi liga teoretikusa is azt vallotta, hogy az integrációs folyamatnak a jelenlegi Brüsszel központú berendezkedéssel szemben a föderatív alapú, régiók Európájának megvalósítása felé kell tartania.³⁴

1.1.1.2. Agnelli Alapítvány

Egy másik fontos irányzat képviselői az Agnelli Alapítvány körül csoportosulnak. A politológus, Gianfranco Pasquino szerint az alapítvány álláspontja nem világos hiszen nem lehet pontosan eldönteni, hogy céljuk a föderáció

³² Discorso di apertura del Congresso della Lega Lombarda. On. Umberto Bossi. Pieve Emanuele 8. 9. 10. febbraio 1989. www.leganord.org/a_2_discorsi_08_09_10_89.htm

³³ C. Lottieri: *Neofederalismo e „piccole patrie”: per superare lo stato moderno*. In: Quaderni Padani 1996. 7. sz. 13. p. Bruno Luverà: *La politica estera della Lega*. 88. p. Limes. 1997. 2. sz. 87-96. p.

³⁴ Barbera- Miglio (1997): *Federalismo e secessione*. id. mű. 149. p.

létrehozása vagy pedig a tartományi rendszer megerősítése.³⁵ Marcello Pacini a maastrichti szerződésben meghatározott szubszidiaritás elvéből kiindulva szükségesnek tartotta a minél alacsonyabb szintű politikai egységek döntéshozói és végrehajtói hatalmának megerősítését. Magasabb szinten csak abban az esetben tartotta volna fontosnak a hatáskörök fenntartását, ha arra az adott kérdés vagy probléma hatékony megoldása érdekében szükség lenne. A tartományi szinten kívül a metropoliszok közigazgatási hatáskörének kiszélesítését is javasolta, de tulajdonképpen – szerinte – valamennyi helyi szint számára széleskörű döntéshozói és végrehajtói szabadságot kellene biztosítani. Ennek érdekében ő is elkerülhetetlennek tartotta a döntéshozói folyamatok átláthatóságának és ellenőrizhetőségének biztosítását. Úgy gondolta, hogy csak ez tenné lehetővé a demokratikus elveken alapuló közigazgatás további működésének fenntartását. Ellenkező esetben a folyamatok még inkább átláthatatlanokká válnának, még nagyobb teret nyer a korrupció.

Marcello Pacini tervében az „értékközpontú föderációról” írt. Hangsúlyozta a déli területek felzárkóztatása és modernizációja érdekében a tartományok közötti szolidaritás fenntartását. Az elmaradottabb területeknek biztosított támogatások esetében is nagy hangsúlyt helyezett az átlátható és ellenőrizhető pénzügyi folyamatok feltételeinek megteremtésére. Véleménye szerint mihamarabb elő kell segíteni, hogy ezeken a területeken is mélyen gyökeret eresszen az önkormányzatiság politikai kultúrája, így az emberek és az önkormányzatok hatékonyabban tudnák kezükbe venni saját sorsuk irányítását.

Marcello Pacini rámutatott arra, hogy Padania az egyetlen olyan területi egység, amely képes lenne az önellátásra, dinamikusan fejlődik és versenyképes a többi európai régióval szemben is. Marcello Pacini mégsem akart makrorégiókat létrehozni, szükségtelennek tartotta egy újabb kormányzati szint létrehozását. Az alapítvány számításai szerint a kilencvenes évek közepén az olasz tartományok közül csak hat tartomány (Lombardia, Piemonte, Veneto, Lazio, Marche, Emilia-Romagna) volt képes az önellátásra. A többi csak állami többletforrásokból tudta finanszírozni saját kiadásait. Pacini összefüggést látott a régiók demográfiai adatai és az önellátási képesség között. Véleménye szerint az egymillió lakos alatti tartományok a

³⁵ Lásd részletesebben (1994): Marcello Pacini: *Scelta federale e unità nazionale*. Edizione della Fondazione Agnelli. Torino.

legkevésbé önellátóak. Az Agnelli Alapítvány ajánlása szerint a jelenlegi 21 tartományból összevonásokkal 12 tartományt kellene létrehozni.

1. Tábla. Az Agnelli Alapítvány által ajánlott új tartományok

Új tartományok	Az új tartományok bevételeinek százalékos aránya a kiadásaikhoz képest
1. Piemonte, Valle d'Aosta, Liguria	149,1 %
2. Lombardia	183,1%
3. Triveneto	146,7%
4. Emilia-Romagna	146,5%
5. Toscana, Umbria	112,5%
6. Marche, Abruzzo, Molise	90,6%
7. Lazio	101,7%
Puglia, Basilicata	65,7%
Campania	65,6%
Calabria	40,8%
Szicília	61,9%
Szardínia	57,8%

Forrás: Marcello Pacini: Scelta federale e unità nazionale. Edizione della Fondazione Agnelli. Torino. 1994. 40. p.

Pacini véleménye szerint a régióhatárok megváltoztatásának következtében a demográfiai összetételükben homogénebb tartományok versenyképesebbek lennének a többi európai unión belüli és azon kívüli régióval szemben is. Kiemelt fontosságot tulajdonított az újonnan létrehozott tartományok pénzügyi önállóságának és a saját forrásaik feletti önálló rendelkezés lehetőségének.

Főként a miatt érte kritika ezt a tervezetet, mert nem számolt a tartományok szükségyszerű ellenállásával. Nem vette figyelembe, hogy a jelenleg fennálló

tartományok bizonyos kulturális egységet alkotnak, és ebből kifolyólag összevonásukkal identitásuk nagyfokú feladására kényszerülnének. Mindezen túl a terv megvalósítása olyan fölösleges többletkiadásokkal is járna, amelyeknek megtérülése sokak szerint korántsem biztosított. Számos elemző szerint a demográfiai térkép megváltoztatása önmagában, valószínűleg nem vezetne a meglévő gazdasági és társadalmi problémák megoldásához.³⁶

1.1.1.3. A polgármesterek mozgalma

Az észak-keleti régiókban a baloldali polgármesterek között egy jelentős föderációs mozgalom indult el. E mozgalom egyik legfontosabb képviselője Velence korábbi polgármestere: Massimo Cacciari volt. Nem véletlen, hogy ebben a térségben bontakozott ki ez a mozgalom, hiszen korábban is erősek voltak itt az elszakadási törekvések. Veneto tartomány területén jött létre az Északi Liga elődje a Venetói Liga (Liga Veneta). Ezeken a területeken a föderalizmus eszméjét azonban nem csak a Liga követői támogatták, hanem a baloldali pártok soraiban is akadtak olyanok, akik a problémák megoldása érdekében a föderáció bevezetését javasolták. E gondolatkör képviselői úgy gondolták, hogy az általuk megjelölt állami berendezkedés az Északi Liga érdekeivel ellentétben nem Itália széthullásának, hanem éppen ellenkezőleg egybetarthatóságának az alapvető feltétele volt. A centrifugális hatások érvényesülésének megakadályozása érdekében nagy hangsúlyt fektettek – a német mintát véve alapul – az egység alkotmányos garanciáinak kidolgozására.³⁷

A második világháborút követő ötven évben a baloldal elsősorban helyi és tartományi szinten ért el komoly politikai eredményeket. Az északi- és közép-olaszországi jelentős nagyvárosokban (Velence, Bologna, Firenze, Genova) az Olasz Kommunista Párt irányította e helyi közigazgatást. A párt számára a regionalizmus, azaz a helyi autonómia kiszélesítésének támogatása, már a kilencvenes éveket megelőzően is eszköz volt a párt belpolitikai szerepének növelése érdekében. Így akarták ellensúlyozni azt a tényt, hogy szinte ötven éven keresztül nem volt lehetőség egy kommunista részvételű kormány felállítására. Az 1993-as választási törvény

³⁶ Gianfranco Pasquino (1996): *Lo Stato federale*. id. mű. 85-86. p.

³⁷ uo. 76. p.

lehetővé tette a polgármesterek közvetlen választását. A polgármesterek felelősségének és legitimitásának növekedésével egyidejűleg azonban nem növekedett a helyi autonómia mértéke. Ebből az ellentmondásból jött létre a baloldali polgármesterek mozgalma. Cacciari az olasz gazdaság és társadalom problémáinak megoldására a föderatív átalakulást ajánlotta. Föderalizmusa azonban nem volt azonos a liga szecesszionista célzatú föderalista tervével. Éppen ellenkezőleg az ország egybetartását célozta.³⁸

A kilencvenes években az északi területek lakosságának kétharmada már támogatta a tartományi autonómia növelésének ügyét. Ekkor már nyilvánvalóvá vált, hogy a középbal- és a jobbközép pártokban is felerősödtek a regionális autonómia törekvések. Cacciari, Velence polgármestere ekkor alapította az Északkelet Mozgalmát (Movimento del Nord Est).³⁹ Ez a mozgalom azonban a tartományi rendszert érintő alkotmányos reformok bevezetésével egyidejűleg kimerülni látszik.

A föderalizmus képviselői között azonban nem csak polgármesterek, hanem tartományi elnökök is voltak. Bolognában 1996-ban, Pier Luigi Bersani, Emilia-Romagna tartományi elnökének ajánlásával készült el Olaszország föderális átalakításának terve.⁴⁰ Az ajánlás szerzői Emilia-Romagna adminisztrációjának sikeres munkájából indultak ki. Úgy gondolták, hogy a többi tartomány is képes lenne saját kezébe venni a sorsát. Ehhez azonban szükség lenne egy hatékonyan működtethető és - a beépített alkotmányos garanciáknak köszönhetően - egybetartható föderatív állam kiépítésére. A tervezetben föderális alkotmány kidolgozását javasolták. Az alkotmánynak tartalmaznia kellene, hogy a köztársaság egy és oszthatatlan, a föderációból és a tartományokból áll. Az alkotmány részletesen meghatározná, hogy mely területek tartoznak a föderáció jogalkotói hatáskörébe, a többi terület a tartományokat illetné meg. A tervezet szerint a közigazgatási funkciókat – a szubszidiaritás elve alapján - az érintett közösséghez lehető

³⁸ Cacciari, Massimo: *Manifesto per la nuova Italia*. in: MicroMega. 1996. 1. sz. pp. 7-11.

³⁹ Roberto Biorcio: *Bossi-Berlusconi. La nuova alleanza*. 260-261. p. In: Il Mulino. 2000/2.sz. 253-265. p. Cacciari, Massimo: *Manifesto del Nord-Est*. in: MicroMega. 1998. 1. sz. pp. 12-19., Cacciari, Massimo: *Manifesto per la nuova Italia*. id. mű., Cacciari, Massimo: *Una soluzione, la federazione*. in: MicroMega. 1996. 2. sz. pp. 17-21.

⁴⁰ Luigi Mariucci, Roberto Bin, Marco Cammelli, Adriano Di Pietro, Giandomenico Falcon (1996): *Il federalismo preso sul serio. Una proposta di riforma per l'Italia*. Il Mulino. Bologna. 137-193. p.

legközelebb álló kormányzati szint látná el. A szakértők által készített tervezet tartalmazta a szenátus föderatív alapú átalakítását. A szenátus a tartományok végrehajtó szervének a képviselőiből állna.⁴¹

A föderalizmust képviselő polgármesterek és tartományi elnökök az alkotmányos reformokkal foglalkozó új parlamenti bizottság által 1998-ban elkészített alkotmánymódosítási javaslattal szemben is megfogalmazták elégedetlenségüket. *A föderalista chartát* Antonio Bassolino, Nápoly polgármestere, Bruno Bracalente, Umbria tartományi elnöke, Massimo Cacciari Velence polgármestere, Vannino Chiti Toscana tartományi elnöke, Antonio La Forgia Emilia-Romagna tartományi elnöke és Walter Vitali, Bologna polgármestere írta alá. Elsősorban azt bírálták, hogy a névleges föderalista reform valójában továbbra is fenntartotta az állam központi hatalmát.⁴²

1.1.1.4. Regionális megközelítés

Mint korábban már említettem azzal szinte mindenki egyetértett, hogy bizonyos politikai reformokra szükség van, de sokan nem tartották feltétlenül szükségesnek az olasz föderáció megvalósítását. A regionalizmus képviselői a föderáció kiépítése helyett elegendőnek ítélték a tartományok szerepének erősítését és a tartományi szintű autonómia kiépítését. Céljuk az volt, hogy az állam minél több jogalkotói, közigazgatási funkciót adjon át a tartományoknak és az alsóbb szintű önkormányzatoknak.

Augusto Barbera a kilencvenes évek közepén a föderáció alternatívájaként egy modern regionális állam létrehozását javasolta.⁴³ Az általa felvázolt struktúrában a tartományi és az állami hatáskörök pontos szétválasztását látta szükségesnek. Elképzelése szerint az alkotmány 117. cikkének megváltoztatásával, így az állami feladatok szigorú meghatározásával minden további feladat megvalósítása a tartományokra hárulna. Ezzel a megközelítéssel szemben a legfontosabb kritika az

⁴¹ uo. 171-175. p.

⁴² *Carta federalista*. 8. gennaio 1998. In: MicroMega. 1998. 1. sz. 9-13. p.

⁴³ Elméletéről lásd részletesebben: Augusto Barbera (1991): *Una riforma per la Repubblica*. Editori Riuniti. Róma., Gianfranco Miglio – Augusto Barbera (1997): *Federalismo e secessione*. Un Dialogo. id. mű. 33-137. p.

volt, hogy egy ilyen döntés – szemben az alkotmány módosításán alapuló föderatív átalakulással – bármikor visszafordítható, semmi sem biztosítja az új struktúra folyamatos fenntartását.⁴⁴

Massimo D'Alema, az alkotmányos reformokkal foglalkozó parlamenti bizottság elnöke is úgy gondolta, hogy Olaszország esetében a föderáció megvalósítása az elszakadási törekvések előtt nyitná meg az utat. Véleménye szerint ez a folyamat éppen ellentétes lenne az Amerikai Egyesült Államok születésével, hiszen ott a föderáció létrehozása az egységet jelentette. Véleménye szerint az északi területeken azért erősödhetett meg a föderáció támogatása, mert a globalizáció keltette új gazdasági feltételek közepette az északi területek gazdaságának már nem volt szüksége a déli területek olcsóbb munkaerejére, hiszen a világ távolabbi vidékein még előnyösebb feltételekkel fektethették be tőkéjüket. Massimo D'Alema a tartományi autonómia és felelős kormányzás alkotmányos feltételeinek kiépítését tartotta fontosnak. Véleménye szerint csak így lehet mind az állami központosítás, mind pedig a „lokális önzéssel”, azaz az elzárkózással szemben felvenni a harcot. Massimo D'Alema egyetértett a korábbi tartományi rendszer bírálóival abban, hogy az 1970-ben létrejött tartományi közigazgatás nem volt hatékony. Úgy gondolta, hogy a föderáció létrehozásának csak abban az esetben lenne értelme, ha ezt a déli területek lakossága is támogatná, ők is előnyt látnának benne. Azonban a déli területeknek is szükségük van a tartományi szintű autonómia megerősítésére, hiszen az államnak napjainkban egyre kevesebb a mozgástere a gazdasági folyamatok befolyásolása terén. A korábbi regionális politika segítette ugyan a déli területek fejlődését, de a két terület közötti különbség nem csökkent, fennmaradt a déli területek függősége a központi államtól. Véleménye szerint az autonómia kiépítése, a központi források felhasználásának átláthatóbbá tétele elősegítené, hogy a déli területek is saját lábukra álljanak.⁴⁵

A balközép koalíció egyik vezető politikusa, Massimo D'Alema is egyet értett abban, hogy a regionális autonómia kiszélesítése érdekében tervezett átalakítások természetesen magukkal vonnák a teljes politikai intézményrendszer reformját is. Akár regionális, akár föderális reform kerül bevezetésre – a parlament

⁴⁴ Gianfranco Pasquino (1996): *Lo Stato federale*. id. mű. 88. p.

⁴⁵ Massimo D'Alema-Gianni Cuperlo (1997): *La grande occasione. L'Italia verso le riforme*. Mondadori. Milano. 65-68. p.

ellenőrző szerepének hatékony érvényesülése céljából – az átalakítások mindenképpen szükségessé tennék a parlament racionalizálását. Véleménye szerint a végrehajtó és a törvényhozó hatalom közt átláthatóbb viszonyt kell kialakítani.⁴⁶

A kilencvenes években a jobbközép pártokon belül is felerősödtek a regionális törekvések, Giulio Tremonti, a 94-es Berlusconi-kormány minisztere, a jobbközép pártokon belül alapított egy föderalista mozgalmat. A decentralizációt képviselők táborának növekedése arra utalt, hogy ekkorra az elszakadási törekvés társadalmi támogatottsága nagy mértékben csökkent. Ennek egyik legfőbb oka az volt, hogy 1998-ban, Brüsszelben végül úgy döntöttek, hogy Olaszország is csatlakozhat a közös valuta bevezetéséhez.⁴⁷

1.2. A szubszidiaritás elve

A szubszidiaritás fogalmának értelmezése körül – az elv használata óta – viták folynak. Mind a politikusok, mind pedig a jogászok sokszor eltérő módon értelmezik a szubszidiaritás elvét. Az értelmezéssel kapcsolatos bizonytalanságok további vitákra adtak okot az Európai Unió és a tagállamok közötti hatáskörmegosztással kapcsolatos ellentétek során. Az egyes kormányzati szintek képviselői éppen a szubszidiaritás elvének nem következetes használatából adódó eltéréseket igyekeztek kihasználni, amikor az egyes kormányzati szintek feladatmegosztásán változtatni akartak. Mind a közösségi, mind a nemzetállami, mind pedig a regionális szint hatásköreinek bővítésekor gyakran a szubszidiaritás elvére hivatkozik. A fogalom körüli bizonytalanságból adódóan a szubszidiaritás elvét a konföderalista és a föderalista irányzat képviselői egyaránt beemelik érvelésükbe. Az alacsonyabb kormányzati szintek képviselői a szubszidiaritás elvének meghatározásakor elsősorban azt hangsúlyozták, hogy a lehető legalacsonyabb kormányzati szinten kell a feladatokat ellátni, ezzel szemben a közösségi szint megerősítésének támogatói elsősorban azt emelik ki, hogy azon a szinten kell ellátni a feladatokat, ahol a lehető legtöbb információ és eszköz áll rendelkezésre az adott feladat lehető leghatékonyabb ellátásához. A szubszidiaritás

⁴⁶ uo. 67-68. p.

⁴⁷ Roberto Biorcio: *Bossi-Berlusconi. La nuova alleanza*. id. mű. 261-262. p.

elvének alkalmazása nem csak a közösség, hanem a tagállamok szempontjából is fontos, hiszen ma már nem csupán az egyes föderális államok (pl. Németország) alkotmánya is ezen elv alkalmazására épül.⁴⁸

A fogalommal kapcsolatos vitákból adódóan Kende Tamás egy semleges munkahipotézist alkotott: a szubszidiaritás „olyan, az összetett államokra jellemző gyakorlati hatalommegosztó alku a döntéshozói hatáskör felosztására törekvő két vagy több kormányzati szint között, melyben egy (vagy több) és nem szükségszerűen az alsóbb szint kiegészítője a többinek. E kiegészítő szint(ek) csak abban az esetben kapnak szerepet, amennyiben az alapvető hatáskörrel rendelkező szintek egyáltalán nem vagy csak részben képesek – vagy még inkább hajlandók – teljesíteni feladataikat.”⁴⁹

A szubszidiaritás elsődleges jelentése a latin „substitutio” szóból származik, amely helyettesítést jelent. Az államelméletben ez tehát annyit jelent, hogy az állam csak olyan mértékben avatkozhat be az egyének és a kisebb közösségek életébe, amennyiben azok nem képesek saját feladataikat ellátni. Ebben az esetben tehát segítségre szorulnak. A szó második jelentése tehát a segítség fogalmára (subsidium) vezethető vissza.⁵⁰

Az Európa Tanács *A szubszidiaritás definíciója és korlátjai* című kiadványában a szerzők a fogalom eredeti jelentését igyekeztek megfogalmazni.⁵¹ A Delcamp-csoport által készített definíció XI. Pius pápa 1931. évi „Quadragesimo anno” kezdetű enciklikáján alapul. A Delcamp-csoport megfogalmazása szerint az állampolgárokhoz a lehető legközelebb álló igazgatást kell mindig keresni, és erről

⁴⁸ Kecskés László: *Az EK új jogharmonizációs filozófiája: a szubszidiaritás. A Maastrichti Európai Unió Szerződés a szubszidiaritásról.* 158-159. p. In: Magyar Jog. 1995. 3. sz. 157-167. p.

⁴⁹ Kende Tamás: *A szubszidiaritás gyakorlat jelentősége.* 16-17. p. In: Európai Szemmel. 1994. 4. sz. 16-33. p.

⁵⁰ Balázs István: *Az Európa Tanács Helyi és Regionális Közhatalóságok Igazgató Bizottsága ülésének állásfoglalása a szubszidiaritás elvének érvényesüléséről a tagországok önkormányzati rendszerében.* 260-261. p. In: Magyar Közigazgatás. 1994. 5. sz. 257-267. p.

⁵¹ Alain Delcamp (1994): *A szubszidiaritás elvének definíciója és korlátai.* Közzétette: Balázs István a következő cikkben: *Az Európa Tanács Helyi és Regionális Közhatalóságok Igazgató Bizottsága ülésének állásfoglalása a szubszidiaritás elvének érvényesüléséről a tagországok önkormányzati rendszerében.* id. mű. 260-261. p.

csak kényszerítő szükség esetén szabad lemondani. Az enciklika kimondja: „Nem tudjuk sem megváltoztatni, sem megrendíteni a társadalmi filozófiának ezt a súlyos elvét, amiként nem foszthatunk meg magánszemélyeket, hogy a közösségnek adjunk olyan szerepköröket, melyeket saját kezdeményezésre és saját eszközökkel képesek betölteni; így igazságtalanságot követnénk el és egyidejűleg káros zavart keltenénk a társadalmi rendben, ha alacsonyabb szintű csoportoktól megvonnánk egy szélesebb és magasabb szintű közösség javára olyan hivatalok gyakorlását, melyeket maguk is el tudnak látni. Minden társadalmi tevékenység lényegénél és benne rejlő erejénél fogva segíteni – szubszidiálni – köteles a társadalmi egész egyes részeit, ellenben soha nem szabad bomlasztani vagy bekebelezni azokat.”⁵² A szubszidiaritás elvének nem csupán katolikus, hanem protestáns gyökerei is vannak.⁵³ A kálvinista egyházjog már 1571-ben foglalkozott ezzel az elvvel.⁵⁴

A hetvenes évektől a szubszidiaritás elve megfogalmazódott az integráció továbbfejlesztéséről szóló tervekben. A Bizottság által 1975-ben a Tanácshoz benyújtott uniós alkotmányról szóló tervezetben a kormányzati szintek közötti hatalommegosztás a szubszidiaritás elvére épült.⁵⁵ Az 1984-ben, Altiero Spinelli vezetésével készített Európai Unióról szóló szerződéstervezet is tartalmazta a szubszidiaritás elvét. Altiero Spinelli, az európai szintű föderáció – bírálói szerint azonban éppen a központosítás - megteremtése érdekében vezette be a szubszidiaritás elvét, amely a tagállamok és a közösség közötti kiegyensúlyozott hatalommegosztás alapját jelentette.⁵⁶

A nyolcvanas években az integrációs köztudatba Jacques Delors vezette be a szubszidiaritás fogalmát. Célja egyrészt az volt, hogy megnyugtassa az európai közvélemény és politikusok azon táborát, akik a folyamatosan bővülő közösségi

⁵² Pope Pius XI (1936): *Quadragesimo anno*. London. Idézi: Alain Delcamp (1994): A szubszidiaritás elvének definíciója és korlátai. id. mű. 260-261. p.

⁵³ Csizmadia Sándor: *Katolikus vagy protestáns Európa?* In: Új Dunántúli Napló. 1993. július 3. 6. p.

⁵⁴ Kecskés László: *Az EK új jogharmonizációs filozófiája: a szubszidiaritás. A Maastrichti Európai Unió Szerződés a szubszidiaritásról.* id. mű. 158. p

⁵⁵ A tervezetről benyújtott anyag címe akövetkező volt: Report on European Union. In: Kecskés László: *Az EK új jogharmonizációs filozófiája: a szubszidiaritás. A Maastrichti Európai Unió Szerződés a szubszidiaritásról.* id. mű. 159. p.

⁵⁶ uo. 159. p.; Molnár Anna: *Altiero Spinelli és az európai föderalizmus eszméje.* id. mű.

jogalkotói hatáskör miatt az európai szintű szuperállam kialakulásától tartottak. Másrészt ezzel igyekeztek csökkenteni az integráció sajátos döntéshozatali mechanizmusából adódó demokratikus deficitet. Az elv bevezetését követően ugyanis a nemzeti kormányok mellett a helyi regionális szint is szerves résztvevője lehetett az uniós döntéseknek.⁵⁷ Az Európa Tanács által 1985-ben elkészített Önkormányzatok Európai Chartája is kimondta, hogy „a közfeladatokat az állampolgárokhoz lehető legközelebb álló igazgatási szerveknek kell megvalósítaniuk. A feladatok más igazgatási szervekre történő átruházása a feladat természetéből, jellegéből, a hatékonysági és gazdasági követelményektől függ.”⁵⁸

Politikai kompromisszum eredményeképpen a maastrichti szerződésbe a szubszidiaritás elvének egy sokféleképpen értelmezhető, tisztázatlan definíciója került, amely gyakorlatilag megismételte az Egységes Európai Okmány által módosított EGK-szerződés környezetvédelemről szóló 130r (4) cikkét.⁵⁹ A maastrichti szerződés 3b cikke a szubszidiaritás elvét a következőképpen értelmezi:

„A közösség a jelen szerződés által ráruházott hatáskör szerint és a benne meghatározott célok szerint jár el.

Azokon a területeken, amelyek nem tartoznak kizárólagos hatáskörébe, a közösség a szubszidiaritás elvének megfelelően csak akkor és abban a mértékben avatkozik be, ha a tervezett tevékenység célkitűzéseit a tagállamok nem tudják kielégítően megvalósítani, és ezért ezek a célkitűzések a tervezett tevékenység nagyságrendje vagy hatásai miatt közösségi szinten jobban megvalósíthatók.

A közösség tevékenysége nem léphet túl azon, ami a jelen szerződés célkitűzéseire szükséges.”⁶⁰

Kecskés László szerint a szubszidiaritás elvének bevezetése valamiféle ellensúlyt jelentett a közösség egyre szélesedő hatalmával szemben. Elsődlegesen

⁵⁷ Szűcs Tamás: *Egy európai alkotmány háttere*. 105. p. In: Jogállam. Budapesti jogi és politikai szemle. 1994. 3-4. sz. 92-108. p.

⁵⁸ Balázs István: *Az Európa Tanács Helyi és Regionális Közhatalóságok Igazgató Bizottsága ülésének állásfoglalása a szubszidiaritás elvének érvényesüléséről a tagországok önkormányzati rendszerében*. id. mű. 262. p

⁵⁹ Kecskés László: *Az EK új jogharmonizációs filozófiája: a szubszidiaritás. A Maastrichti Európai Unió Szerződés a szubszidiaritásról*. id. mű. 165. p.

⁶⁰ dr. Fazekas Judit (2000): *Az európai integráció alapszerződése*. KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó KFT. Budapest. 23. p.

tehát nem a decentralizáció, hanem a „nem-centralizáció” volt a célja. Ezzel azon tagállamok érdekeit védte (pl. Anglia), amelyek tartottak a túlzott közösségi szintű centralizációtól. Ezt követően ugyanis az integráció csak akkor szabályozhat egy területet, ha azt az alacsonyabb kormányzati szintek (tagállam, helyi vagy regionális hatóság) vagy az egyén, illetve társaság nem képes megfelelő hatékonysággal ellátni. A közösségi tevékenységnek arányosnak kell lennie az alapvető célkitűzésekkel.⁶¹ Más szerzők azonban az integráció fejlődése szempontjából visszalépésnek tekintik a szubszidiaritás elvének alkalmazását. A. G. Toth szerint szubszidiaritás elvének bevezetése csökkentette a közösség jogalkotói hatáskörét.⁶²

Az 1992. decemberi edinburgh-i csúcson az unió állam és kormányfői pontosították az elvet. Megegyeztek abban, hogy a szubszidiaritás elve az unió egyik alapelve, amely csak olyan esetekben alkalmazható, ha a közösségnek nincs kizárólagos hatásköre. Megosztott hatáskör esetén meg kell vizsgálni, hogy a kívánt cél elérése érdekében a tagállami vagy a közösségi szintű szabályozás a hatékonyabb.⁶³ Az 1999. május 1-jén hatályba lépő amsterdami szerződés 5. cikke nem módosította a maastrichti szerződés definícióját.⁶⁴ A szubszidiaritásról szóló csatolt jegyzőkönyvben azonban részletesebben is értelmezik az elvet. A jegyzőkönyvben az 1992-es edinburgh-i csúcson megfogalmazott definícióból indultak ki.

1.3. A liga

Olaszországban kezdetben több liga önállóan lépett a politikai színtérre, majd fokozatosan a Lombard Liga jutott meghatározó és domináns szerephez, míg végül a kilencvenes évek elején létrejött a ligák politikai szövetségének köszönhetően az Északi Liga, amely hamarosan az olasz politikai élet meghatározó szereplőjévé vált. Az 1992-es országgyűlési választásokon közel 10 százalékot ért el Az Északi Liga.

⁶¹ Kecskés László: *Az EK új jogharmonizációs filozófiája: a szubszidiaritás. A Maastrichti Európai Unió Szerződés a szubszidiaritásról. id. mű. 157. p.*

⁶² A. G. Toth: *The principle of subsidiarity in the Maastricht Treaty.* 1099-1105. p. In: *Common Market Law Review.* 1992. 6. sz. 1079-1105. p.

⁶³ Szűcs Tamás: *Egy európai alkotmány háttere.* id. mű. 105-106. p.

⁶⁴ dr. Fazekas Judit (2000): *Az európai integráció alapszerződése.* id. mű. 23. p.

Napjainkban a liga ereje azonban kimerülni látszik, a legutóbbi parlamenti választásokon már csak 3,9 százalékot ért el.

A ligák olyan politikai szereplők, amelyek az olasz politikai életben és a társadalomban egyre inkább elmélyülő válsággal együtt, az 1970-es és 80-as évek fordulóján születtek. Jellemző rájuk a területhez való kötődés. Az Északi Liga azonban nem azonos a hagyományos regionális politikai mozgalmakkal, azoknál tágabb érdekeket képvisel. Az egyes tartományokban létrejött ligák (pl. Venetói Liga) kezdetben etnoregionális politikai mozgalmak voltak. Ezekre a mozgalmakra jellemző, hogy egy kisebb területi egység (pl. régió) kulturális hagyományait és gazdasági érdekeit képviselik. Ezzel szemben az Északi Liga egy nagyobb, mind kulturális, mind pedig gazdasági szempontból rendkívül összetett területet (Padania) kíván – a közös gazdasági és társadalmi érdekekre hivatkozva – összefogni és képviselni.⁶⁵ Az Északi Liga valójában tehát etnikum nélküli etnopolitikát folytatott.

Az Északi Liga a Nyugat-Európában napjainkban egyre jobban megerősödő szélsőjobboldali pártokkal mutat rokonságot.⁶⁶ E pártok közös jellegzetessége az idegengyűlölet, a kirekesztő és intoleráns gondolkodásmód, az európai integrációellenesség és a protekcionizmus. A jelenleg növekvő befolyással bíró szélsőjobboldali nacionalista pártok területi hivatkozási alapjuk szerint két csoportra oszthatók: Egyrészt léteznek a hagyományos, egy-egy nemzethez szorosan fűződő nacionalista pártok (például a Le Pen vezette francia Nemzeti Front, a 2002. májusi hollandiai választásokon második leglátogatottabb pártként szereplő Élhető Hollandia Mozgalom, Dániában a Dán Néppárt vagy Németországban a Republikaner). Másrészt léteznek az úgynevezett mikronacionalista vagy etnonacionalista politikai pártok (idetartozik az osztrák FPÖ, az Edmund Stoiber vezette bajor CSU és az Északi Liga).

A mikronacionalista/etnonacionalista populista pártok az állam alatti kisebb területen élő etnikum kulturális és gazdasági érdekeinek képviselésével lépnek fel. A nemzetállam-koncepció helyébe egy kisebb területi egység, a nemzetrégió

⁶⁵ Definícióm alapjául Ilvo Diamanti meghatározása szolgált, Ilvo Diamanti (1993): *La Lega. Geografia, storia, e sociologia di un nuovo soggetto politico*. Donzelli. Roma. 4. p.

⁶⁶ Bruno Luvérà: *Etnonazionalismo e identità. La nuova destra europea*. In: *Europa Europe*. 2000. 3. sz. 25-32. p.

koncepcióját helyezik. E pártok jellemzően eurószkeptikusok, nem támogatják a közösségi intézmények megerősítését és az integráció elmélyítését célzó törekvéseket. A regionális identitás erősödése azzal a kettősséggel magyarázható, hogy egységes európai identitás még nem alakult ki, a nemzethez való kötődés a sokszínű, többféle etnikummal, kisebbséggel is bíró regionális vagy összetett államokban fokozatosan csökkent, erodálódott, a pénzügyi globalizációval párhuzamosan és azzal szorosan összekapcsolódva a kulturális globalizáció is komoly kihívást jelent a nemzeti kultúra számára.

A mikronacionalista pártoknak az európai integrációval kapcsolatos felfogásuk középpontjában a régiók Európája koncepció található.⁶⁷ Ez az elképzelés is a regionális szintű elzárkózás és nem a multikulturalizmus elfogadása irányába mutat. Maga Umberto Bossi is a jelenlegi intézményi reformok helyett, konföderális alapon a „népek”, azaz a régiók Európájának az építését tartja fontosnak. A regionalizmus jegyében Umberto Bossi Haiderrel együtt dedikálta 2002-ben a *Régiók Európája* című kötetet.⁶⁸ E pártok képviselői – közös céljaik, érdekeik miatt - a kezdetektől jó kapcsolatot tartanak fenn egymással. 2002 júliusában Jörg Haider, Mario Borghezio, az Északi Liga európai parlamenti képviselője és a belga szélsőjobboldali párt, a Flamand Blokk (Vlaams Blok) vezetője, Filip DeWinter találkozott.⁶⁹

A mikronacionalizmussal is társuló elzárkózási folyamatot nevezi a szakirodalom hol neoregionalizmusnak, neoföderalizmusnak vagy etnoföderalizmusnak. E folyamatok alapját a jóléti társadalom és a nemzetállamok együttesen jelentkező válsága, illetve a globalizáció keltette feszültségek együttesen jelentik. A globalizáció következtében az Európai Unió gazdaságának egyre nagyobb versennyel kell szembenéznie. Ebből következően elkerülhetetlen, hogy a gazdaság számos területén struktúraváltás következzen be. A gazdasági szerkezetváltásnak természetes velejárója, hogy bizonyos társadalmi rétegek vesztesei lesznek a

⁶⁷ Discorso di apertura del Congresso della Lega Lombarda. On. Umberto Bossi. Pieve Emanuele 8. 9. 10. febbraio 1989. www.leganord.org/a_2_discorsi_08_09_10_89.htm

⁶⁸ Interjú Jörg Haiderrel. In: Corriere della Sera. 1996. október. 16.

⁶⁹ Borghezio vede haider „È una mente lucida”. Corriere della Sera. 1996. október. 16. www.corriere.it

modernizációnak.⁷⁰ A mikronacionalista pártok vezetői esetében gyakran tapasztalható jelenség, hogy a változásokkal járó kellemetlenségeket az integráció számlájára írják. Véleményük szerint napjainkban már csak a régió nyújthat kellő védelmet a globalizáció keltette káros folyamatokkal szemben. A populista pártok egyszerű, könnyen érthető válaszokat adnak a társadalmat érintő kérdésekre, az integrációt okolják a jelenlegi társadalmi feszültségek kialakulásával. A befelé forduló neoregionalizmus megerősödéséhez az is hozzájárult, hogy az integrációs folyamat elmélyülésével napjainkra az állami szuverenitás rendkívül érzékeny területei (védelem, biztonságpolitika, belügy) is veszélybe kerültek, amelyekről a társadalom már nehezebben mond le. A belső intézményi reformokkal foglalkozó, 2004-ben induló kormányközi konferenciával egyidejűleg a befelé fordulást támogató mozgalmak is megerősödhetnek. Umberto Bossi véleménye szerint a jelenlegi integráció - amelyet technokraták és bürokraták irányítanak - az alapvető szabadságjogokat veszélyezteti, nem demokratikus alapon jött létre. Az Északi Liga vezetője 2002 márciusában a „nyugat Szovjetuniójának”, „új fasizmusnak” nevezte az Európai Uniót.⁷¹ A technokrácia Umberto Bossi szóhasználatában egyet jelent a náciizmussal, a fasizmussal és a kommunizmussal.⁷²

A mikronacionalista/etnonacionalista pártok politikusai a helyi társadalomban jelentkező, amúgy rendkívül összetett és sokszor magában a társadalomban gyökerező problémákat a lokalizmus és a globalizmus közötti, leegyszerűsített ellentétre vezetik vissza.⁷³ Továbbegyszerűsítve mindez csupán annyit jelent, hogy minden feszültséget a növekvő bevándorlás számlájára írnak. A különböző kultúrák közötti különbségeket hangsúlyozzák.⁷⁴ Mindezzel azonban nem az a céljuk, hogy az olasz társadalomban meglévő toleranciát erősítsék, és elfogadtassák a másságot,

⁷⁰ Ilvo Diamanti (1993): La Lega. Geografia, storia, e sociologia di un nuovo soggetto politico. id. mű. 87-90. p.

⁷¹ Umberto Bossi ad Assago.

www.leganord.org/a_2_docpolitici_relazione_congresso2002.htm

⁷² Intervento del Segretario Federale, On. Umberto Bossi, Pontida, 23. giugno 2002.

www.leganord.org/a_2_discorsi_pontida_230602.htm

⁷³ Discorso di apertura del Congresso della Lega Lombarda. On. Umberto Bossi. Pieve Emanuele 8. 9. 10. febbraio 1989. www.leganord.org/a_2_discorsi_08_09_10_89.htm

⁷⁴ Intervento del Segretario Federale, On. Umberto Bossi. Seduta Pontida 4. Giugno 2000. www.leganord.org/a_2_discorsi_pontida_4_06_2000.html

hanem éppen ellenkezőleg a kirekesztés, az elzárkózás a céljuk. Elsősorban a demokratikus jogalkotás útján igyekeznek a helyi kultúrát a bevándorlással szemben megvédeni. Ez tehát egy kirekesztő és nem egy demokratikus alapú regionalizmus.

E pártok nagy hangsúlyt fektetnek az általuk képviselt terület közös identitástudatának megerősítésére. Ez abból is fakad, hogy a megváltozott belső és külső környezetben mind a nemzetállam, mind pedig az Európai Unió keresi saját identitását. A meglévő identitásválság lehetőséget nyújt arra, hogy az állami szint alatti területi entitások is megerősítsék identitástudatukat. A helyi társadalom újból felfedezi és ápolja a szűkebb haza (régió) kulturális hagyományait, történelmét és közös nyelvét. Előfordulhat olyan eset is (például Padania esete), amikor nem beszélhetünk az egész területre jellemző közös hagyományokról, történelemről, ilyenkor a párt feladata, hogy szimbolikus rítusok segítségével és a közös társadalmi és gazdasági érdekekre hivatkozva mesterségesen segítse elő a közös identitástudat kialakulását.⁷⁵

E pártok gazdaságpolitikájukat liberálisnak nevezik. Ez a legtöbb esetben csupán annyit jelent, hogy az egyes nemzetállamokon belül meglévő fejlettségi különbségek érdekében meglévő szolidaritást meg kívánják szüntetni. Olaszországban az északi területek lakosai már nem szívesen áldoznak a déli területek felzárkóztatására.⁷⁶ Az észak-olaszokhoz hasonlóan a belga flamandok sem kívánnak többet áldozni a fejletlenebb területek pénzügyi támogatására. A helyi vállalkozásokra nehezedő költségvetési nyomást enyhíteni akarják. Liberális gazdaságpolitikájuk tehát elsősorban bürokrácia- és államellenességükből fakad. Meg kívánják szüntetni a helyi gazdaságra nehezedő állami beavatkozást. Az Északi Liga által képviselt pénzügyi föderalizmus alapja, hogy mindentartomány csak annyit költhessen, amennyit megtermelt. Pénzügyi autonómiát követelnek a tartományi szint számára. Populizmusukra utal, hogy liberális gazdaságpolitikájuk mellett a jóléti állam számukra fontos elemeit azonban nem kívánják megszüntetni.⁷⁷

⁷⁵ Ilvo Diamanti (1993): *La Lega. Geografia, storia, e sociologia di un nuovo soggetto politico*. id. mű. 74. p.

⁷⁶ uo. 58. p.

⁷⁷ C. Lottieri: *Neofederalismo e „piccole patrie”: per superare lo stato moderno*. id. mű. 88. p.; Intervento del Segretario Federale, On. Umberto Bossi, Seduta del 21 dicembre 1994. sfiducia al governo Berlusconi www.leganord.org/a_2_discorsi_21_12_94.htm,

A populista mikronacionalista pártok vezetői a hagyományos parlamentális demokrácia helyett a népszavazásokon alapuló közvetlen demokrácia létjogosultságát hangsúlyozzák.⁷⁸ Ezek a pártok általában kívül helyezik magukat a hagyományos jobb és baloldali ellentétre épülő pártrendszeren, éppen ezért a hagyományos, színpadok mögött kötetett politikai alkukkal szemben előnyben részesítik a szavazókkal folytatott közvetlenebb párbeszédet, szavazóik közvetlen mozgósításával igyekeznek kicsikarni politikai követeléseiket.⁷⁹ A társadalmi támogatottságuk egyik alapja éppen az, hogy folyamatosan bírálják a hagyományos pártokat. Kihásználják azt a tényt, hogy a hagyományos politikai értékek napjainkra kiüresedtek. Ennek csak egyik lehetséges oka a keleti blokk összeomlása, de a folyamatot nagymértékben felerősíti, hogy a nyugat-európai hagyományos politikai értékekre épülő pártok belső, identitásbeli problémákkal küszködtek, válságba jutottak. Napjainkban a még hagyományos jobb-, illetve baloldali eszmerendszerre épülő pártok sem képesek az alsóbb társadalmi rétegek érdekeit képviselni, pedig a növekvő bevándorlás keltette feszültségek elsősorban ezeket a rétegeket érintik.

A XX. század végén megfigyelhető volt, hogy a hagyományos politikai ideológián alapuló pártok igyekeztek megfelelni a sokszor ellentétes gazdasági és társadalmi kihívásoknak, átalakultak. Számos esetben tapasztalható, hogy a baloldali pártok jobboldali értékeket, vagy éppen ellenkezőleg jobboldali pártok baloldali elveket vallanak. Tony Blair ennek jegyében hirdette meg az úgynevezett harmadik utas baloldali politikai stratégiát. A pártok átalakulásának folyamata talán Olaszországban volt a leglátványosabb, hiszen ott a kilencvenes évek elején végbe ment változásoknak köszönhetően a korábban nagy társadalmi támogatottságú hagyományos pártok teljesen eltűntek, átalakultak.

A hagyományos ideológiákra épülő pártoknak szükségük is volt a stratégiaváltásra, hiszen a nyugat-európai szavazók ma már sokszor nem a hagyományos ideológiák szerint szavaznak, egyre több szavazóra jellemző, hogy – a lehetséges választási eredmények és a választási programoktól függően - csupán közvetlenül a választásokat megelőzően döntenek. A populista pártok erejének egyik

⁷⁸ Federalismo e devolution, guerra di dok tra Amato e Formigoni
www.cnnitalia.it/2001/ITALIA/04/07/referendum/index.html

⁷⁹ Umberto Bossi: mobilerò i popoli contro l'Europa stalinista. Corriere della Sera. 2002.
márzius 1. www.corriere.it

eleme éppen abban rejlik, hogy a kis- és középrétegekben, a hagyományos politikusokkal szemben meglévő elitellenességre építve az utca emberének nyelven szólítják meg a szavazókat. Politikusaik ezzel teszik mindenki számára nyilvánvalóvá távolságukat a hagyományos politikai elitől. Olaszországban Umberto Bossi még attól sem tartózkodik, hogy bizonyos esetekben, amikor a „közérdek” úgy kívánja, akár trágár kifejezéseket használva fejezze ki politikai véleményét.

A populista pártok politikai programjukban megfigyelhető hasonlóságok ellenére országoként eltérő társadalmi csoportokat céloznak meg. Franciaországban Le Pen pártja elsősorban az eredendően szélsőbaloldali beállítottságú munkások körében szerzett támogatókat, Olaszországban viszont elsősorban az északi tartományok jobboldali, eredetileg kereszténydemokrata, az utóbbi néhány évtizedekben gazdasági szempontból megerősödött szavazói döntöttek úgy, hogy az Északi Ligát támogatják politikai szavazataikkal.⁸⁰ A szavazókban azonban közös, hogy veszélyben érzik meglévő társadalmi helyzetüket és értékeiket, elégedetlenek a hagyományos pártok politikájával. Sokan úgy látják, hogy a globalizáció keltette folyamatok vesztesei lehetnek. Általánosságban elmondható, hogy ezeknek a szavazóknak megrendült az identitástudata, nincs jövőképük. A populista, mikronacionalista pártok éppen erre a tiltakozó szavazói magatartásra építve dolgozták ki politikai stratégiájukat.

A populista politikai pártok kihasználták a szavazóknak azt az elvárását, hogy a társadalomban egyre többen igénylik, hogy számukra is érthetően, és a közvetlenül őket érintő problémákra reagálva fogalmazzák meg politikai programjukat. A szavazók ugyanis egyre többször érzik úgy, hogy az életüket is befolyásoló, jelentős döntések a politikai színpalak mögött születnek, oda ők nem láthatnak be. Nem ok nélkül gondolják ezt, ugyanis számos fontos döntést ma már közösségi szinten hoznak meg, és a jelenlegi közösségi döntéshozatali rendszerrel szemben jogos a gyakran emlegetett demokráciadeficit kiküszöbölésének igénye. A populisták éppen azokra a társadalmat feszítő kérdésekre reagálnak, amelyek korábban tabutémának számítottak. Ilyen például a bevándorlás, amely rendkívüli feszültségeket kelt

⁸⁰ Az Északi Liga szavazóiról lásd részletesebben: Ilvo Diamanti (1993): *La Lega. Geografia, storia, e sociologia di un nuovo soggetto politico*. id. mű.

Nyugat-Európai számos országában. A Nyugat-Európában egyre erősödő idegengyűlöletet kihasználva növelik társadalmi támogatottságukat.

Politikájuknak azonban ellentmond, hogy a bevándorlók aktív munkájára Nyugat-Európa számos országában szükség van. Ennek egyik oka, hogy a negatív demográfiai folyamatok következtében a jóléti társadalom egyik szimbóluma, a nyugdíjrendszer összeomlani látszik. Alacsony a születések száma, viszont a jólétnek köszönhetően a nyugat-európaiak magas kort élnek meg. A feszültségeket tovább erősíti a nyugat-európai országokra jellemző magas (10 százalék körüli) munkanélküliségi ráták. Sokan – valójában tévesen - a bevándorlókat okolják azzal, hogy elveszik a hazaiak elől a munkát. További feszültségeket okoz, hogy a bevándorlók sokszor kulturálisan elkülönülnek, nehezen illeszkednek be a helyi társadalomba. Az utóbbi években a volt Jugoszlávia területén és a Közép-Ázsiában fellángolt háborúk következtében egyre több muzulmán menekült érkezett Nyugat-Európába. Ezzel egyidejűleg (és valószínűsíthetően a szeptember 11-i események következtében is) napjainkban erősödni látszik a muzulmánellenesség. A bevándorlással egyidejűleg romlik a városok közbiztonsága, természetesen ezt is az újonnan érkezettek számlájára írják. Az emberek sokszor úgy érzékelik, hogy veszélybe került a hosszú évtizedek alatt kivívott biztonságuk, ezért szavaznak a populista pártokra. A nacionalista pártok még olyan országokban is (például Hollandia) megerősödtek, ahol a társadalomban igen magas szintű a tolerancia és a befogadó készség.

Annak ellenére, hogy az Északi Liga önmagát középpártként definiálja, politikai programja mégis a szélsőjobb oldali pártokéval mutat rokonságot, mikronacionalista/etnonacionalista pártoknak tekinthető. Ezek a pártok a társadalmi konfliktusokat a kulturális különbségekkel magyarázzák. Az általuk sokszor hivatkozott „kultúra” vagy kulturális különbség már-már a nemzetiszocialista szóhasználatban sokat emlegetett „faj” szóval mutat rokonságot.⁸¹

Ezeknek a pártoknak az élén az esetek többségében egy rendkívül populista, az adott párt támogatói által karizmatikusnak tartott vezető áll (Stoiber, Umberto Bossi, Haider). Jellemzően tehát egy-egy politikus személyes képességeire, vezetői szerepére épül társadalmi támogatottságuk, politikai sikerük. A nacionalista

⁸¹ Padania, identità e società multirazziale. www.leganord.org. idézi: Roberto Escobar: *La battaglia della Lega*. In: Il Mulino. 1999. 4. sz. 661-670. p.

pártokban a vezető szerepének fontosságára utal az a tény, hogy miután 2000 májusában az Élhető Hollandia Mozgalom vezetője, Pim Fortuyn politikai merénylet áldozata lett, az általa fémjelzett mozgalom megerősödött és komoly eredményt könyvelhettek el a választásokon is.⁸²

Az Európai Unión belül az egyes tagországok egymástól eltérően kezelik a nacionalizmus mindkét irányzatának megerősödését. A nemzeti kormányok feladta, hogy megfelelően közvetítsék a társadalommal a populizmus és a nacionalizmus által felvetett kérdésekre adandó megoldási javaslataikat. E tekintetben a középbal pártok válságban vannak, mindeddig nem voltak képesek a társadalmat érintő problémákra kielégítő válaszokat adni. Legtöbb esetben a hagyományos középpártok a szélsőségek által képviselt nézetek bizonyos elemeit beemelik programjukba, így kívánják a nacionalista/mikronacionalista pártok lába alól több-kevesebb sikerrel kihúzni a talajt. Olaszországban a jobbközép pártok csoportjába tartozó Hajrá Olaszország pártja már két esetben is kormánykoalíciót kötött az Északi Ligával, és részben át is vette az általa képviselt elveket, a liga politikai programját. Ennek köszönhetően a párt fel is szívta a liga szavazatainak nagy részét. A jobbközép koalíciónak itt ugyanis szüksége volt a szélsőséges pártokra is ahhoz, hogy megnyerje a parlamenti választásokat. Az Északi Liga azonban olyan kevés szavazatot (3,9 %) kapott a legutóbbi választásokon, hogy valójában csekély befolyással bír a kormánypolitikára. Ha kilép a koalícióból, azzal is számolnia kell, hogy további szavazatokot veszíthet. Ebben az esetben ugyanis nyilvánvalóvá válna, hogy országos szinten nem képes a regionális érdekeket képviselni. Ezzel szemben Franciaországban, ahol a legutóbb elnökválasztás első fordulójában Le Pen 18 százalékot ért el, Jacques Chirac kijelentette, hogy semmiképpen sem alkudozik a szélsőjobboddallal. Jacques Chiracnak végül fölényesen sikerült nyernie a választások második fordulójában. A franciák közel egyötöde azonban továbbra is Le Pent támogatta. A francia szélsőjobboddal tehát jelentős társadalmi támogatottsággal bír.⁸³

A mikronacionalista/etnonacionalista pártokban tehát közös: a populizmus, a karizmatikus pártvezetés, az elitellenesség, az államellenesség, a

⁸² Jobboldali győzelem Hollandiában. HVG. 2002. május 25.

⁸³ Jacques Chirac újra elnök. HVG. 2002. május 11.

bürokráciaellenesség, az integrációellenesség, az idegengyűlölet, a mikronacionalizmus, az etnikai/regionális föderalizmus, a liberális gazdaságpolitika. kirekesztés, a hagyományos párt-ellenesség és a közvetlen demokrácia támogatása.

2. Az olasz pártrendszer átrendeződése

A második világháborút követően az olasz belpolitikát a kereszténydemokrata párt (Democrazia Cristiana) folyamatos hatalma jellemezte. A kereszténydemokraták, szinte 50 éven keresztül minden kormányalakításban részt vettek. A kétpólusú nemzetközi rendszerben elsőrendű feladatuk az igen széles társadalmi támogatottsággal bíró Olasz Kommunista Párt ellensúlyozása volt. A kommunista párt magas szavazói táborát mutatja, hogy az 1976-os országgyűlési választásokon a kommunista párt 34 százalékot ért el.⁸⁴ Mivel Olaszországban igen jelentős társadalmi támogatottsággal bíró kommunista párt működött, így a szovjet expanzionista politikától tartva az ötvenes-hatvanas években érthető volt az a valójában alaptalan félelem, hogy itt is a kommunisták juthatnak hatalomra, és kiépülhet az egypártrendszer. A hatvanas évektől kezdve azonban a jobboldali koalíciók kormánypozíciójának fenntartása érdekében a kereszténydemokrata vezetésű kormányok rákényszerültek arra, hogy a baloldalon is szövetségeseket keressenek. Az Olasz Kommunista Párt azonban ezt követően sem alakíthatott kormányt.

A fasiszta diktatúra létrejöttéből okulva az olasz alkotmányozók egy rendkívül demokratikus, de igen merev, belülről megújulni szinte képtelen politikai rendszer alapjait dolgozták ki. A rendszer merevsége egyrészt éppen abból az elvből fakadt, hogy minden politikai vélemény kifejezésre juthasson, és képviselve legyen az országos politika szintjén, másrészt még egyszer ne fordulhasson elő, hogy egy antidemokratikus párt ragadja magához a hatalmat.⁸⁵

Az 1948-as alkotmányra épülő belpolitikai struktúrából következően – amelyben a különböző hatalmi ágak közül a kétkamarás parlamentnek jutott a legjelentősebb szerep - az olasz pártok rátelepedtek a társadalomra, már a hatvanas években sok elemző a pártok túlzott hatalmáról, pártokráciáról írt. Az alkotmány

⁸⁴ Horváth Jenő: Olaszország. In: Diószegi István, Harsányi Iván, Németh István (szerk) (1997): 20. századi egyetemes történet. II. kötet 1945-1995. Európa. Korona Kiadó. Budapest. 406-431. p.

⁸⁵ Pankovits József (1998): Az olasz politikai pártok válaszutja a 20. század végén. Napvilág Kiadó. Budapest. 39-48. p.

elveit figyelembe véve az olasz választási rendszer 1993-ig az arányosság elvére épült, ebből következően egy rendkívül széttöredezett pártstruktúra jött létre. A néhány nagyobb és sok kisebb párt együttműködésén alapuló kormánykoalíciók könnyen válságba jutottak, a parlament gyakran megvonta a bizalmat az éppen aktuális kormánytól. Az egyes kormányok átlagos regnálása alig lépte túl a 10 hónapot.⁸⁶

A szinte zavartalanul 50 évig fennálló kereszténydemokrata kormányzás – és így a politikai váltógazdaság hiánya - végül ahhoz vezetett, hogy a kormányzásban résztvevő pártok egyre korruptabbá váltak. Az ellenzék nem tölthette be valódi ellensúlyozó szerepét, hiszen nem válthatta le a kormányt, és így a korábbi politikai döntések felülbírálata érdekében nem tehetett ellenlépéseket. A kereszténydemokraták a valódi külső nyomás hiányában nem voltak képesek belülről megújulni. Ez a fajta belpolitikai állóvíz odáig vezetett, hogy az országot feszítő gazdasági, társadalmi és politikai problémák egymásra halmozódtak. A hatvanas évektől a keresztény demokraták ugyan nyitottak a baloldal felé, de még a szocialista párt támogatásával sem voltak képesek megoldani a társadalmat leginkább nyomasztó problémákat, mint például a déli területek modernizációja, felzárkóztatása, a magas belsőadósság mérséklése vagy a közigazgatás működésének hatékonyabbá tétele. A társadalomban egyre inkább nőtt az elégedetlenség a hatalmon lévő politikusokkal szemben. Ezzel párhuzamosan egyre többen ábrándultak ki a hagyományos politikai pártokból.

A külső környezetnek, azaz a nemzetközi rendszernek kellett teljes paradigmaváltáson átmenni ahhoz, hogy az olasz politikában is elinduljanak az oly régóta várt, és elsősorban a kormányzásból kimaradt baloldali pártok által sürgetett reformok. A kereszténydemokrata párt legitimációs bázisa a berlini fal lebontását és az általa szimbolizált politikai és gazdasági rendszer bukását követően egyszerűen megszűnt. A jövőben már nem volt szükség az évek során rendkívül korrupttá vált kereszténydemokraták hatalmon tartására. A kommunizmus „rémképe” ekkor már senkit sem vezetett arra, hogy csupán azért szavazzon a kereszténydemokrata pártra, hogy a kommunista pártot távol tartsa az országos politikától.

A kilencvenes évek elején tehát teljesen átrendeződött az olasz belpolitika. Korábban nagy befolyással bíró pártok teljesen átalakultak vagy megszűntek, és új

⁸⁶ uo. 46.p.

politikai pártok születtek. Az Olasz Kommunista párt a kommunizmus bukását követően és abból következően belső identitásválságba jutott. 1990-ben a kommunista párt újjá alakult, csatlakozott a nyugati típusú szociáldemokrata pártokhoz, és új néven lépett elő: a Baloldal Demokratikus Pártja (Partito Democratico della Sinistra). A pártból még ebben az évben kivált a kommunista eszméket továbbra is valló csoport: a Kommunista Újraalapítás (Rifondazione Comunista). A Baloldal Demokratikus Pártja lett a baloldali pártszövetség meghatározó pártja. 1994-ben a kereszténydemokrata párt is feloszlott, helyén két nagyobb párt is létrejött. Az Olasz Néppárt (Partito Popolare Italiano) a középbalhoz, a Kereszténydemokrata Centrum (Centro Cristiano Democratico) pedig a jobbközéphez orientálódott. A korábban, a kereszténydemokrata párttal koalícióra lépő Olasz Szocialista Párt is szakított korábbi vezetésével. A kisebb pártok szinte teljesen megszűntek. A balközép pártok szövetségéként 1995-ben megalakult az úgynevezett Olajfa-szövetség (l'Ulivo)⁸⁷

Az 1980-as 90-es évek fordulóján a nemzetközi politikában lezajlott események hatására kialakult belpolitikai vákuumot a liga és a többi új típusú politikai párt töltötte be. Szinte berobbantak az olasz belpolitika színpadára. A kilencvenes években a jobboldalon három új párt vonzotta a korábban elsősorban kereszténydemokrata orientáltságú jobboldali szavazókat: a Hajrá Olaszország, a Nemzeti Szövetség és az Északi Liga.

A jelenség természetesen nem nélkülözte az előzményeket. Hiszen az Északi Liga gyökerei már az 1980-as években keresendők. A Nemzeti Szövetség pedig az Olasz Szociális Mozgalomból (Movimento Sociale Italiano) jött létre. E három párt szövetségéként 2000-ben jött létre a Szabadságok Háza (Casa delle Libertà) elnevezésű jobbközép koalíció. Elemzők egy része úgy gondolja, hogy a jobbközép koalíció megszilárdulásával lezárult az a folyamat, amely a kétpólusú olasz pártrendszer kialakulásához vezetett. Edmondo Berselli és Roberto Cartocci politológusok véleménye szerint a kilencvenes évek elején kezdődő korrupciós botrányokkal (tangentopoli) kezdetét vevő politikai pártrendszer átalakulása végleg

⁸⁷ Horváth Jenő (1997): Olaszország. id. mű. 406-431. p. Denis Mack Smith (1997): Storia d'Italia. Dal 1861-1997. Editori Laterza. 637-649. p. Patrick McCarthy (1995): The crisis of the Italian state: From the origins of the cold war to the fall of Berlusconi. id. mű. 134-137. p

lezárult. A két ellenkező póluson két szilárd politikai szövetség alakult ki. A szövetségeken kívül maradó pártok fennmaradási esélyei fokozatosan csökkentek.⁸⁸

2.1. *Hajrá Olaszország*

Az 1994-es országgyűlési választások előtt egy új párt született: a Hajrá Olaszország (Forza Italia). A pártot Silvio Berlusconi, a Fininvest médiabirodalom tulajdonosa alapította és finanszírozta. Ez a párt valóban teljesen új jelenség volt, semmiféle politikai előzménye nem volt. Silvio Berlusconi politikusként először az 1993-as római polgármesteri választáson lépett elő. Megjelenése már ekkor nagy vihart kavart, a választási kampányban ugyanis Gianfranco Fini, az újfasiszta Olasz Szociális Mozgalom vezetőjét támogatta. Ez volt az első alkalom, hogy egy olasz politikus a fasiszta hagyományokkal ugyan szakító, mégis sokak által szélsőjobboldali pártnak tekintett Olasz Szociális Mozgalommal politikai együttműködést kötött. 1994. január 26-án Silvio Berlusconi a nyilvánosság előtt is bejelentette, hogy a jobbközép pártokkal együttműködve igyekszik megakadályozni, hogy az esedékes országgyűlési választásokon a baloldali koalíció győzzön, és így – először Olaszország történetében kormányt alakíthasson. Ugyanezen a napon jelentette be az új párt létrejöttét. A párt önmagát liberális pártként definiálta. Egy kifejezetten neokonzervatív választási programot dolgozott ki, amely elsősorban a befektetők érdekeit szolgálta. Fő célja a szociális állam elemeinek lebontása és a minél szabadabb piaci verseny feltételeinek megvalósítása volt.⁸⁹

Silvio Berlusconi az általa irányított médián keresztül szinte lerohanta a választókat, és az európai gyakorlattól idegen módon használta ki azt a lehetőséget, amit az általa irányított három kereskedelmi televízió, a napilapok és a többi tömegkommunikációs eszköz nyújtott. Az elemzők egy új „médiapárt” megalakulásáról beszéltek. Silvio Berlusconi ígéretet tett arra, hogy felszámolja az olasz gazdaságot, politikát és társadalmat feszítő problémákat. Északon az Északi Ligával, délen pedig az Olasz Szociális Mozgalom utódjaként létrejött Nemzeti Szövetséggel (Alleanza Nazionale) kötött választási szövetséget. A Szabadságok

⁸⁸ Edmondo Berselli, Roberto Cartocci: *Il bipolarismo realizzato*. 449. p. In: *Il Mulino*. 2001. 3. sz. 449-460. p.

⁸⁹ Ignazi, Piero (1997): *I partiti italiani*. *Il Mulino*. Bologna. 132-133. p.

Pólusa (Polo delle Libertà) elnevezésű jobboldali pártszövetségnek a kereszténydemokrata párt széthullásával létrejött két jobboldali párt is a tagja volt (Ccd, Cdu). Az 1994-es választásokon a Hajrá Olaszország 21 százalékot ért el. Az északi tartományokban és Szicíliában jóval az országos átlag felett szerepelt. A hagyományosan vörös, azaz baloldali orientációjú tartományokban azonban (pl. Emilia-Romagna) nem ért el jelentős sikert. Silvio Berlusconi szavazóbázisát elsősorban a középrétegek jelentették, szavazói között a nők (főleg a háziasszonyok) és a vállalkozók aránya volt magas. A választási eredmények azt mutatták, hogy a Hajrá Olaszország szavazói bázisát egyre inkább a korábbi kereszténydemokrata szavazók adták.⁹⁰

A 94-es választásokat követően a Nemzeti Szövetséggel és az Északi Ligával szövetségben a Hajrá Olaszország alakíthatott kormányt. Rövid kormányzati ideje alatt választási ígéreteit Silvio Berlusconi azonban nem tudta betartani. Ennek oka az volt, hogy egyik szövetségese, Umberto Bossi kilépett a kormánykoalícióból és ezzel megbuktatta a középjobb pártszövetséget. Silvio Berlusconi lemondását követően 1995 januárjában Lamberto Dini vezetésével szakértői kormány alakult.⁹¹

Még 1995-ben a középbal pártok közreműködésével egy újabb választási szövetség jött létre: az Olajfa-szövetség (Ulivo). A szövetség miniszterelnök jelöltje Romano Prodi volt. A középbal szövetséggel szemben indult a Szabadság Pólusa. A középjobb választási szövetségben ekkor nem vett részt az Északi Liga. Silvio Berlusconi választási kampányában elsősorban a baloldali kormányzat általa felvázolt rémétől igyekezett elriasztani a szavazókat. Az 1996-os választásokon végül csak 0,4 százalékot veszített a támogatottságából, 20,6 százalékot ért el. Az Északi Liga támogatása nélkül azonban nem alakíthatott kormányt. A Baloldal Demokratikus Pártja vezetésével, Romano Prodi miniszterelnöksége alatt a középbal pártok alakíthattak kormányt.⁹²

A Hajrá Olaszország magas támogatottsága ellenére továbbra sem vált hagyományos értelemben vett és szerveződött tömegpárttá. Az elemzők inkább egyfajta, a vezető személye köré csoportosuló politikai mozgalomnak tekintették. A párt vezetői, politikusai mind kapcsolatban álltak Silvio Berlusconi óriáscégével, a

⁹⁰ uo. 132-134. p.

⁹¹ Horváth Jenő (1997): Olaszország. id. mű. 430-431. p.

⁹² uo. 431. p.

Fininvesttel. A vezetői kinevezések fölülről lefelé és nem alulról fölfelé történtek. Az elemzők a Hajrá Olaszországot találóan „vállalatpártnak” nevezték. A pártot Silvio Berlusconi hozta létre, finanszírozta, politikusai anyagi értelemben is tőle függtek. A választási kampány alatt jöttek létre az úgynevezett klubok, amelyek nem hasonlítottak a többi párt helyi szervezeteihez, valójában nem alapszervezetek voltak. Ezek inkább olyan szabad társaságok voltak, amelyek létrejöttét a politikai mozgalom kezdeményezte. Így kívántak támogatókat szerezni helyi szinten is. A klubok nem gyakoroltak semmiféle hatást a párt vezetésének politikai döntéseire. Az 1995-ös közigazgatási választások rámutattak a pártstruktúrából fakadó gyengeségekre. A helyi szervezetek hiánya ahhoz vezetett, hogy a párt vezetői az elkövetkezendő években újragondolták a pártstruktúrát, és egyre inkább egy hagyományos szervezeti struktúrára épülő párt kialakítása felé mozdultak el.⁹³

Az 1994-es kormánybukást követően a Hajrá Olaszországnak szembesülnie kellett azzal a ténnyel, hogy a vezetésével létrehozott koalíció rendkívül törekeny alapokon nyugodott.⁹⁴ Az Északi Liga nélkül a jobbközép koalíció nem szerepelhetett eredményesen az 1995-ös tartományi és az 1996-os politikai választásokon sem. Silvio Berlusconi számára a fennmaradáshoz és a sikeres választási szerepléshez egyfelől szüksége volt a valódi párttá való alakulásra, másfelől viszont a koalíció összekovácsolására. Ekkor már-már úgy tűnt, hogy a Hajrá Olaszország meg fog szűnni, de végül Silvio Berlusconi sikerült a mozgalmából valódi pártot létrehozni, amely 1998. április 16-18-án tartotta első kongresszusát. Ezen a kongresszuson döntöttek úgy, hogy felveszik a hagyományos pártszervezeti struktúrát. Kidolgozták a párt belső választási rendszerét, szervezeti struktúráját. Úgy döntöttek, hogy a megyei vezetőket a jövőben helyi szinten választják. A tartományi vezetőket azonban továbbra is országos szinten nevezik ki. Ezt követően területi alapon létre jöttek a helyi pártszervezetek. 1997-ben a Hajrá Olaszországnak 14 ezer tagja volt. Ez a szám 1999-re 210 ezerre, 2000-re pedig 350 ezerre nőtt.⁹⁵

⁹³ Piero Ignazi (1997): *I partiti italiani*. id. mű. 134-137. p.

⁹⁴ Giuseppe Vacca: *La situazione dopo le elezioni del 16 aprile*. 11. p. In: *Europa Europe*. 2000. 3. sz. 11-24. p.

⁹⁵ Roberto Biorcio: *Forza Italia. Partito di riferimento*. 631 p. In: *Il Mulino*. 2001. 4. sz. 623-634. p.

Silvio Berlusconi 2001-es politikai választások előtti kampányában is kihasználta médiabirodalmát, hogy megszerezze a választók bizalmát. A Mediaset csatornáin keresztül nagyon jól felépített kampánnyal győzködte a szavazókat. Most is az olasz társadalom és gazdaság főbb problémáinak megoldását (munkahelyteremtés, közbiztonság javítása, adócsökkentés) ígérte.⁹⁶ A Hajrá Olaszország szervezeti és politikai értelemben is megszilárdult. Napjainkra az olasz belpolitikai élet egyik legfontosabb pártjává vált. Elemzők szerint átvette a hajdani kereszténydemokrata párt szerepét. Napjainkban elsősorban az önálló vállalkozók, kézművesek, kereskedők és háziasszonyok adják le voksukat a Hajrá Olaszországra. Az alkalmazottak, a munkások és a szabad foglalkozásúak körében kevesebben szavaznak erre a pártra.⁹⁷

A Hajrá Olaszország egyszerre örököse és leváltója volt a Kereszténydemokrata pártnak. Ez a párt is a baloldal hatalomra jutásának megakadályozását tűzte ki alapvető politikai céljául. Másrészt azonban választási ígéretei között szerepelt a volt politikai elit leváltása is. A Hajrá Olaszország 1999-ben belépett az Európai Néppártba. Ez a tény nagy mértékben hozzájárult a párt politikai megerősödéséhez. Az Európai Néppárthoz való csatlakozás tehát azt jelentette, hogy ezen a területen is Kereszténydemokrata párt helyébe lépett. 2000-ben szavazói körében végzett felmérés azonban azt mutatta, hogy a párt támogatóinak csupán egyötöde gondolta, hogy a Hajrá Olaszország hasonlít a Kereszténydemokrata pártra, és annak szerepét tölti be. A két párt szavazóinak köre sem volt teljesen azonos. A Kereszténydemokrata pártnak kevesebb szavazója volt a vállalkozók, a vezetők és a munkások között. A Hajrá Olaszország szavazói körében azonban – a volt Kereszténydemokrata párttól eltérően - nem magasabb a nemzeti átlaghoz képest a katolikusok aránya, hiszen a pártra az olasz átlagnak megfelelően szavaznak a vallásukat gyakorló katolikusok.⁹⁸

Kezdetben a Hajrá Olaszország is az északi területek problémáira reagálva jött létre. Az Északi Ligától eltérően azonban nem az elszakadást, hanem az északi érdekek Rómában történő képviseletét ígérte szavazóinak. 2000-ben az Északi Liga és a Hajrá Olaszország ismét szövetséget kötött egymással. A szövetség egyik

⁹⁶ Giacomo Sani: *Berlusconi ha vinto perché...* 618. p. In: *Il Mulino*. 2001. 4. sz. 616-622. p.

⁹⁷ Roberto Biorcio: *Forza Italia. Partito di riferimento*. id. mű. 623-626 p.

⁹⁸ uo. 627-629 p.

feltétele volt, hogy a Hajrá Olaszország kormányzati programjának is része legyen az angol mintájú devolúció megvalósítása. A 2000-es tartományi választásokat követően az északi tartományok Hajrá Olaszország párti elnökei (Galan, Formigoni) lettek a tartományi autonómia kiszélesítésének legfontosabb politikai támogatói. A 2001-es választási győzelem után a kormány nyolc minisztere Lombardiából érkezett. 1996-ban még az Északi Liga volt az északi területek legerősebb pártja. 1999-ben azonban már a Hajrá Olaszország vette át a szerepét. A Hajrá Olaszországnak – a Nemzeti Szövetséggel együtt - azonban a déli tartományokban is jelentős volt a társadalmi támogatottsága. Ebből következően a párt egyik legkényesebb feladata, hogy a két terület eltérő, sokszor egymásnak ellentmondó érdekei között egyensúlyozva mindkét országrészben megőrizze a választók bizalmát.⁹⁹ Délen elsősorban a közalkalmazottak körében magas a szavazati arányuk.¹⁰⁰ A Hajrá Olaszország a 2001-es választásokon 29,4 százalékot ért el. A párt támogattságának jelentős – közel 10 százalékos - növekedését az okozta, hogy mind a Nemzeti Szövetségtől, mind pedig Az Északi Ligától szavazókat tudott elvonni.

2.2. Nemzeti Szövetség

A kilencvenes évek elején egy másik politikai párt is létrejött, és fontos szereplőjévé vált az olasz belpolitikai életnek. Ez a párt a Gianfranco Fini vezette Nemzeti Szövetség volt. Valójában azonban nem beszélhetünk egy új párt születéséről, hiszen a Nemzeti Szövetség a fasiszta gyökerű Olasz Szociális Mozgalom (Movimento sociale italiano) utódja volt. Az Olasz Szociális Mozgalom közvetlenül a háború után, 1946-ban jött létre Rómában. A szélsőjobbaldali, a fennálló politikai rendszerrel szembeni protestáló pártot olyan fiatalok alapították, akik a fasiszta mozgalom polgár- és kapitalizmusellenes ideológiájával vállaltak közösséget. A párt tagjai Mussolini örökösének tekintették magukat. Az Olasz Szociális Mozgalom - az 1947-es római önkormányzati választásokon - 4 százalékot

⁹⁹ uo. 630-631 p.

¹⁰⁰ Ilvo Diamanti: *Vecchie e nuove subculture*. 650. p. In: *Il Mulino* 2002. 4. sz. 645-652. p.

ért el. A párt elsősorban a déli területeken jelent meg. Az 1948-as választásokon 2 százalékot értek el.¹⁰¹

Az elkövetkező két évtizedben a párt politikai stratégiája megváltozott, és a fasiszta rezsím politikáját és ideológiai törekvéseit elevenítették fel. A párt egyre inkább igyekezett betagozódni az olasz politikai életbe. Törekvése sikerrel járt, az 1953-as országgyűlési választásokon már 5,8 százalékot értek el. Elsősorban Rómában és a szicíliai nagyvárosokban volt magas a párt társadalmi támogatottsága. Ezekben a területeken a választók egytizede szavazott az Olasz Szociális Mozgalomra. A hatvanas években a párt befolyása az olasz belpolitikában már olyannyira megerősödött, hogy a külső támogatásuk nélkül bizonyos kereszténydemokrata kormányok nem tudtak működni. Az olasz társadalomban azonban komoly ellenérzést váltott ki a párt kormánypozícióra kerülésének lehetősége, és tüntetéseket szerveztek a párt hatalomra kerülése ellen. Ezt követően a párt támogatottsága is csökkent. Ezzel egy időben a párt vezetése egyre inkább igyekezett szakítani a fasiszta múlttal, és egy mérsékeltebb jobboldali pártként megjelenni.¹⁰²

A politikai stratégiaváltásnak köszönhetően az 1972-es országgyűlési választásokon az Olasz Szociális Mozgalom 8,7 százalékot ért el. A párton belül azonban továbbra is fennmaradt a feszültség a radikálisabb szélsőjobboldali csoportok és a kereszténydemokratákkal kapcsolatot teremtő vezetés között. A nyolcvanas években az Olasz Szociális Mozgalomnak sikerült kilépnie a politikai gettóból. Ennek egyik oka volt, hogy ebben az időszakban készült el Renzo De Felice jelentős monográfiája a fasiszta rezsímről. A könyv új megközelítésben mutatta be a húszas évek fasiszta korszakát, a korábbiaktól eltérően sokkal összetettebb képet mutatott arról. A másik ok az volt, hogy a nyolcvanas években befejeződtek a terrorizmus „ólomévei”. Ebben a nyugodtabb politikai légkörben a többi olasz párt is elfogadta az Olasz Szociális Mozgalmat.¹⁰³

A megváltozott politikai környezetben a párt nem volt képes megújulni. Gianfranco Fini 1987-től állt a párt élén, a pártot ebben az időszakban az identitásválsággal összefüggő belső ellentétek feszítették. A párt kapitalizmus és liberális demokrácia ellenes politikája továbbra is fennmaradt, a fasizmus ideológiája

¹⁰¹ Piero Ignazi (1997): *I partiti italiani*. id. mű. 99. p.

¹⁰² *uo.* 100-101. p.

¹⁰³ *uo.* 103. p.

ismét felerősödött a párt tagjai között. Az Olasz Szociális Mozgalom nemzetközi kapcsolatokra vonatkozó politikai véleményét a Nyugat- és Amerikaellenesség, illetve az arabbarátság jellemezte.

A kilencvenes években elindult az a folyamat, amely során az Olasz Szociális Mozgalom igyekezett szakítani a fasiszta múlttal. Gianfranco Fini, a párt vezetője először az 1994-es országgyűlési választások idején használta a Nemzeti Szövetség elnevezést. Ezzel is jelezni akarta a külvilág és az olasz társadalom számára, hogy a párt kész a megújulásra. A párt politikai programja tartalmazta a faszizmustól örökölt korporatívizmust, a privatizáció bírálatát, az elnöki rendszer bevezetésének támogatását, a nacionalizmust, a maastrichti szerződés bírálatát és Dalmácia és Isztria visszaszerzésének követelését.¹⁰⁴

A részleges politikai irányváltás, Silvio Berlusconi támogatása és az olasz pártrendszer szétesése mind-mind hozzájárultak ahhoz, hogy az 1994-es országgyűlési választáson a Nemzeti Szövetség 13,5 százalékot ért el. A választási győzelemnek köszönhetően a párt öt miniszteri széket tudhatott magáénak az első Berlusconi-kormányban. A párt megnövekedett társadalmi támogatottságát az 1994. júniusi európai parlamenti választások is megerősítették, hiszen ekkor is a korábbi megközelítő eredményt érték el (12,5 százalék). A párt elsősorban Lazio és Puglia tartományokban volt erős, itt a szavazók egynegyede a Nemzeti Szövetséget támogatta. Északon azonban az Északi Liga előretörése miatt rendkívül alacsony volt a társadalmi támogatottságuk. Korábban éppen a vörös megyékbe nem tudtak behatolni, 1992 után viszont éppen ellenkezőleg, a volt fehér megyék bizonyultak meghódíthatatlannak a Nemzeti Szövetség számára. Északon a párt terjeszkedését az Északi Liga felemelkedése állította meg. A párt szavazói között nagyon magas volt a fiatalok aránya.¹⁰⁵

A Nemzeti Szövetség az 1994. október 23-25-én megtartott kongresszus után lépett véglegesen az Olasz Szociális Mozgalom helyére. Az egyre erősödő nemzetközi nyomás - vagyis a nyugati világ tiltakozása, hogy egy fasiszta utódpart kormánypozícióra juthatott az Európai Unió egyik tagállamában - arra készítette a Nemzeti Szövetség vezetőit, hogy részlegesen szakítsanak a fasiszta múlttal.

¹⁰⁴ uo. 104-110. p.

¹⁰⁵ uo. 111. p.

Gianfranco Fini a kongresszuson elmondott beszédében elítélte a rasszizmust és az antiszemitizmust, illetve a totalitárius diktatúrák bármilyen formáját. Elismerte, hogy az antifasiszta törekvések hozzájárultak a fasizmus által háttérbe szorított demokratikus értékek helyreállításához. A nyilatkozatok ellenére a Nemzeti Szövetség képviselői és politikusai továbbra is elismerik a fasizmust, és Mussolinit az egyik legnagyobb államférfinak tartják. A pártban komoly személyi változások nem történtek, ideológiai váltás helyett inkább csak generációs váltás történt. A Nemzeti Szövetség vezetőinek többsége az Olasz Szociális Mozgalomnak is tagja volt.¹⁰⁶

Az első Berlusconi-kormányba a Nemzeti Szövetség hagyományos protekcionista, a vegyes gazdaság fenntartását célzó politikai programjával lépett.¹⁰⁷

A Berlusconi-kormány bukása már nem jelentette a Nemzeti Szövetség számára a politikai karanténba történő visszatérését. A párt most már meghatározó szereplője volt a jobboldali pártszövetségnek, a Pólónak. Gianfranco Fini egyre nagyobb befolyással bírt a pártszövetségen belül. Az 1996-os választásokon – annak ellenére, hogy növekedett a társadalmi támogatottsága - a párt a várakozásokat alulmúlva teljesített. A szavazók 15,7 százaléka szavazott a Nemzeti Szövetségre. A növekedés ellenére a jobboldali pártszövetség együttes ereje sem volt elegendő ahhoz, hogy kormányt alakíthassanak. A párt támogatottsága ugyan némiképpen növekedett északon, mégis a déli területek jelentették a Nemzeti Szövetség hátszögét.¹⁰⁸ A 2001. évi májusi választásokon a Nemzeti Szövetség a Hajrá Olaszország javára vesztett támogatottságából, ekkor csupán 12 százalékot értek el a politikai választásokon.¹⁰⁹

¹⁰⁶ uo. 112-114. p.

¹⁰⁷ Giuseppe Vacca: *La situazione dopo le elezioni del 16 aprile. id. mű.* 11. p.

¹⁰⁸ Piero Ignazi (1997): *I partiti italiani.* 98-114. p.?

¹⁰⁹ *The European world year book.* 2000. 2150. p.

2.3. *Az Északi Liga mint új politikai szereplő*

2.3.1. Az Északi Liga története

Az 1980-as évek elején, amikor a ligák születése datálható, még senki sem számolt azzal, hogy egy olyan új politikai jelenség lép az olasz belpolitika színpadára, amely mind céljaiban, mind kommunikációs stílusában, mind pedig az általa felszínre hozott témák tekintetében teljesen különbözik a hagyományos politikai pártoktól. A ligák olyan valós és a társadalmat feszítő problémákat hoztak a felszínre, amelyekről a társadalmi béke, illetve saját politikai céljaik érdekében a hagyományos politikai pártok nem mertek vagy nem akartak tárgyalni.¹¹⁰ Ilyen problémák voltak például az Észak és Dél közötti, Róma és a perifériák közötti, a közsféra és a magánsféra közötti, illetve a hagyományos pártok és a civil társadalom közötti ellentétek. A ligák sikerét az 1990-es évek elejére éppen az hozta, hogy e témákat a társadalom elé merték vinni, megoldásukra valamiféle, bár sokak által vitatható, megoldást dolgoztak ki.¹¹¹

A ligák szavazóit az északi megyékben, azon belül, elsősorban a korábban úgynevezett fehér, vagyis a kereszténydemokrata párti hagyományokkal rendelkező területeken élők jelentették. Ez a terület is későbbiekben részletesebben tárgyalt Harmadik Itáliához tartozik. Olyan, az utóbbi 20 évben rendkívül gyorsan fejlődő ipari területekről van szó, ahol nagyon magas a kis- és középvállalkozók aránya. Ezekben a területeken az országos átlaghoz viszonyítva jóval alacsonyabb a munkanélküliség. Egy új, gazdaságilag a közelmúltban megerősödött rétegről van tehát szó, akik a politikában is hallatni kívánták a hangjukat. E területek lakossága körében egyre inkább elterjedt az a nézet, hogy az érintett régiók gazdasági versenyképességét a fennálló politikai struktúra inkább rontja, mint javítja. A viszonylag rövid idő alatt elért magas gazdasági fejlettségi szint további, folyamatos fenntartása érdekében a liga és annak szavazói szerint le kell válni a számukra csak

¹¹⁰ Umberto Bossi 2002-ben az Északi Liga 4. kongresszusán néhány mondatban összefoglalta a liga létrejöttének legfőbb gazdasági és politikai okait: Umberto Bossi ad Assago. www.leganord.org/a_2_docpolitici_relazione_congresso2002.htm

¹¹¹ Ilvo Diamanti (1993): *La Lega. Geografia, storia, e sociologia di un nuovo soggetto politico*. id. mű. 4. p.

főlöszleges, meg nem térülni látszó kiadásokkal járó jóval elmaradottabb déli területekről.

Ilvo Diamanti a ligák történetén belül négy szakaszt különböztet meg:¹¹²

- 1) A Venetói Liga születése, az etno-regionális korszak
- 2) A Lombard Liga felemelkedése
- 3) Az Északi Liga létrejötte
- 4) Az első Berlusconi-kormány

A Diamanti által kidolgozott periodizálást további két korszakkal egészítettem ki:

- 5) Elzárkózás a választási szövetségektől
- 6) A második Berlusconi-kormány

Az évek során a ligák folyamatos belső megújuláson mentek keresztül, eközben alakult ki a jelenleg ismert Északi Liga. Kezdetben a régió mint a kulturális, történelmi és nyelvi identitás bölcsője jelenik meg a számukra, később politikusaik egyre inkább egyfajta regionális érdekközösségről beszélnek, és az Északi Liga a teljes északi területet magába foglaló Padania érdekeinek képviselője kívánt lenni. A kilencvenes évek közepén az Északi Liga mint országos szintű reformpárt igyekezett a szavazók mind nagyobb hányadát megnyerni. Ahogy a liga politika horizontja tágult, úgy növekedett, és egyre inkább a középrétegek irányába tolódott a szavazói bázisa. Ilvo Diamanti véleménye szerint a ligák, a nyolcvanas években kezdődő, és a kilencvenes évek elejére halmozottan jelentkező olasz belpolitikai, gazdasági, kulturális és identitásbéli válsággal és változásokkal együtt keletkeztek, és váltak sikeressé. Sikerük egyik fő oka volt, hogy társadalmi környezetükkel folyamatos interakcióban álltak, abból merítették politikai stratégiájukat, és mindvégig hatással is voltak a társadalmi környezetre. A siker okai természetesen szerteágazóak, szerepet játszanak benne az alábbi tényezők:

¹¹²uo. 17-19. p.

2. Tábla. Az Északi Liga sikerének külső tényezői:

a) a neoregionalizmus megerősödése,
b) a fajgyűlölet és az intolerancia erősödése az Európai Unióban,
c) a világgazdasági strukturális változások,
d) globalizáció,
e) a keleti blokk összeomlása,
f) az integráció elmélyülése.

3. Tábla. Az Északi Liga sikerének belső tényezői:

a) a Dél-ellenesség,
b) a fajgyűlölet és a intolerancia erősödése,
c) az Észak és Dél közötti ellentét,
d) a hagyományos párt- és politikai rendszerrel szembeni elégedetlenség,
e) a politikai rendszer merevsége,
f) a hagyományos pártok képtelensége, hogy belülről, önmaguk által megújuljanak,
g) a helyi közigazgatási nem megfelelő működése,
h) az északi metropoliszok és a nagyipar válsága,
i) a Harmadik Itáliára jellemző helyi gazdaság rohamos fejlődése, növekedése,
j) A déli területek leszakadása,
k) A bevándorlás növekedése,
l) a felemelkedő rétegek frusztrációja, amely abból fakad, hogy gazdasági súlyukkal nem áll arányban politikai képviseletük,
m) a nemzeti identitás problémája,
n) az államadósság növekedése.

Az Északi Liga megerősödésében és társadalmi támogattságának gyors növekedésében fontos – sőt esetenként – elengedhetetlen szerepet játszottak a külső, a nemzetközi rendszerben végbement politikai, gazdasági és társadalmi változások, mégis úgy gondolom, hogy elsősorban a belső tényezők vezettek a párt rendkívül gyors politikai felemelkedéséhez. A keleti blokk összeomlása ugyanis szükséges feltétele volt annak, hogy az igen merev olasz politikai rendszer kilendüljön a

holtpontról, és ezzel fokozatosan megteremtődjenek az olasz politikai intézmény- és pártrendszer átalakulásának feltételei.

Kezdetben az Északi Liga politikai programjának középpontjában még elsősorban nem az Olaszországon kívüli eseményekre – például az európai integrációra - történő reagálás szerepelt. Ennek egyik oka az volt, hogy a kilencvenes években az európai integrációban való részvétel még nem veszélyt, hanem éppen a sikeres fejlődés zálogát jelentette az északi területek társadalma számára. Bár maga az Északi Liga, és annak vezetője már a korai időszakban is gyakran támadta a közösségi intézményeket, azonban ekkor még nem a nemzeti szuverenitás elvesztésétől való félelem készítette a szavazókat arra, hogy a liga mellett tegyék le voksukat, hanem az, hogy a déli területek gazdasági és társadalmi elmaradottsága miatt kimaradhatnak az integráció elmélyülésének egyik legjelentősebb szakaszából, a közös valuta bevezetéséből. Természetesen a 90-es évek gazdasági problémái is rámutattak arra, hogy az északi területek sikeres gazdasága is ki van téve a rendkívül éles nemzetközi versenynek, e területek gazdasági fejlődése nagy mértékben függ a külső, nemzetközi gazdasági folyamatoktól. Ez a külső fenyegetettség felerősítette a neoregionalizmusra jellemző bezárkózó, kirekesztő társadalmi attitűdöt. Ezzel párhuzamosan az Északi Liga is egyre intoleránsabb politikai véleményt kezdett képviselni. A külső tényezőknél azonban nagyobb szerepet játszottak azok az olasz belpolitikára, gazdaságra és társadalomra nehezedő problémák, amelyek az úgynevezett Első Köztársaság bukásához vezettek.

Mint korábban említettem, a fent összegyűjtött – sokáig tabutémának számító - problémákkal először a ligák kezdtek foglalkozni. Nem azokkal a posztmodern problémákkal foglalkoztak, mint például a környezetvédelem, amelyeket az új típusú politika pártok (pl. zöldek) tűznek a zászlójukra, hanem éppen a régi, hagyományos, az olasz társadalmat évtizedek óta megosztó problémákra reagáltak. E problémákra olyan politikai válaszokat adtak, amelyek két hivatkozási ponthoz köthetőek: a területhez való szoros kötődés és a hagyományos politikai berendezkedés-ellenesség. Stratégiájuk minden pontja e két témával állt kapcsolatban.¹¹³

¹¹³ uo. 7-15. p.

2.3.1.1. A Venetói Liga születése, az etno-regionális korszak

A ligák történetének első szakasza 1983 és 1987 között volt. Ekkor jött létre és erősödött meg Veneto tartományban a Venetói Liga. Franco Rocchetta, az Északi Liga későbbi elnöke a Venetói Ligát épp ezért a ligák anyjának nevezte. A Venetói Liga 1979-es európai választásokat követően lépett a színre. Ekkor a piemonti regionális mozgalom, az Union Valdotaïne vezetője, Bruno Salvadori ugyanis úgy látta, hogy támogatottsága szűkül, és a többi regionális és etnikai politikai mozgalom között összefogást sürgetett. Venetóban ehhez a szövetséghez csatlakozott a Filológiai Társaság. Ez a társaság a venetói nyelv kutatásával és népszerűsítésével foglalkozott. Achile Tramarin, a társaság vezetője felkerült az Union Valdotaïne listájára és a vártnál nagyobb eredményt ért el. Miután nyilvánvalóvá vált, hogy társadalom egy része támogatja mindazokat a törekvéseket, amelyeket a Filológiai Társaság képviselt, annak tagjai úgy döntöttek, hogy megalapítják a Venetói Ligát. Az új párt vezetői voltak: Franco Rocchetta, Marilena Marin és Achile Tramarin.¹¹⁴

Az új párt politikai mondanivalója elsősorban a venetói etnikummal kapcsolatos kérdésekhez kötődött. Ebből következően a Venetói Ligát Diamanti etno-regionális pártnak nevezte. A párt programjában célul tűzte ki a venetóiak kulturális és nyelvi identitásának védelmét. Úgy gondolták, hogy a venetóiak Itálián belül külön nemzetet alkotnak, amelynek a többségitől eltérő nyelve, kultúrája és történelme van. A regionális identitás védelme érdekében a párt célja volt, hogy a tartomány nagyobb közigazgatási autonómiát kapjon. A pártra és szavazóira egyaránt jellemző volt az idegenellenesség. Ez az intolerancia nem csak a határokon túlról érkezőkkel, hanem a délivel szemben is jelentkezett. Célul tűzték ki a helyi gazdaság védelmét a külföldiekkel és a déliekkel szemben. A liga véleménye szerint a bűnözés délről érkezik Venetóba, ezért érezték szükségességét a regionális elzárkózásra. A párt egyik fő szlogenje volt: „Kifelé Venetóból a rómaiakkal!”¹¹⁵

1983-ban a parlamenti választásokon a Venetói Liga 4,3 százalékot ért el Venetóban. A párt leginkább Trevisóban, Vicenzában, Bellunóban, Padovában és

¹¹⁴ uo. 43. p.

¹¹⁵ uo. 23. p.

Veronában volt sikeres, ezekben a megyékben 4 és 8 százalék között szerepelt.¹¹⁶ A választási eredményeknek köszönhetően a párt két képviselője a parlamentbe került. Achile Tramarin képviselő, Graziano Girardi pedig szenátor lett.

Ilvo Diamanti a politikai siker egyik lehetséges okát abban látta, hogy a nyolcvanas években a kereszténydemokrata párt válságba került, és az olasz társadalomban a párttal szembeni elégedettség fokozatosan nőtt. A társadalom az előző évtizedek során fokozatosan elvilágiasodott, és ennek köszönhetően a Kereszténydemokrata párt egyre kevésbé tudta betölteni a helyi társadalomban játszott integratív szerepét. Az egyháznak korábban komoly szerepe volt a kereszténydemokrata értékek, illetve a kereszténydemokrata párt elveinek és céljainak a közvetítésében, az elvilágosodás következtében azonban megszűnt a kapcsolat a katolikus egyház, a társadalom és a kereszténydemokrata párt között. A kereszténydemokraták azonban nem voltak képesek új ideológiai háttérrel nyújtani a helyi társadalom számára. Az esetek többségében mint hivatásos politikusok is kudarcot vallottak. A szavazók úgy érzékelték, hogy a kereszténydemokrata párti politikusok nem képesek a periféria érdekeit a központi államban képviselni.¹¹⁷

Az olasz társadalomban bekövetkezett változásoknak és a kereszténydemokratákkal szembeni elégedetlenség növekedésének köszönhetően az említett 1983. évi parlamenti választásokon a kereszténydemokraták 5,4 százalékot veszítettek a szavazataikból. Paolo Natale rámutatott arra, hogy a ligák elsősorban az úgynevezett „fehér megyékben”, azaz a korábban kereszténydemokrata támogatottságú területeken erősödtek meg.¹¹⁸

A ligák a vörös, azaz a kommunista és a szocialista párt által vezetett megyékbe csak jóval kisebb arányban tudtak behatolni. A baloldali pártok szavazói közül csak az Olasz Szocialista Párt támogatói közül tudtak szavazókat elvonni. Belluno, ahol a liga ugyancsak megerősödött, az elsősorban kereszténydemokrata támogatottságú tartományon belül szocialista enkláve volt. Az Olasz Kommunista Párt a második világháború után létrejött egységkormányokat követően nem vehetett

¹¹⁶ uo. 23. p.

¹¹⁷ Diamanti, Ilvo (1996): *Il male del Nord*. Donzelli. Roma. 30-38. p.

¹¹⁸ Paolo Natale: *Lega Lombarda e insediamento territoriale*. In: Mannheim (szerk): *Lega Lombarda*. 104-105. p. Idézi: Ilvo Diamanti (1993): *La Lega. Geografia, storia, e sociologia di un nuovo soggetto politico*. id. mű. 35. p.

részt a kormányzásban, ebből következően kevésbé korrumpálódott, mint a jobbközép pártok. Az Olasz Kommunista Párt csupán a keleti blokk összeomlását követően jutott válságba, de nem omlott össze. Mivel a pártot korábban kizárták a központi hatalomból, vele szemben a központ és periféria közötti ellentét problémája sem merülhetett fel. Senki sem okolhatta azzal, hogy országos szinten politikusi nem képviselik az érdekeiket. Sőt egyes tartományokban, mint például Emilia-Romagnában a helyi közigazgatás pártja volt, és megfelelően képviselte a tartományi érdekeket az állammal szemben. A kereszténydemokrata vezetésű területeken azonban a helyi társadalom úgy érezhette, hogy a helyi szintű politikusok is csak a központi állam és ebből következően a déli területek érdekeit védik.

A hetvenes években folyamatosan fejlődő kis- és közepes vállalkozások már érzékelték a növekedés határait, és ez fokozta bizonytalanságérzetüket. A globalizáció következtében bekövetkezett világgazdasági változások a nyolcvanas években már érzékeltették hatásukat e területeken is. Már ekkor világosan látszott, hogy azokban a megyékben, ahol magasabb a ligák támogatottsága: ott nagyobb az ipari termelés részesedése a gazdaságon belül; a kis- és közepes ipari vállalkozásoknak van meghatározó szerepe; a szolgáltatásokhoz képest magasabb az iparban dolgozók aránya; és ezekbe a megyékbe kevesebb állami pénz áramlik, mint oda, ahol kisebb a ligák népszerűsége.¹¹⁹

Veneto tartományban Belluno, Treviso és Vicenza megyék, ahol a liga megerősödött, gazdasági és társadalmi szempontból látványosan elkülönülő területet alkottak. Ezek a legsűrűbben lakott megyék, Venetóban itt a legmagasabb az ipari kisvállalkozások aránya. Ez a terület része az úgynevezett Harmadik Itáliának. Gazdasági szempontból rendkívül gyorsan fejlődött a terület az elmúlt évtizedben. Ezekben a megyékben korábban a kereszténydemokrata párt játszott meghatározó politikai szerepet. A társadalomnak ez a gazdasági szempontból rendkívüli mértékben megerősödött rétege úgy érezte, hogy az országos politika szintjén egyetlen párt sem képviseli az érdekeit. Azt tapasztalták, hogy a politikai képviselet hiányából következően sokkal többel járultak a központi bevételekhez, mint amennyit onnan visszakaptak. A 80-as évek elején mutatkozó gazdasági válság megmutatta, hogy a korábban növekvő jólét és fejlődés nem tartható örökké, ennek is határai vannak.

¹¹⁹ Ilvo Diamanti (1996): *Il male del Nord*. id. mű. 31-38. p.

A ligák szavazói ekkor még elsősorban férfiak és középkorúak voltak, alacsony iskolai végzettséggel rendelkeztek. Jellemzően az olasz társadalom iparral foglalkozó alkalmazotti és tulajdonosi alsóközéprétegeihez tartoztak.¹²⁰

A Venetói Liga speciális és egy tartomány problémáira vonatkozó programja a jövőben azonban már nem tette lehetővé, hogy szavazótábora tovább bővüljön, és a tartományon kívül is terjeszkedni tudjon. 1987-ben a parlamenti választáson Venetóban a liga már csak a voksok 3, 1989-ben pedig 2 százalékát szerezte meg. Az 1987-es választások azonban újdonsággal is szolgáltak, a ligák eredeti területükön kívül is megjelentek. Lombardiában a Lombard Liga 2,7 százalékot ért el.¹²¹

1987-ben már három olyan terület is volt, ahol a ligák jelentős eredményeket mutattak fel: Venetóban Vicenza, Verona és Treviso megyékben 4–4,5 százalék volt a szavazati arányuk; Lombardiában legmagasabb arányban Bergamo, Varese és Como megyékben szerepeltek, itt 6–7 százalékot értek el; Piemontén belül pedig Torino, Vercelli és Cuneo megyékben kaptak 5 százalékot.¹²²

1987-ben a ligák az északi megyékben, az autonóm tartományokat kivéve, szinte már mindenhol jelen voltak, és megjelentek Közép-Itália felső részein is. Ekkor már két sajátosság egész világosan látszott: az új politikai csoportosulás központja Lombardiában volt, és célul tűzte ki a teljes északi terület „meghódítását”. Ekkor már Piemontéban is növekedett a liga támogatottsága, de a tartományban működő szervezet a belső feszültségek miatt 1987-ben kettévált. A Roberto Gremmo vezette Piemonti Unió (Union Piemontesa) már ekkor szövetségre lépett a Lombard Ligával, a Farassino vezette Autonóm Piemont (Piemont Autonomista) azonban csak a következő évtől csatlakozott a szövetséghez.¹²³

2.3.1.2. A Lombard Liga felemelkedése

¹²⁰ Ilvo Diamanti (1993): *La Lega. Geografia, storia, e sociologia di un nuovo soggetto politico*. id. mű. 44. p.

¹²¹ Piero Ignazi (1997): *I partiti italiani*. id. mű. 126. p.

¹²² Ilvo Diamanti (1993): *La Lega. Geografia, storia, e sociologia di un nuovo soggetto politico*. id. mű. 30. p.

¹²³ uo. 32. p.

A ligák történetének második szakasza az 1987 és 1990 közötti időszakra esett. Ekkor a ligák súlypontja már Lombardia tartományba helyeződött át. A Lombard Liga a hetvenes években alakult, ekkori neve Lombard Autonóm Liga (Lega Autonomista Lombarda) volt. Ekkor még a párt programjában a tartományi szintű autonómia megteremtése és a lombard kulturális tradíció védelme szerepelt. A Lombard Liga eredetileg elsősorban Brescia, Como, Bergamo és Varese megyékben fejtette ki politikai tevékenységét. A későbbiek során is ezeken a területeken maradt a legerősebb. A liga vezetői is, közöttük Umberto Bossi, Vareseből származtak. A nyolcvanas években Umberto Bossi még a lombard nyelv megalkotására, illetve a lombard kultúra és hagyomány védelmére helyezte a hangsúlyt. Ugyanebben az időszakban jött létre Piemontéban is a regionális autonómiát követelő szervezet, az Arnassita Piemontesia (később Movimento Autonomista Piemontese-nek hívták). A párt vezetője Roberto Gremmo volt. E pártok az évtized közepén még etno-regionális politikai programot képviseltek, ekkor még kevés eredményt értek el a választásokon Lombardiában és Piemontéban.¹²⁴

A Lombard Liga vezetője, Umberto Bossi azonban korán felismerte az etno-regionalizmus korlátjait, és már nem a tartományt érintő kulturális és nyelvi problémákra, hanem az északi társadalom szélesebb rétegeire vonatkozó érdekközösségre helyezte a hangsúlyt. Ennek egyik oka volt, hogy Lombardiában kevésbé beszélik a helyi dialektust, mint Venetóban, így a választók kevésbé voltak fogékonyak az etno-regionális politikai programra. A párt vezetője tehát megváltoztatta politikai stratégiáját: a kulturális és nyelvi közösség helyébe a gazdasági és társadalmi érdekközösséget állította.¹²⁵ A párt politikusai számára az északi terület identitását a gazdasági termelékenységgel és fejlődéssel összefüggő közös kultúra és értékek adták. Umberto Bossi és a liga véleménye szerint az olasz társadalom úgynevezett „hasznos elemei” Lombardiában élnek. A párt szembe állította „a szorgalmasan dolgozó lombard népet” a „lusta déliekkel”, akik az északiak munkájának köszönhető közpénzekből élnek. Minden probléma mögött – véleményük szerint – természetesen a központi állam állt, hiszen az általuk

¹²⁴ uo. 55. p.

¹²⁵ Discorso di apertura del Congresso della Lega Lombarda. On. Umberto Bossi. Pieve Emanuele 8. 9. 10. febbraio 1989. www.leganord.org/a_2_discorsi_08_09_10_89.htm

igazságtalannak és parazita rendszernek tartott költségvetésről Rómában döntenek. Szemükben a déliek, a külföldiek és a római politikusok mind-mind bűnbakká váltak, hiszen akadályozták az északi területek folyamatos gazdasági fejlődésének fenntarthatóságát.¹²⁶

A Lombard Liga autonómiatörekvéseinek a középpontjában a pénzügyi függetlenség állt. Úgy gondolták, hogy ennek köszönhetően Lombardia gazdagabb lenne, felgyorsulna a gazdasági fejlődés. A liga politikai üzenete ebben az időszakban egyre intoleránsabbá, idegengyűlölőbbé vált. Az etno-regionalizmus határait túllépő politikai programnak köszönhetően a párt szavazótáborra nem csak Lombardiában, hanem a környező tartományokban is nőtt.¹²⁷ Umberto Bossi 1975-ben találkozott Bruno Salvadorival (Valle d'Aostai Union Valdotaïne vezetője), tőle merítette a föderalista eszméket.¹²⁸

A Lombard Liga a parlamenti választásokon 1983-ban 3 százalékot, 1987-ben 8 százalékot, 1990-ben pedig az önkormányzati választásokon 18,9 százalékot ért el Lombardiában, egyes városokban – Bergamóban, Bresciában és Bianzában – pedig túl is lépték a 30 százalékot. Az 1987-es parlamenti választásokkal Umberto Bossi a szenátus, Giuseppe Leoni pedig a képviselőház tagja lett. Piemontéban a helyi ligák ellentétei miatt azonban csak 4 százalékot értek el. Ebben az időszakban a többi északi tartományban is emelkedett a ligák támogatottsága. A piemonti és venetói ligák ekkor még megmaradtak az etno-regionális megközelítés mellett. A „tartomány-nemzet” biológiai, kulturális, nyelvi történelmi egységére helyezték a hangsúlyt. A Lombard Liga nem volt ennyire kirekesztő, ők mindenkit lombardnak tekintettek, aki legalább öt éve a tartományban élt.¹²⁹ Umberto Bossi a nyolcvanas évek végén fontosnak tartotta a belső bevándorlók integrálását a lombard társadalomra. Umberto Bossi úgy érvelt, hogy abban az esetben, ha elfogadták a lombard értékrendet, ők is lombarddá váltak. Ez a fajta toleráns megközelítés természetesen már ekkor sem vonatkozott a színes bőrű bevándorlókra. Jelenlétük –

¹²⁶ Piero Ignazi (1997): *I partiti italiani*. id. mű. 127. p.

¹²⁷ uo.

¹²⁸ Discorso di apertura del Congresso della Lega Lombarda. On. Umberto Bossi. Pieve Emanuele 8. 9. 10. febbraio 1989. www.leganord.org/a_2_discorsi_08_09_10_89.htm

¹²⁹ Ilvo Diamanti (1993): *La Lega. Geografia, storia, e sociologia di un nuovo soggetto politico*. id. mű. 58-60. p.

Umberto Bossi véleménye szerint - ugyanis rombolta a helyi társadalom erkölcsét.¹³⁰ Ahogy növekedett a liga szimpatizánsok száma, úgy mozdult el a szavazótábor az olasz társadalom középrétegei felé.

1989 februárjában volt a Lombard Liga első rendszeres kongresszusa Pieve Emanuelében. Umberto Bossi a kongresszuson elmondott beszédében összefoglalta az Lombard Liga főbb politikai céljait. A párt vezetőjének véleménye szerint ekkorra a párt szervezeti szempontból megszilárdult. Az Lombard ligának kilenc megyei alszervezete volt. Umberto Bossi célja az volt, hogy az etnonacionalista mozgalmakra építve megvalósítsa az integrális föderalizmus alapelveire épülő etnoföderációt. Ez a fajta föderalista megközelítés a lehető leggyengébb központi államot és az élet szinte minden területére kiterjedő tartományi szintű hatáskört feltételezett. Umberto Bossi e mellett fontosnak tartotta azt is, hogy a dél-olaszországi „népeket” is meggyőzzék az integrális föderalizmus létjogosultságáról és számukra is meglévő előnyeiről.¹³¹

A Lombard Liga 1990-es politikai programjában az ország föderalista átalakításának célkitűzése szerepelt, célul tűzték ki, hogy elérjék: Lombardia saját irányítását, a tartományi alapon működő nyugdíjrendszer kiépítését, minden tartomány számára egységes adóztatás bevezetését, a lombardok elsőbbségét a munkavállalásban, a lakhatási jogban és a pénzügyi támogatások odaítélésekor, a közigazgatás és az oktatás lombard irányítását, illetve az adóztatás lombard ellenőrzését. Umberto Bossi fő ellensége továbbra is a Mezzogiorno, a pártok hatalma (partitocrazia) és a központosított államberendezkedés maradt. A külföldiekkel szembeni intoleráns viselkedés is megjelent Umberto Bossi politikai programjában. Ez a fajta szemlélet elsősorban az Európai Közösségeken kívülről érkező bevándorlókkal szemben jelentkezett. Ennek egyik legfőbb oka az volt, hogy a bevándorlók kultúrája idegen a lombardokétól. Umberto Bossi felismerte, hogy az intolerancia, az idegenektől való megkülönböztetés erősíti a lombard

¹³⁰ Discorso di apertura del Congresso della Lega Lombarda. On. Umberto Bossi. Pieve Emanuele 8. 9. 10. febbraio 1989. www.leganord.org/a_2_discorsi_08_09_10_89.htm

¹³¹ uo.

identitástudatot.¹³² Roberto Biorcio ezt az ideológiát nevezi populistá neoregionalizmusnak.¹³³

Az 1990-es választásokon a Lombard Liga már az északi metropoliszokban is megjelent. Ennek köszönhetően kismértékben átalakult a szavazóbázisa, de hátszágát továbbra is a hegyvidék, hagyományos területei adták. Egyre több fiatal és a közszférában dolgozó, a középréteghez tartozó szavazó támogatta a mozgalmat. A liga támogatóira általánosan jellemző volt, hogy nincs jövőképük, és nem hisznek a hagyományos jobb- és baloldali ideológiákban. Ebben az időszakban a ligának azonban még nem voltak támogatói a valódi középosztályból. A nyolcvanas évek végén, kilencvenes évek elején készített szociológiai felmérések rámutattak arra, hogy a ligaszavazók általában: intoleránsak a déliekkel, a bevándorlókkal és a mássággal (homoszexuálisokkal, drogosokkal, a társadalom peremére szorultakkal) szemben; a társadalmi és gazdasági problémák felelőseit Lombardián kívül keresik és nem bíznak a hagyományos pártokban és a közintézményekben.¹³⁴

A kilencvenes évekig a választási kampányokban a ligák nem úgy jelentek meg a médiákban, mint a hagyományos politikai pártok. Azokétól eltérő kommunikációs stratégiát választottak. Politikai programjuk népszerűsítésére elsősorban a dialektusban írt szórólapokat és a személyes beszélgetéseket választották. A közemberek nyelvén igyekeztek megszólalni. Ezzel is bizonyítani kívánták a többi párttól való különbözőségüket. A tömegkommunikációs csatornáknak inkább csak a többi párt kritikájában jelentek meg.

¹³² Ilvo Diamanti (1993): *La Lega. Geografia, storia, e sociologia di un nuovo soggetto politico*. id. mű. 61. p.

¹³³ Roberto Biorcio: *La Lega come attore politico*. 8-50. p. idézi: Ilvo Diamanti (1993): *La Lega. Geografia, storia, e sociologia di un nuovo soggetto politico*. id. mű. 61. p.

¹³⁴ Ilvo Diamanti: *La Lega. Geografia, storia, e sociologia di un nuovo soggetto politico*. id. mű. 63-64. p.

2.3.1.3. Az Északi Liga létrejötte

A harmadik szakasz 1990 és 1992 között volt. Ezen időszak legfontosabb eseménye az Északi Liga létrejötte volt. 1990-ben Umberto Bossi kezdeményezésére hat liga - a Lombard Liga, az Autonóm Piemont, a Venetói Liga és Toscana (Alleanza Toscana), Liguria (Unión Ligure) és Emilia-Romagna (Lega Emiliano - Romagnola) ligái - szövetséget kötöttek, és létrehozták az Északi Szövetséget (Alleanza Nord). Majd ezeknek a ligáknak az egyesülésével 1991-ben létrejött az Északi Liga (Lega Nord). Az új pártszövetség előzményének tekinthető, hogy 1984 januárjában, az európai parlamenti választások előtt a lombard, a piemonti és a venetói liga együttműködési megállapodást írt alá. A pártszövetséget napjainkig a Lombard Liga vezeti és irányítja. Az új párt 1991. február 1-jén tartotta első kongresszusát Pieve Emanuelében, itt Umberto Bossit az Északi Liga titkárává választották.¹³⁵

Az Északi Liga átvette a Lombard Liga szimbolikus eszköztárát. Jelenlegi szimbóluma egy kör, amelynek közepén található az Alpok napja, amelyet hat szírom jelképez. Egy második kör közepén az 1176-os legnanói csata hőse, Alberto da Guissano látható. Így ábrázolják a legnanói szobron is. Giussano volt az I. (Barbarosa) Frigyes császár ellen harcoló Lombard Liga vezetője, 1176. május 29-én, a legnanói csatában legyőzte a császárt. Pajzsán egy szárnyas oroszlán látható, amely egy kardot és egy bezárt könyvet tart. A könyv címe: Padania. A liga szimbolikus jelentőségű városai közé tartozik Pontida, ahol 1167. április 7-én a Lombard Liga letette az esküt a városállamok függetlenségének védelme érdekében.¹³⁶

A kilencvenes évek elején a liga politikai programjának fő hangsúlyai a Dél- és idegengyűlöletről, illetve az etnikai különbségekről a párt- és államellenes

¹³⁵ Ilvo Diamanti (1993): La Lega. Geografia, storia, e sociologia di un nuovo soggetto politico. id. mű. 71. p.

¹³⁶ Statuto della Lega Nord per l'indipendenza della Padania.

www.leganord.org/a_2_entrainl_statuto.html, Intervento del Segretario Federale, On.

Umberto Umberto Bossi Pontida 17 giugno 2001.

www.leganord.org/a_2_discorsi_pontida_17062001.html

kritikára és a neoliberális gazdaságpolitika hangsúlyozására helyeződött át. Az Északi Liga élesen kritizálta a hagyományos pártokat, az állami és helyi bürokráciát és a költségvetést. Új politikai programjával – amelynek legsikeresebb, és mindezt kifejező szlogenje az volt, hogy „Róma ellen” – még szélesebb rétegeket tudott maga mögé állítani. A liga visszafogottabb politikai üzenetének célja volt, hogy az északi társadalom mérsékeltebb rétegeit is maga mögé állíthassa. Ezek a polgári rétegek a ligát a reformok és a megújulás pártjának tekintették.

Az Északi Liga az 1992-es országgyűlési választásokon 8,6 százalékot ért el, ez már azt jelentette, hogy a párt több mint 3 millió szavazót tudhatott maga mögött, és Olaszország negyedik pártjává lépett elő. Immár 55 képviselője és 25 szenátora volt a parlamentben. Lombardiában 23, Venetóban és Piemontéban 16–18 százalékos volt a támogatottsága. Venetóban, a ligák „születési helyén” tehát ismét megerősödött a párt. E politikai jelenség ekkor már behatolt Trentinóba, Friuliba, Liguriába és Emilia-Romagnába, ezekben a tartományokban 10-15 százalékot ért el. A párt választási sikeréhez nagymértékben hozzájárultak a nemzetközi rendszerben végbement változások, a keleti blokk összeomlása. A megváltozott nemzetközi környezetnek köszönhetően a hagyományos pártok többsége válságba került. A válság következtében kialakult politikai űrt a liga sikeresen tudta betölteni. A választók ekkor már nem féltek a kommunizmustól, a hagyományos pártok legitimitációja összeomlott. A társadalomban egyre inkább növekedett az elégedetlenség a hagyományos pártokkal és az állammal szemben.¹³⁷

A kilencvenes évek elején az olasz gazdaság fejlődése lelassult, a belső államadósság növekedése leállíthatatlannak látszott. Az olasz állam bruttó adósságállományának GDP-hez mért aránya 1995-re 124 százalék volt.¹³⁸ A gazdasági problémák egyre inkább a felszínre kerültek. Itáliára külső politikai és gazdasági nyomás is nehezedett, hiszen az Európai Közösség is gyors megoldást sürgetett. A liga szavazói bázisát adó kis- és közép vállalkozások alkalmazottai és tulajdonosai egyre inkább úgy érezték, hogy ők a szigorodó állami adó- és pénzügyi politika fő célpontjai.

¹³⁷ Piero Ignazi (1997): *I partiti italiani*. id. mű. 128. p.

¹³⁸ Kiss J. László (szerk) (2000). *A tizenötök Európái. Közösségi politikák – nemzeti politikák*. Osiris. Budapest. 550-553. p.

A kilencvenes évek elején az északi társadalom nagy része radikális politikai változtatásokat várt, egyedül a liga reagált elég gyorsan erre a társadalmi elvárásra. Az Északi Liga a politikai és gazdasági reformok pártja, valamint az országos szinten is fontos politikai tényező kívánt lenni. Politikai programjában radikális változtatásokat követelt mind az állami gazdaságpolitika és költségvetési rendszer, mind pedig a politikai berendezkedés terén. A költségvetési rendszerben egyfajta neoliberális gazdaságpolitikát követve fontosnak tartotta az állam szerepének a csökkentését és a tartományi szintű pénzügyi autonómia megteremtését. Legfőbb politikai célja Olaszország föderális átalakítása volt. Eredetileg különleges jogállást akart Lombardiának, ebben az időszakban azonban már a nagyobb egységekből, az úgynevezett makrorégiókból álló föderáció megteremtését tartotta fontosnak. Umberto Bossi követeléseit az észak-olasz társadalom egyre szélesebb rétegei tették magukévá. A ligaszavazók számára az olasz társadalomban és gazdaságban végbement változások igazolták a liga fő törekvéseinek (a gazdasági és pénzügyi autonómia, illetve a hagyományos párt- és intézményrendszer megváltoztatása) létjogosultságát.¹³⁹

Ebben az időszakban Umberto Bossi túllépte az etnoregionalizmus vagy az etnonacionalizmus határait és az Északi Liga létrehozásával az etnoföderalizmus megvalósítását tűzte ki céljául. *Észak szele* című írásában arról írt, hogy Olaszországban nem egy, hanem több nemzet él. Ez a tény pedig – véleménye szerint – szükségessé teszi az ország föderalista alapú átalakítását.¹⁴⁰

A makrorégiókra épülő föderáció megteremtése egyfajta erősebb területi kötődést, az északi területhez szorosan kötődő identitástudatot igényelt. Ilyen azonban valójában nem létezett, és még mostanra sem alakult ki. Az olaszok többsége elsősorban saját városához (comune) kötődik, így ezt az újfajta identitástudatot mesterségesen igyekezett létre hozni. Egy 1992-93-ban Veneto és Lombardia tartományokban végzett felmérés eredménye azt mutatta, hogy még az Északi Liga szavazói között is csak 22 százalék volt azok aránya, akik az északi területet érzik magukhoz legközelebb álló területi egységnek. Ez az arány

¹³⁹ Ilvo Diamanti (1993): *La Lega. Geografia, storia, e sociologia di un nuovo soggetto politico*. id. mű. 70-71. p.

¹⁴⁰ Umberto Bossi – D. Vimercati (1992): *Il vento del Nord*. Milano. Sperling & Kupfer. 159. p. Idézi: Bruno Luverà: *La politica estera della Lega* 88. p. Limes. 1997. 2. sz. 87-96. p.

természetesen jóval magasabb volt, mint a többi párt szavazói körében (kb. 7,5 százalék), mégis kevés volt ahhoz, hogy megfelelő társadalmi háttérrel biztosítsa a makrorégiókra épülő föderalista törekvések számára.¹⁴¹

Pasquino véleménye szerint a föderalizmus és a föderáció egyaránt olyan kulcsszavak voltak a liga politikai üzenetében, amelyeket úgy használtak, hogy azok teljes tartalmát valójában nem tisztázták. Kezdetben nem derült ki, hogy Itália esetében pontosan mit is értenek alatta.¹⁴²

A makrorégióhoz fűződő területi identitás kialakítása érdekében az Északi Liga egy sor új, a területi identitást szimbolizáló rítust és tárgyat alkotott. 1990. június 19-én a liga saját lapjában, a *Lombardia Autonomistában* megjelent, hogy a pontidai gyűlésen 25 ezren csatlakoztak az Északi Köztársasághoz. A virtuális köztársaságnak saját zászlaja és pénze volt, tagjai külön útlevelel rendelkeztek. Ezeket hivatalosan természetesen nem ismerték el Olaszországon belül. A ligaszavazók északi identitástudatát a hagyományos politikai berendezkedés bírálata, illetve a Dél- és Róma-ellenesség erősítette.¹⁴³

Umberto Bossi kommunikációs stílusa ebben az időszakban már eltávolodott a lombard dialektus használatától, és egyre inkább nyerssé és esetenként obszcénné vált.¹⁴⁴ Ez is rámutat arra a tényre, hogy elsősorban a kispolgárokat, a kisembereket igyekezett elérni. Umberto Bossi tudatosan használta ezt, a hagyományos politikai kultúrától idegen stílust. Így akarta kifejezni a római politikusoktól való távolságtartását.

Erre az időszakra is jellemző, hogy a liga elsősorban az északi, észak-keleti területek szétszórt gazdaságú, jellemzően a kisebb városokkal tarkított megyéiben erősödött meg. Sokkal kisebb a támogatottsága a nagyipari termelés hagyományos fellegráiban, az északi ipari háromszög metropoliszaiban. Mindez igaz annak ellenére, hogy ez a nagyipari körzet is jelentős gazdasági és társadalmi átalakuláson ment keresztül. A nagyvárosok iparára jellemző fordista termelési mód a hetvenes

¹⁴¹ Ilvo Diamanti: *L'Europa secondo la Lega*. 168. p. Limes. 1993. 4. sz. 161-175. p.

¹⁴² Gianfranco Pasquino: *La confusione federale*. In: Il Mulino. 1996. 4. sz.

¹⁴³ Ilvo Diamanti (1993): *La Lega*. Geografia, storia, e sociologia di un nuovo soggetto politico. id. mű. 74. p.

¹⁴⁴ Az Északi Szövetség első kongresszusán Umberto Bossi a következőket mondta: „A ligának kemény töke van!” („La Lega c'è l'ha duro!”)

években válságba jutott, majd a terület gazdasági fejlődése úgy tudott ismét elindulni, hogy jelentős változások történtek mind a termelésben, mind pedig a helyi gazdaság szerkezetében. Nagy mértékben megváltozott az ipar és a szolgáltatások aránya, az utóbbi javára. A terciér szektoron belül elsősorban az úgynevezett tudásintenzív területek (informatika, know-how, kommunikáció, banki szolgáltatások) fejlődtek. Kialakult egy olyan réteg, amely ezeken a területeken jelentős gazdasági szerephez jutott; társadalmi és politikai reprezentációja azonban elmaradt az olasz gazdaságban betöltött szerepétől. A kormányzati gazdaságpolitika figyelmét elsősorban a déli területek fejlesztésére fordította, e területek speciális gazdasági érdekei azonban kevésbé kerültek az országos gazdaságpolitika homlokterébe.

Az északi területen a gazdasági szereplők és a társadalom elégedetlensége miatt a „déli kérdés” mintájára megszületett az „északi kérdés”. Az északi kérdés nem alapult a társadalom olyan problémáin, mint amilyenek a déli területeket sújtották. Ezt a problémakört az 1980-as évek gazdasági, politikai folyamatai keltették életre. A nyolcvanas években is jelentős állami forrásokat csoportosítottak át a déli területek felzárkóztatása érdekében. Ez jelentős mértékben megnövelte a költségvetési kiadásokat, nőtt az államadóság. A problémák enyhítése érdekében az állam – újabb adópolitikájával – igyekezett minél több bevételre szert tenni az adózók rovására. Az 1990-es évek elején már olyan mértékű volt az állam déli politikájával szemben kialakult elégedetlenség, hogy 1991 és 1992 között a parlament eltörölte a Mezzogiorno számára fenntartott rendkívüli intervenció mértékét. Ezzel akadályozták meg, hogy népszavazást írjanak ki a pénzügyi beavatkozások eltörlése érdekében. Az elégedetlenség tehát elsősorban a források egyenlőtlen elosztása ellen irányult.¹⁴⁵

Az északi kérdés tehát együttesen jelentette a helyi közigazgatással, az állammal, a hagyományos pártokkal és az olasz állam gazdasági szerepvállalásával szemben meglévő általános elégedetlenséget, a globalizáció és a nemzetközi gazdasági problémák következtében – a társadalom széles rétegeiben - tapasztalható feszültségeket. A gazdasági növekedés lassulása és a közösségen kívülről érkező növekvő bevándorlás tovább növelte a társadalmi problémákat. Az „északi

¹⁴⁵ Roberto Biorcio: *Bossi-Berlusconi. La nuova alleanza*. id. mű. 260. p.

kérdéssel” kapcsolatos problémák különböző mértékben ugyan, de az egész északi területet érintették.

2.3.1.4. Az első Berlusconi-kormány

A liga történetének negyedik szakasza 1992-ben kezdődött, és a 94-es kormánybukással fejeződött be. Az országgyűlési választásokat követően Olaszországban a liga szempontjából felgyorsultak az események. 1992-ben a hazai pénzügyi és gazdasági problémák következtében leértékelték a lírát. Ebben az évben a költségvetés hiánya a GDP 9,6 százalékát tette ki.¹⁴⁶ A pénzügyi bizonytalanság tovább növelte az északiak elégedetlenségét. Sokan úgy gondolták, hogy a történelemért a Mezzogiorno és a római politikusok a felelősek, ennek árát azonban nem akarták megfizetni. Akkoriban a maffia újabb támadást indított az állam ellen, megölték Falcone és Borsellino bírót. Kezdték nyilvánosságra kerülni a politikai pártok korrupciós ügyei. A gazdasági problémák, a félelem a maffiától és az egyre több korrupciós botrány, mind-mind hozzájárultak ahhoz, hogy a liga népszerűsége fokozatosan nőtt a választások után is.¹⁴⁷ Sokan úgy gondolták, hogy a maffiát és a pártokat közvetve az északiak adóiból finanszírozzák. Egy 1993-ban készített felmérés szerint a liga az összes fontosabb északi város legtámogatottabb pártja volt. Ezeken a területeken 30 százalék fölött volt a támogatottsága. A hagyományos pártok (elsősorban a kereszténydemokrata és a szocialista párt) támogatottsága eközben folyamatosan csökkent. A kilencvenes évek elején az Északi Liga szavazóira továbbra is három tulajdonság együttes megléte volt jellemző: erős volt bennük a területhez való kötődés, a mássággal szembeni intolerancia jellemezte őket és jelentős mértékben elégedetlenek voltak a hagyományos politikai erőkkel szemben.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Filippo Andreatta – Franco Mosconi: *Eppur si muove. L'economia italiana nei rapporti internazionali*. 854. p. In: Il Mulino. 2000. 5. sz. 853-864. p.

¹⁴⁷ Denis Mack Smith (1997): *Storia d'Italia*. Dal 1861-1997. id. mű. 640-647. p.; Patrick McCarthy (1995): *The crisis of the Italian state: From the origins of the cold war to the fall of Berlusconi*. Id. mű. 140-148. p

¹⁴⁸ Luca Ricolfi: *Politica senza fede: l'estremismo di centro dei piccoli leghisti*. 53. p. In: Il Mulino. 1993. 1. sz. 53-69. p.

A liga programjának kulcsszavai továbbra is az autonómia, a föderalizmus, az illegitim kormány és pártok, a nem hatékony közigazgatás és az élősködő Dél maradt. Az Umberto Bossi által elképzelt föderáció középpontjában a gazdaság állt. A problémák megoldására a pénzügyi föderáció kiépítését ajánlották. Úgy gondolták, hogy ha a nyugdíjrendszer kiépítése regionális szinten történne, illetve ha az adókat ott használnák fel, ahol azt megtermelik, akkor megoldódnának az északiak problémái.¹⁴⁹ Umberto Bossi véleménye szerint a déli terület csak úgy tudna felemelkedni, ha magára maradna, és így rákényszerülne a fejlődésre.¹⁵⁰

Ekkor már a liga szervezetenként konszolidálódott. Ebben az időszakban a liga megvalósította egyik fő politikai célját, és országos szinten is megjelent, és a politikai és intézményi reformok motorja kívánt lenni. A reform szót szinte kisajátították. Az Északi Liga úgy definiálta saját magát, mint az a politikai erő, amely a Második Köztársaságba vezeti Itáliát. A hagyományos pártok válságának köszönhetően a liga tovább erősödött, és az 1993-as milánói polgármester-választáson a liga jelöltje, Marco Formentini nyert a baloldali Nando Dalla Chiesaival szemben. A többi, a liga számára stratégiai szempontból fontos városban (Velence, Genova, Trieszt) azonban nem tudta megszerezni a polgármesteri székeket. Ennek egyik oka az volt, hogy a liga ekkor még nem akart választási szövetséget kötni egyetlen párttal sem. Erre az 1993-as új, többségi elvű választási törvény miatt lett volna szükség. Az új választási rendszer ugyanis nem kedvezett az egyedül induló kis pártoknak.¹⁵¹ Annak ellenére, hogy az őszi közigazgatási választásokat követően a fontos északi nagyvárosok polgármesteri nem a liga jelöltjei lettek, mégis az északi nagyvárosok legnagyobb pártjává vált.

Ebben az időszakban már világosan látszott, hogy az Északi Liga részt szeretne venni a következő kormányalapításban. Ennek érdekében kerültek minden olyan kijelentést, amely feljogosította a többi politikai erőt, hogy a ligát elszakadási törekvésekkel vádolhassák. Umberto Bossi 1993-ban nyilvánosan is kijelentette,

¹⁴⁹ Ilvo Diamanti (1993): *La Lega. Geografia, storia, e sociologia di un nuovo soggetto politico*. id. mű. 90. p.

¹⁵⁰ *La Repubblica* 1993. január 1. 6-7. p. *Ti ho liquidato io*. Intejú Umberto Bossival. Idézi: Ilvo Diamanti (1993): *La Lega. Geografia, storia, e sociologia di un nuovo soggetto politico*. id. mű. 93. p.

¹⁵¹ Piero Ignazi (1997): *I partiti italiani*. id. mű. 129. p.

hogy egyetlen politikai célja az ország föderális átalakítása, nem törekszik az északi területek elszakadására. Elhagyták a déliekkel és a külföldiekkel szemben alkalmazott megkülönböztető, intoleráns kijelentéseket. A liga politikusai igyekeztek a tömegkommunikációs eszközökben is megjelenni, és ezeken keresztül kapcsolatot teremteni a szavazókkal. Korábban tudatosan kerülték a médiát, hiszen az a hagyományos politikusok kommunikációs eszköze volt. A liga ekkor azonban már országos tömegpárttá akart válni, az olasz társadalom szinte minden rétegét igyekezett megszólítani. 1993-ban már minden északi és toscanai megyében tagszervezettel rendelkeztek. Az 1993. április 18-i népszavazás után Umberto Bossi bejelentette, hogy Délen és Közép-Olaszországban új néven fog szerepelni a választásokon: Közép- és Dél-Olaszországi Föderális Liga (Lega Italia Federale a Centro-Sud). Északon továbbra is az Északi Liga elnevezést használta. Ez az új elnevezés azt sugallta, hogy az északi értékeket akarják délre is exportálni.¹⁵²

Az 1993-as népszavazás, amelyet a szenátus többségi elvű választásával kapcsolatban írtak ki, rámutatott arra a tényre, hogy Olaszország az intézményi és politikai reformok támogatása szempontjából rendkívül megosztott. Északon a szavazók több mint kétharmada a reform mellett voksolt, míg délen a szavazók kevesebb, mint fele helyeselte a döntést. Északon tehát a társadalom sokkal szélesebb rétegei igénylik a reformokat, ez is elősegítette, hogy a kilencvenes évek első felében folyamatosan nőtt a liga támogatottsága.¹⁵³

A Lombardiában és Venetóban végzett 1993-1994-es felmérések szerint a liga szavazók 50 százaléka úgy gondolta, hogy szabályozni kell a déliek számát a tartományban, az összes megkérdezett között ez az arány csupán 26 százalék volt; a liga szavazók 72 százaléka szerint a harmadik világból érkező bevándorlás problémát okoz, a teljes lakosságból csak 58 százalék gondolta ezt; a liga szavazók 90 százaléka egyet értett azzal, hogy az adókat ott kell felhasználni, ahol befizették azokat, míg az összlakosságnak csupán 74 százaléka képviselte ezt a véleményt.¹⁵⁴ A

¹⁵² Ilvo Diamanti (1993): *La Lega. Geografia, storia, e sociologia di un nuovo soggetto politico*. id. mű. 93-95. p.

¹⁵³ P. Corbetta, A. Parisi: *Ancora due Italie. Sulla natura della diversità meridionale nel referendum del 18 aprile 1993*. In: *Polis*. 1994. 1. sz. 11-33. p.

¹⁵⁴ Ilvo Diamanti (1993): *La Lega. Geografia, storia, e sociologia di un nuovo soggetto politico*. id. mű. 102. p.

felmérésből világosan látszik, hogy az északi területek lakosságának többsége komoly problémának tekintette a bevándorlást, és szükségesnek tartották a változtatásokat az adórendszer területén is, de a társadalmon belül a liga szimpatizánsok még radikálisabb véleményt képviseltek. Elsősorban a befizetett adók újraelosztásának módját akarták megváltoztatni.

Az 1994-es politikai választások előtt az Északi Liga azonban már választási szövetséget kötött Silvio Berlusconi pártjával, a Hajrá Olaszországgal. E szövetség korábban nem volt teljesen egyértelmű, hiszen a liga nem sokkal ez előtt még Mario Segni mozgalmával akart szövetséget kötni. Az Északi Liga és a Hajrá Olaszország közötti szövetség a szavazók számára tartós kapcsolatnak tűnt az északi kérdéssel kapcsolatos problémák megoldása érdekében. Míg a liga elsősorban a kisebb városok kisvállalkozóinak, addig a Hajrá Olaszország a nagyvárosok tudásintenzív szolgáltatásainak az érdekeit képviselte. Ez a választási szövetség a szavazók jóval szélesebb rétegét tudta megnyerni, mint a részt vevő pártok külön-külön.¹⁵⁵ Umberto Bossi a szövetség megkötésének szükségességét utólag azzal indokolta, hogy a többségi elvű választási rendszer bevezetését követően az északi liganak csatlakoznia kellett az egyik pártszövetséghez, csak így maradhatott fenn. A Hajrá Olaszország mellett azért döntött, mert Silvio Berlusconi pártja is célul tűzte ki az „első köztársaság,, reformját. Umberto Bossi azt is hangsúlyozta, hogy a két párt együttesen az északi társadalom jelentős részét képes volt képviselni. Míg a Hajrá Olaszország a polgárság, az Északi liga a „nép” érdekeit képviselte.¹⁵⁶

Az Északi Liga a március 27–28-ai politikai választásokon 8,4 százalékot ért el. A Szabadság Pólusa, jobboldali pártszövetség nyert a választásokon, így a liga részt vehetett a kormányalakításban, és a házelnöki tisztelet is a liga egyik frontembere, Irene Pivetti töltötte be. Az Északi Liganak nem volt könnyű helyzete a szövetségben, hiszen a Nemzeti Szövetség múltját mindvégig elítélték, és már a kampány alatt egyszerűen csak fasisztának nevezte a nem kívánt szövetségest. A kormányzó pártok közötti kompromisszumra utalt, hogy az első Berlusconi-kormány programjában már nem szerepelt a makrorégiókra épülő föderalizmus kiépítésének terve. Az Északi Liga a kormányzásért cserébe tehát lemondott arról, hogy a

¹⁵⁵ Piero Ignazi (1997): *I partiti italiani*. id. mű. 130. p.

¹⁵⁶ Umberto Bossi ad Assago.

makrorégiók állami szuverenitáshoz jussanak. A program csupán a tartományi rendszerre épülő föderalista átalakítást tűzte ki céljául. Ezzel a kompromisszumos döntéssel az Északi Ligán belül sem mindenki értett egyet. Gianfranco Miglio, az Északi Liga egykori teoretikusa ekkor szakított a párttal. Azzal érvelt, hogy Umberto Bossi a hatalomért cserébe lemondott az eredeti föderalista tervekről.¹⁵⁷ Gianfranco Miglio még ebben az időszakban is azt a hangsúlyozta, hogy a neoföderalista elvek alapján kell létrehozni a makrorégiók és az állam közötti szövetségen alapuló, illetve az állam és a tagállamok szuverenitására épülő föderális államot.¹⁵⁸

A koalícióban a Hajrá Olaszország vezetőjének, Silvio Berlusconiéknak jutott a vezető szerep, már-már úgy tűnt, hogy a liga szinte feloldódik a szövetségben. A részt vevő pártok politikai céljai oly mértékben különbözőek voltak, hogy a kormánykoalícióban belüli ellentétek hamarosan a szövetség bukásához vezettek. A koalícióban belüli ellentétek a nyugdíjreform körül kirobbant vitákat követően vezettek a szakításhoz. Umberto Bossi nem támogatta Silvio Berlusconi terveit, amelyek a nyugdíjjal kapcsolatos állami kiadások csökkentését célozták. Umberto Bossi az Északi Liga fennmaradása érdekében 1994 decemberében csatlakozott a középbal pártok által benyújtott bizalmatlansági indítványhoz. Szövetséget kötött az Olasz Néppárttal és a Baloldali Demokratikus Párttal, hogy Dini kormányát támogassa. E döntés természetesen a ligán belül is konfliktusokat okozott. A párt 180 parlamenti képviselője és szenátora közül 50-en átültek a Hajrá Olaszország soraiba. Umberto Bossi a párt második emberével is összetűzésbe került, a döntést követően Roberto Maroni, belügyminiszter néhány hónapra visszavonult a politikából.¹⁵⁹

Umberto Bossi 1994. december 21-én megtartott parlamenti felszólalásában elmondta, hogy miért támogatta a bizalmatlansági indítvány benyújtását. Korábban ugyanis – a párt számos választójának és tagjának tiltakozása ellenére – azért csatlakozott a jobbközép pártszövetséghez, mert csak így látta biztosítottnak egy erős kormány felállítását és a kitűzött reformok útján az ország „Második Köztársaságba” való vezetését. Umberto Bossi véleménye szerint a szövetség megkötésekor a liga világosan megfogalmazta a céljait (a pártok hatalmának, azaz a partitocrazia

¹⁵⁷ Ilvo Diamanti (1993): Geopolitica del bluff federalista. 44. p. In: Il Mulino. 1994. 4. sz. 37-44. p.

¹⁵⁸ Massimo Cacciari – Gianfranco Miglio: *Dialogo sul federalismo*. id. mű. 15. p.

¹⁵⁹ Piero Ignazi (1997): I partiti italiani. id. mű. 130. p.

megszüntetését, a pártoligarchák háttérbeszorítását, a föderalista átalakítást, illetve a kisvállalkozások támogatását). Umberto Bossi véleménye szerint sem ezek a célok, sem pedig Silvio Berlusconi saját választási ígéretei nem teljesültek. A koalíciós partnerek közötti szakításhoz vezetett az is, hogy Francesco Speroni, az intézményi reformokkal foglalkozó tárcanélküli miniszter ugyan elkészítette az ország föderalista átalakításának tervét, ezt azonban a kormányon lévő koalíciós társai sem támogatták. Umberto Bossi azzal vádolta a miniszterelnököt, hogy ő maga akadályozza a reformokat, azaz a szakítást a múlttal.¹⁶⁰

Az 1993-as választásokat követően már világosan látszott, hogy a liga expanziója kimerült, a növekedés megtorpant. Ennek több oka is volt:

a.) Egyrészt az Északi Liga agresszív stílusa elijesztette azokat az északi, mérsékeltebb szavazókat, akik elsősorban a reformok reményében szavaztak a ligára. Sokan úgy látták, hogy a liga csak a felszínre hozta az olasz gazdaságot, politikát és a társadalmat terhelő problémákat, de sikeres megoldási javaslatokkal nem tudott szolgálni.

b.) Másrészt az olasz politika színpadán új politikai erők is megjelentek. Ilyen volt például Silvio Berlusconi pártja, a Hajrá Olaszország. Ez az új politika erő ugyancsak az északi területek problémáira reagált, de elsősorban az északi nagyvárosok középrétegeit célozta. Mivel a ligához hasonló politikai célokat (hatékonyabb közigazgatás, a költségvetési nyomás csökkentése, a kisvállalkozások védelme) fogalmazott meg, így a ó síkságon és a nagyvárosokban jelentős mértékben tudott szavazókat elvonni az Északi Ligától. A liga csupán az úgynevezett pedemontán, azaz a hegyek lábánál elterülő területen erősödött tovább. Ennek köszönhetően a liga továbbra is a lokalizmus pártja maradt, a teljes északi területet nem tudta meghódítani.¹⁶¹ Az 1994. május 12-ei, európai választásokon Silvio Berlusconi pártja tovább erősödött a liga rovására, ekkor még az Északi Liga támogatottsága azonban folyamatosan növekedett.

¹⁶⁰ Intervento del Segretario Federale, On. Umberto Bossi, Seduta del 21 dicembre 1994. sfiducia al governo Berlusconi www.leganord.org/a_2_discorsi_21_12_94.htm

¹⁶¹ Ilvo Diamanti (1996): Il male del Nord. id. mű. 68-69. p.

2.3.1.5. Elzárkózás a választási szövetségektől

A liga történetének ötödik szakasza az első Berlusconi-kormány bukása után kezdődött. 1995-ben Umberto Bossi az Északi Liga föderális kongresszusán Gianfranco Fini és Silvio Berlusconi antidemokratikus szörnyeknek nevezte. Azzal vádolta őket, hogy az Északi Liga szétverése a céljuk.¹⁶² Umberto Bossi, a rövid ideig tartó kormányrészt követően, levonta következtetéseit. Világossá vált számára, hogy a kormányzás következtében a liga elveszítette korábbi, az ellenzékiiségből fakadó mérleg nyelve-szerepét és politikai szűziességét. Ahhoz, hogy újraépítse eredeti identitását és a választókban róla alkotott képet, a pártnak ismét el kellett szigetelődnie. Az 1995-ös közigazgatási választásokon ismét egyedül indult, egyetlen más párttal sem kötött választási szövetséget. Ezt követően politikai üzenetének központi témáját is megváltoztatta. Most már nem elégedett meg az ország föderális átalakításával, hanem az északi régió elszakadását tűzte ki céljául. Politikai célja és stílusa is radikalizálódott.¹⁶³

1996-ban Umberto Bossi egy írásában már úgy fogalmazott, hogy csak az ország föderális alapú átalakítás adhat esélyt Olaszország egybetartására. Azt jósolta, hogy abban az esetben, ha még ez sem következne be, akkor az északi terület elszakadása elkerülhetetlen lesz.¹⁶⁴ 1996. május 4-én a mantovai padán parlament ülésén Umberto Bossi bejelentette, hogy eljött az ideje az ország felosztásának.¹⁶⁵ Umberto Bossi véleménye szerint azért volt szükség arra, hogy az elszakadási törekvések a liga politikai céljainak középpontjába kerüljenek, mert a korábbi években a többi párt ellenállása miatt nem sikerült megvalósítani az ország

¹⁶² Intervento del Segretario Federale, On. Umberto Bossi, Congresso Federale Lega Nord , 10-11-12. febbraio 1995. www.leganord.org/a_2_discorsi_10_11_12_95.htm

¹⁶³ Ilvo Diamanti (1996): *Il male del Nord*. id. mű. 76-77. p.

¹⁶⁴ Umberto Bossi (1996): *Il mio Progetto*. Sperling & Kupfer. Milano. 20-21. p. Idézi: Bruno Luverà: *La politica estera della Lega*. id. mű. 88. p.

¹⁶⁵ Bruno Luverà: *La politica estera della Lega*. id. mű. 88. p.

föderalista átalakítását. Észak problémáinak megoldása érdekében nem maradt más út, mint az elszakadás.¹⁶⁶

Az északi autonóm identitás kialakítása érdekében a liga újabb eseményeket szervezett. Népszavazást szerveztek a helyi szintű állami ellenőrzés csökkentése érdekében. Bizonyos tisztségeket – sikertelenül – (prefektus, kommunális titkár) meg akartak szüntetni. Mantovában a liga létrehozta az északi parlamentet, amelynek tagjai a párt regionális és országos képviselői voltak. Annak ellenére, hogy az északi terület elszakadására kevés esély mutatkozott, a jelenség mégis nyugtalanságot keltett mind a társadalomban, mind pedig a politikusok körében. Mindez rámutatott arra a tényre, hogy azok az okok, amelyek az elszakadási törekvések felerősödéséhez vezettek, markánsabbá váltak. Észak és Dél között mind társadalmi, mind gazdasági szempontból nőtt a távolság, az állam továbbra sem volt képes megfelelő választ adni a felmerülő problémákra. Az északi választók úgy érezték, az északi területek fejlődése nagy mértékben függ Olaszország Európai Unión belüli helyzetétől. A kilencvenes évek olasz gazdasági problémái viszont kérdésessé tették, hogy Olaszország részt vehet-e a jövőben az integráció elmélyítését célzó közös valuta bevezetésében. Sokan attól tartottak, hogy a fejletlenebb déli területek miatt Olaszország nem lehet majd tagja az euróövezetnek. A szorosabb pénzügyi integrációban való részvétel alapvető feltétele volt Olaszország további gazdasági fejlődésének. Ha erre nem került volna sor, akkor annak minden bizonnyal súlyos következményei lettek volna az olasz gazdaság szempontjából; mind a hazai, mind pedig külföldi befektetők bizalmát részben elveszítette volna az ország. Ezt a félelmet tovább erősítette, hogy a kilencvenes évek első kétharmadában sokak számára úgy tűnt, hogy az Európai Unió gazdaságának húzó erejét jelentő Németország nagyobb érdeklődést mutatott a kelet-európai országok, mint Itália felé. Ezek a folyamatok az északi területek szavazóiban nyugtalanságot keltettek, és felerősítették az elszakadási törekvéseket. Umberto Bossi 1996-ig az északi területek függetlenségéről (*indipendenza*), és nem elszakadásáról (*secessione*) beszélt. Esetében a függetlenség elsősorban autonómiaként volt értelmezhető. Mivel meggyökeresedett északi identitás nem létezett, Umberto Bossi az elszakadó terület

¹⁶⁶ Umberto Bossi ad Assago.

meghatározására Padaniát kezdte alkalmazni. Ez a területi entitás a valóságban ugyan nem létezett, mégis megfoghatóbb volt, mint önmagában Északról beszélni.¹⁶⁷

1996-ban a Poster Intézet készített egy felmérést, amely az északiak függetlenséggel és elszakadással kapcsolatos attitűdjét vizsgálta. Arra a kérdésre, hogy a megkérdezett szerint Észak számára mit jelentene a függetlenség, a válaszadók 34,7 százaléka azt válaszolta, hogy elfogadhatatlan; 29,2 százalékuk szerint elfogadhatatlan, de előnyös; 8,1 százalékuk az eseményt katasztrófának tekintette az ország szempontjából; 23,2 százalékuk pedig az északi területek számára elfogadhatónak és előnyösnek is tartotta a függetlenséget. A felmérés alapján tehát világosan látszott, hogy az északiak több mint fele szerint az északi terület és a központi állam közötti kapcsolat előnytelen az északi terület számára. Azok többsége, akik elfogadhatónak tartották a függetlenséget inkább az ország föderális átalakítását tartották fontosnak, mint a terület elszakadását. A függetlenséget nem csupán a liga, hanem más pártok (Hajrá Olaszország, Nemzeti Szövetség, Baloldali Demokratikus Párt) szavazói is lehetségesnek tartották, bár ők sem a terület teljes elszakadására gondoltak.¹⁶⁸

Az 1996. április 21-ei előrehozott országgyűlési választásokon a liga végül nem várt sikert ért el, a szavazók 10,1 százaléka a pártra szavazott, az Északi Liga 90 képviselőt és szenátort küldött a parlamentbe. Sikerének egyik lehetséges oka volt, hogy ekkor is mindkét pártszövetséggel szembe helyezkedett. Az 1996-os választásokon 40 olyan választási körzet is volt, ahol átlagosan 40,2 százalékot ért el a liga. Ez az arány Bergamóban volt a legmagasabb, ott 52 százalék volt a támogatottsága. Ezek a választóközrzetek mind a pedemontán, azaz a hegyvidékes területen vannak. Ezek azok a megyék (Pordenone, Belluno, Treviso, Vicenza, Brescia, Bergamo, Como, Sondrio, Varese, Cuneo), ahol a jelenség megszületett, és mindvégig erős maradt. Ez az úgynevezett Harmadik Itália észak-, északkeleti régiója. Ezekhez hasonló gazdasági és társadalmi jellemzőkkel rendelkező területek Közép-Itáliában is vannak, de a liga sikeréhez más tényezők is hozzájárultak. Ilyen fontos tényező, hogy a szavazók többsége korábban kereszténydemokrata párti volt. Közép-Itáliában, ahol hagyományosan a baloldali pártok voltak erősek ott ez a párt

¹⁶⁷ Ilvo Diamanti (1996): *Il male del Nord*. id. mű. 76-77. p.

¹⁶⁸ Ilvo Diamanti: *Il Nord senza l'Italia*. In: *Limes*. 1996. 1. Sz. idézi: Ilvo Diamanti: *Il male del Nord*. id. mű. 77-79. p.

nem tudott komolyan megerősödni. 1996-ban a liga tehát azokon a területek erősödött tovább, ahonnan a gyökerei is származnak. Bár a liga jóval több szavazatot kapott, mint azt sokan várták, még sem lehetett elégedett az eredménnyel. Nem tudta kiterjeszteni a támogatottságát, csak azokon a területeken erősödött meg rendkívüli mértékben, ahol hagyományosan is erős volt. A teljes északi területet továbbra sem tudta meghódítani. Ennek egyik legfőbb oka az volt, hogy az északi terület mind társadalmi, mind gazdasági szempontból nagyon heterogén terület. Egyetlen párt nem volt képes a különböző és sokszor egymásnak ellentmondó társadalmi igényeket képviselni.¹⁶⁹

Az 1996-os országgyűlési választásokon az Északi Liga tehát ismét egyedül indult. Ezzel – az új, többségi elvű választási rendszerből következően – azt is vállalnia kellett, hogy kevesebb képviselője és szenátora lesz a parlamentben. Az előrejelzések többsége kevesebb szavazatot jósolt nekik. A választási kampány során a két nagyobb pártszövetség szinte alig foglalkozott a föderáció kérdésével, vitáikban elsősorban a mindenkori kormány felépítésének a reformjáról esett szó. A liga továbbra is a korábbi témákat vetette fel: a helyi autonómia erősítését, a közigazgatás és az állam nem hatékony működését és a költségvetési és pénzügyi reform szükségességét. Umberto Bossi a választások előtt még azt várta, hogy egyik választási szövetség sem lesz képes többséget szerezni a parlamentben, így a liga töltheti be a mérleg nyelve szerepét. A választást azonban az Olajfa szövetség nyerte meg, és a Kommunista Újraalapítás pártjának külső támogatásával képes volt stabil kormányt alakítani. Ennek köszönhetően a liga Rómában mégsem tudott meghatározó politikai szerepet betölteni. Politikai célját nem tudta valódi tettekkel is alátámasztani, hiszen a baloldali pártszövetségnek nem volt szüksége a szavazataira, a jobboldalinak pedig nem voltak elegendőek.¹⁷⁰ Annak ellenére, hogy az Északi Liga mindkét pártszövetséggel szembe helyezkedett (Roma-Polo, Roma-Ulivo), Silvio Berlusconi sokkal jobban támadta a kampány alatt. „Arcorei maffiózónak” nevezte. Azt mondta róla, hogy „olyan nápolyi, aki a milánói nyelvet beszéli”. Silvio Berlusconi Goebbelshez hasonlította, és azt állította róla, hogy tevékenysége összeférhetetlen a demokráciával. Umberto Bossi ezekkel a támadásokkal akarta hiteltelenné tenni Silvio Berlusconi, és visszahódítani korábbi szavazóit. Ekkor már-

¹⁶⁹ Ilvo Diamanti (1996): *Il male del Nord*. id. mű. 56. p

¹⁷⁰ uo. 83. p.

már úgy tűnt, hogy a Hajrá Olaszország meg fog szünni, de végül Silvio Berlusconi sikert ért a mozgalmából valódi pártot létrehozni, amely 1998. április 16-18-án tartotta első kongresszusát. A választások után az Északi Liga ellenállt minden arra irányuló törekvésnek és igyekezetnek, amik a két párt újbóli szövetségét hozták volna. Umberto Bossi továbbra is azt gondolta, hogy ez politikai öngyilkosság lenne a részéről.¹⁷¹

Az Északi Liga elszigetelődő stratégiájának része volt, hogy a párt politikusai kezdetben nem vettek részt az 1997 februárjában összeült, közigazgatási reformokkal is foglalkozó parlamenti bizottság munkájában. A bizottságban a liga politikusai el szeretnék volna érni, hogy törvénybe iktassák az elszakadástól szóló népszavazás lehetőségét. Ezt természetesen egyetlen más párt sem támogatta. Umberto Bossi remélte, hogy a bizottság munkája nem jár sikerrel, és így elmondhatják, hogy a római politikusok nem képesek megvalósítani az északi terület autonómiáját. 1997 júniusában, amikor az államügyészség reformjáról szóltak a viták, a liga hat képviselője visszatért a bizottságba. Baloldali politikusok azzal magyarázták a döntést, hogy a liga a viták elmergesítésével akart további akadályokat gördíteni a reformok elé.¹⁷² Az Északi Liga képviselői kétszer vettek részt végül a bizottsági szavazáson. Nemmel szavaztak az államügyészi intézmény reformjával kapcsolatban, viszont megszavazták a félelnöki (semipresidenzialismo) rendszer kiépítésének tervét. Massimo D'Alema 1997. május közepén találkozott Umberto Bossival, és igyekezett meggyőzni őt arról, hogy a liga képviselői is vegyenek részt a bizottság munkájában, hiszen egy jelentős társadalmi réteg érdekeit képviselik. Umberto Bossi azonban továbbra is ahhoz kötötte részvételét, hogy alkotmányos mód nyíljon az elszakadástól szóló népszavazásra. Azt akarta, hogy módosítsák az alkotmány V. fejezetét, amely kimondja, hogy Olaszország egy és oszthatatlan. Követelte az alkotmányozó gyűlés összehívását. Mivel kérései nem teljesültek, így nem vett tudomást a bizottság munkálatairól sem. Massimo D'Alema véleménye szerint a félelnöki rendszer bevezetését is csak azért szavazták meg, mert így próbálták megakadályozni a baloldal javaslatának (a kormány és a miniszterelnöki

¹⁷¹ Roberto Biorcio: *Bossi-Berlusconi. La nuova alleanza*. id. mű. 255-257. p.

¹⁷² Massimo D'Alema, Gianni Cuperlo (199): *La grande occasione. L'Italia verso le riforme*. id. mű. 40-45. p.

intézmény megerősítésének) megvalósítását. Umberto Bossi célja a bizottsági munka ellehetetlenítése volt.¹⁷³

Az Északi Liga Padania társadalmi elfogadottságának növelése érdekében olyan párttá igyekezett válni, amely ezeket a szerteágazó gazdasági és társadalmi problémákat egységesen képviseli. Az „északi kérdés” megjelenése kellő táptalajt jelentett a liga számára ahhoz, hogy a hagyományos területein kívül is megjelenjen. Umberto Bossi egyre erősebb kritikával illette a kormány déli területeket érintő gazdaságpolitikáját, és azt állította, hogy az északi területnek meg kell védenie magát az állammal szemben. Véleménye szerint az állam olyan „rákos daganatként” telepedik északra, amely gátolja e területek gazdasági fejlődését, csökkenti a társadalmi integrációt. Az északi területek szavazóit a közigazgatási és intézményi reform sürgetésével igyekezett megfogni. Egyik fő céljaként a hagyományos politikai réteg leváltását jelölte meg. Ebben az időszakban az európai integráció még alternatívát jelentett a Liga számára Itáliával szemben, hiszen az északi területek gazdasága mindig is rendkívüli mértékben függött az integrációtól.¹⁷⁴ Sem gazdasági, sem politikai, sem társadalmi szempontból egységes északi terület nem létezett, nem lehetett az északi kérdéssel kapcsolatos problémakört egy kalap alá venni. Egyetlen párt nem tudta képviselni a nagyipari háromszöghöz tartozó területeket, Harmadik Itália fehér és vörös területeit, illetve a különleges jogállású tartományokat.

Umberto Bossi 1996 júliusában tartott képviselőházi beszédében igyekezett gazdasági érvekkel is alátámasztani, hogy miért van szükség az ország föderalista átalakítására. Elmondta, hogy Olaszország alapvetően két különböző területből áll. Az egyik Padania, amely a gazdasági mutatói tekintetében az unió régióinak az élvonalába tartozik. A másik a déli országrész, amely azonban az utolsók közé tartozik. Északtól rengeteg pénzt elvettek, amit a Dél-Olaszországi Pénztáron keresztül a déli területek fejlesztésére fordítottak. Ezek a területek mégsem hozták be a lemaradást. Korábban az állam azzal indokolta e rendszer fenntartásának a szükségességét, hogy az állami támogatásokkal délen nőtt a kereslet és a déliek

¹⁷³ uo. 81-123. p.; La replica dell'Umberto. Corriere della Sera. 1997. május 22. E c'è subito un no al referendum per la Padania. Corriere della Sera. 1997. settembre 10.
www.corriere.it

¹⁷⁴ Umberto Bossi (1996): Il mio federalismo. Discorsi su federalismo e Padania. Sperling& Kupfer. Milano. idézi: Ilvo Diamanti (1996): Il male del Nord. id. mű. 61. p

jövedelmüket az északi termékek vásárlására fordították, ezzel elősegítették az északi területek gazdasági fejlődését. Umberto Bossi úgy látta, hogy a kilencvenes évek közepén azonban a globalizációnak köszönhetően ennek vége szakadt, a déliek is az olcsóbb távol-keleti árukat vásárolták. Így az északiaknak már nem állt érdekében a rendszer fenntartása. Umberto Bossi véleménye szerint a déli területen élők azért nem támogatták a föderalista átalakítást, mert így jóval kevesebb állami támogatásban részesülnének, és ez komoly szociális feszültségeket okozna.¹⁷⁵

Umberto Bossi tisztában volt azzal, hogy sem társadalmi, kulturális hagyományait tekintve, sem pedig gazdasági szempontból nem tekinthető egységesnek az általa képviselni és elszakadni kívánt északi terület, ezért további rítusok, szimbólumok sorával igyekezett életre kelteni Padaniát. Roberto Maroni, a párt második embere 1997 februárjában azt nyilatkozta, hogy az Északi Liga feladata a nem létező padán identitástudat kialakítása.¹⁷⁶

A heterogén terület nemzetté kovácsolása érdekében új szervezeteket hoztak létre: a Bizottság Padania Felszabadításáért (Comitato di Liberazione della Padania) és a zöldingesek, ami a liga önálló milíciájának tekinthető. Végül 1996-ban kikiáltották a padán nép függetlenségét (*marcia su Po*). Megszületett *Padania szuverenitásának és függetlenségének nyilatkozata*.¹⁷⁷ A függetlenség kikiáltását számos szimbolikus esemény kísérte. Szeptember 13-án Cuneo megyében a Po forrásánál egy kisüvegcsébe összegyűjtötték a folyó vizét, majd azt végig vitték a folyó mentén. Szeptember 14-én Cremonában tartottak egy ünnepet, míg végül szeptember 15-én Velencénél, ahol a Po a tengerbe torkollik, a lagúnába öntötték a vizet. Umberto Bossi felolvasta a függetlenségi nyilatkozatot, kihirdették a padán kormány tagjait (az úgynevezett „Nap kormánya”), és az olasz zászlót a padánra cserélték.¹⁷⁸ A tiszta forrásvíz maga is jelképezte a liga sajátos korrupció ellenes, a kulturális hagyományokhoz visszatérő politikai céljait. A nyilatkozat szövege is tele van mitikus szimbolikus utalásokkal. A folyók tiszta vizére, az ősi földhöz való

¹⁷⁵ Discorso di Umberto Bossi del 17. luglio 1996. Alla Camere dei Deputati.
www.leganord.org/a_2_discorsi_17_07_96.htm

¹⁷⁶ Corriere della Sera. 1997. február 12.

¹⁷⁷ Gazzetta Ufficiale della Padania. 15. settembre 1996. www.leganord.org

¹⁷⁸ Umberto Bossi a Venezia: 5 anni di slogan e confronto.

www.cnnitalia.it/2000/ITALIA/09/17/Umberto_Bossi_veneziana/index.html

kötődésre és annak évszázados védelmére való utalás mind-mind azt a célt szolgálta, hogy felépítse a hiányzó padán identitástudatot. Ekkor a fő ellenséget még Róma – amely kizsákmányolja Északot -, Dél és a pártok jelentették.¹⁷⁹

A függetlenség kikiáltása előtti két hónapban a tömegkommunikációs eszközök szinte kizárólag ezzel a kérdéssel foglalkoztak. Az Olaszországban működő közvélemény-kutató cégek többsége foglalkozott ezzel a kérdéssel, és kiderült, hogy sem az északi lakosság, sem pedig az Északi Liga szavazói között nem voltak többségben az elszakadást támogatók. A politikusokat és a társadalmat azonban egyaránt nyugtalanította az esemény közeledte. A média már-már úgy értekezett Padaniáról, mintha az valóban létezne, az elszakadási törekvés a politikai viták középpontjába került. Végül a vártnál jóval kevesebben vettek részt az eseményen. A Po mentén 150-200 ezer ember csatlakozott a függetlenségi nyilatkozat elfogadásához. Ezzel nyilvánvalóvá vált, hogy a liga szavazótáborában nem vált padán néppé, csak a kemény mag vett részt az eseményen. Az északi terület lakossága tehát nem támogatta az elszakadást, csupán azért szavaztak sokan az Északi Ligára, mert politikai reformokat vártak, és a kereszténydemokrata kormányok idején nagy mértékben csökkent a meglévő politikai intézményekbe vetett bizalmuk.¹⁸⁰ Padania tehát nem létezett, a szociológusok és politológusok inkább Pedemontaniáról kezdtek beszélni. Ez, az a hegyek lábánál elterülő terület, ahol a liga, mint politikai jelenség megszületett és megerősödött. Ez a terület valójában nem csupán Itáliának, hanem magának Észak-Olaszországnak is perifériája. Mint Róma, Milánó sem képes az övétől eltérő gazdasági érdekeit képviselni.

Az északi terület függetlenségének társadalmi támogatottsága már 1996 januárja és decembere között csökkent. Ennek oka valószínűsíthetően az lehetett, hogy az északiakat is elriasztotta Umberto Bossi egyre radikálisabb szecesszionista politikai mozgalma. Ezt támasztja alá az északi tartományok lakóinak (kivéve Emilia-Romagna) körében végzett Poster–Limes felmérés eredménye. Az alábbi táblázat azt mutatja, hogy a megkérdezettek hány százaléka jelölte meg az alábbi válaszokat arra a kérdésre, hogy számára mit jelent Észak függetlenné válása:

¹⁷⁹ Roberto Escobar: *La battaglia della Lega*. id. mű. 661. p.

¹⁸⁰ Ilvo Diamanti (1996): *Il male del Nord*. id. mű. 97-100. p

4. Tábla. Az északi terület függetlenségével kapcsolatos vélemények 1996-ban

Válaszok	1996. január	1996. december
Elfogadhatatlan	36,5%	41,5%
Összeomláshoz vezet	8,5%	13,4%
Előnyös, de elfogadhatatlan	30,7%	25,8%
Előnyös és elfogadható	24,4%	19,3%

Forrás: Ilvo Diamanti: Il Nord senza l'Italia? L'indipendenza diventa normale. 302. p. In: Limes. 1997. 1. sz. 297-308. p.

A következő táblázat azt mutatja, hogy a megkérdezettek közül hányan értettek leginkább egyet az alábbi állításokkal:

5. Tábla. A közigazgatási rendszerrel kapcsolatos vélemények 1996-ban

	1996. január	1996. december
Rendben van a jelenlegi struktúra, csak jobban kellene működtetni.	34,9%	25,4%
A községeknek és a tartományoknak a jelenleginél több hatáskört kell adni.	33,5%	38,0%
A tartományokra épülő föderális államot kell létrehozni.	20,0%	23,8%
A makrorégiókra épülő föderális államot kell létrehozni.	6,7%	6,5%
A makrorégiókból álló konföderációt kell létrehozni	4,9%	1,8%

Forrás: Ilvo Diamanti: *Il Nord senza l'Italia? L'indipendenza diventa normale.* 307. p. In: *Limes.* 1997. 1. sz. 297-308. p.

A fenti táblázat is jól mutatja, hogy kevesebb, mint egy év alatt csökkent a makrorégiókra épülő föderáció vagy konföderáció támogatóinak aránya. Kevesebben gondolták tehát azt, hogy a teljes északi terület bizonyos mértékű függetlenségét biztosítani kell. Eközben azonban növekedett azoknak az aránya, akik a tartományi és községi autonómia bővítését, illetve a tartományokra épülő föderalizmus megvalósítását fontosnak tartották. Ezzel egyidejűleg jelentős mértékben (közel 10 százalékkal) csökkent azoknak az aránya, akik az akkori tartományi rendszer fenntartását támogatták. Mindez azt mutatja, hogy a területi autonómia bővítését célzó változások társadalmi bázisa fokozatosan bővült. Az északi terület elszakadását az érintett terület lakosságának azonban csak 4,6 százaléka tartotta szükségesnek.

Umberto Bossi azonban nem adta fel az elszakadási törekvéseket, és 1997. február 3-i kongresszuson úgy döntöttek, hogy az új stratégia érdekében a párt nevét is megváltoztatják. A párt korábbi neve (Északi Liga – Föderális Itália) helyébe az Északi Liga Padania Függetlenségéért elnevezés került. A függetlenség kikiáltásának sikertelenségét követően Umberto Bossi a napi politika szintjén elsősorban azért tevékenykedett, hogy minél szélesebb körű autonómiát harcoljon ki a tartományok és ezzel együtt Padania számára.¹⁸¹

Umberto Bossi a többi párttal való szembenállását azzal is ki akarta fejezni, hogy az Európai Parlamentben az euró ellen szavazott. Tette mindezt annak ellenére, hogy ez sok esetben választóinak az érdekeit is sértette. A központosított berendezkedéssel szembeni tiltakozását Brüsszelre is kiterjesztette, hiszen az, a padán területektől még távolabb van, mint Róma. A liga új politikai stratégiájával nem csupán választóinak egy része, hanem saját politikusai sem értettek egyet. A feszültség elsősorban a lombard vezetés és a venetói és piemonti politikusok között erősödött fel. Annak érdekében, hogy a liga elkerülje a szétesést, Umberto Bossinak és a lombard vezetésnek finomítaniuk kellett a politikai célokon. 1998-ban a milánói kongresszuson már nem beszéltek azonnali elszakadásról, hanem azt, mint távolabbi célt jelölték meg, és az elszakadás megvalósítása érdekében a fokozatosságra helyezték a hangsúlyt. Modellnek Skócia esetét tekintették, és az angliai devolúció

¹⁸¹ Roberto Biorcio: *Bossi-Berlusconi. La nuova alleanza.* id. mű. 258. p.

folyamatát akarták követni. Az Északi Liga vezetői is fontosnak tartották, hogy a központi állam mind szélesebb hatásköröket ruházzon át az északi terület tartományira.¹⁸²

2.3.1.6. A második Berlusconi-kormány

Az Északi Liga történetének hatodik szakasza 1998-ban kezdődött, ekkor a liga politikai céljai, azaz a mind szélesebb autonómia elérése érdekében ismét kormányra akart kerülni. Az 1998. októberi rendkívüli kongresszuson meghatározták a párt új politikai stratégiáját, amely tartalmazta, hogy a következő választásokat követően a liganak kormányra kell kerülnie, csak így érhetik el, hogy növekedjen a tartományok autonómiája. Ebben az időszakban helyi szinten már létrejöttek szövetségek a liga és a Hajrá Olaszország között. Umberto Bossi ezt eleinte eltúrte, majd élesen bírálni kezdte. Az ellentétek végül néhány venetói és piemonti vezető kiválását eredményezték. Comencini Veneto tartományban, Comino pedig Piemontéban hozott létre új autonómia párti mozgalmat.

A liga választói korábban éppen azért szavaztak a szecesszionista pártra, mert tartottak attól, hogy a déli területek lemaradása miatt Olaszország kimaradhat a közös valuta bevezetéséből. Ezzel összefüggésben érthető, hogy új politikai céljai miatt az 1999-es európai választásokon felére csökkent a liga szavazói bázisa. Korábbi szavazói nem azonosultak egyre erősebben hangoztatott euroszkepticizmusával és szélsőséges idegenellenességével. A választási kudarcot követően Umberto Bossi úgy döntött, hogy céljai megvalósítása érdekében mégis szövetséget köt Silvio Berlusconi-val.¹⁸³ A két párt közötti új Umberto Bossi–Berlusconi-összefogás az északi társadalom számára ismét reális lehetőséget kínált az északi kérdéssel kapcsolatos problémák megoldására. Várható volt, hogy északon a két párt közötti koalícióra többen fognak szavazni, min a két pártra külön-külön. Az 1999-es európai parlamenti választásokon már látszott a liga részvételével megerősödő jobbközép koalíció esélye a győzelemre. A tisztán arányossági elvre

¹⁸² uo. 258. p.

¹⁸³ uo. 259. p.

épülő választásokon, összeadva az Olajfát kitevő pártok szavazatait, akkor 41,2 százalékot kaptak, a Szabadságok Háza a ligával együtt viszont 44,3 százalékot ért el.¹⁸⁴

A kilencvenes évek végén Umberto Bossi már az angol mintájú devolúció olaszországi megvalósítását tűzte ki céljául. 1999. szeptember 12-én Velencében megünnepelték Padania függetlenségének az évfordulóját, ekkor Umberto Bossi a skót modell követését tartotta fontosnak, és Észak parlamentjének felállítását ajánlotta. Ekkor már egyetlen szó sem esett az elszakadásról. Az Északi Liga képviselőházi frakcióvezetője, Giancarlo Pagliarini ezt azzal magyarázta, hogy a föderáció, a szecesszió és a devolúció csupán eszköz az egyetlen cél megvalósítása érdekében. Az elsődleges cél pedig az, hogy „a padánok urak legyenek saját hazájukban”.¹⁸⁵ 1999. december 5-én az Északi Liga tüntetést szervezett Rómában. A tüntetők azt akarták elérni, hogy népszavazást írjanak ki a padán parlament felállítása érdekében. Az Északi Liga tervei szerint az új parlament hatásköröket venne át a központi parlamenttől. A hivatalos adatok szerint 10-15 ezren (a szervezők szerint 200 ezren) vettek részt a tüntetésen. A tüntetők a hagyományos szlogeneket skandálták: „Tolvaj Róma!”, „Elég az adókból, elég Rómából!”, „Éljen Nero!”.¹⁸⁶ Umberto Bossi céljai az elkövetkező években azonban finomodtak, ekkor már nem a makrorégiókra (pl. Padania), hanem a tartományokra épülő föderalista állam létrehozása volt a rövid és középtávú célja.

Ebben az időszakban a közös célokat már a harmadik szövetséges párt, a Nemzeti Szövetség is el tudta fogadni. Céljaikat és a megvalósítás főbb lépéseit abban a politikai nyilatkozatban fogalmazták meg, amelyet a 2000. április 16-ai tartományi választásokon indított, jobbközép tartományelnöki jelöltek írtak alá (Lombardia, Piemonte, Veneto, Liguria, Emilia-Romagna). Célul tűzték ki, hogy az oktatás és az egészségügy tartományi szintre kerüljön, fontosnak tartották, hogy a közbiztonság növelése érdekében a bűnüldözés területén is növekedjen a tartományok szerepe. A tartományokat érintő pénzügyi, és költségvetési politika

¹⁸⁴ Edmondo Berselli, Roberto Cartocci: *Il bipolarismo realizzato*. id. mű. 450. p.

¹⁸⁵ Umberto Bossi a Venezia: 5 anni di slogan e confronto.

www.cnnitalia.it/2000/ITALIA/09/17/Umberto_Bossi_venezia/index.html

¹⁸⁶ Umberto Bossi: Marcia su Roma per un parlamento padano.

www.cnnitalia.it/1999/ITALIA/12/05/lega/index.html

területén a német példa bevezetését ajánlották. A terv megvalósítása érdekében a hat tartományelnök-jelölt alkotmánymódosítást és a tartományi státútumok megváltoztatását javasolta. Azt ajánlották, hogy a minisztertanács elnöke mellett jöjjön létre egy olyan hivatal, amely az északi, közép-itáliai és déli területek problémáinak megoldásával foglalkozna. Olaszország föderális alapú átalakítása érdekében népszavazás kiírását tartották fontosnak. Ez az új összefogás Roberto Biorcio szerint sokkal sikeresebb volt, mint a hat évvel azelőtti. Véleménye szerint ennek köszönhetően a jövőben eredményesebben tudták az északi területek érdekeit képviselni.¹⁸⁷ Az Északi Ligán belül sok ellenzője volt a Silvio Berlusconi és Umberto Bossi közötti szövetség megkötésének. Umberto Bossi azonban 2000-ben azzal érvelt, hogy csak így lehetett képviselni az északi területek érdekeit, illetve a valódi pénzügyi föderalizmus és a tartományi rendszer teljes átalakítását célzó terveket. Silvio Berlusconival megegyezett abban, hogy a szövetség politikai választási győzelme esetén mindezeket megvalósítják.¹⁸⁸

Umberto Bossi is úgy látta, hogy abban az esetben, ha a koalíció a 2001-es választásokat követően hatalomra kerül, akkor eredményesebben tudja képviselni az északi területek érdekeit. Ebben segítette, hogy a két pártnak sok területen hasonlóak voltak a céljai: a tartományelnöki tisztség megerősítése, a gazdaságban az állam szerepének a csökkentése, a tartományi feladatok, hatáskörök kiszélesítése. Umberto Bossi a 2001-es pontidai gyűlésen és később - azaz a választási győzelmet követően is - a 2002. márciusi rendszeres kongresszuson azzal érvelt a pártszövetség mellett, hogy az új választási rendszer bevezetését követően az Északi Ligának is csatlakoznia kellett valamelyik pártszövetséghez. Egyedül nem állhatott az összes többi párttal szemben. Így azonban képesek az északi társadalom jelentős részét képviselni: a Hajrá Olaszország a polgárságot, az Északi Liga saját szóhasználatával élve a „népet”, azaz az északi társadalom középosztályának alsóbb rétegeit. Az Északi Liga - Olaszországnak az Európai Monetáris Unióba történő belépését követően – ugyanis jócskán veszített társadalmi támogatottságából. Umberto Bossi véleménye szerint a csatlakozás nélkül - a válságnak köszönhetően - még esély lett volna az elszakadásra. Ebben az esetben – az elszabaduló inflációnak köszönhetően –

¹⁸⁷ Roberto Biorcio: *Bossi-Berlusconi. La nuova alleanza*. id. mű. 261-262. p.

¹⁸⁸ Intervento del Segretario Federale, On. Umberto Bossi, Seduta Venezia 17. settembre 2000. www.leganord.org/a_2_discorsi_veneziana_1709200.html

nem csak a nagyok, hanem a kisvállalkozások is tönkrementek volna. Ekkor lehetőség lett volna Padania létrehozására és ezzel együtt az Északi Liga politikusai szerint veszélyben lévő demokrácia védelmére. Umberto Bossi magyarázata szerint a liga azért lépett be a jobbközép koalícióba, mert csak így védhette meg a demokráciát. Pontidában azt mondta, hogy a köztársasági elnök előtt olyan padánként tette le a miniszteri esküt, aki arra törekszik, hogy „Olaszország összes népe otthon érezhesse magát saját hazájában, és szabad legyen”. Ezt követően amellettt érvelt, hogy politikai eszközökkel kell küzdeni a devolúció megvalósítása érdekében. 2002-ben ugyanezt megerősítette, és azt mondta, hogy most a kormányban részt vevő Északi Ligának a föderális átalakítás érdekében kell mindent elkövetnie. Umberto Bossi három politikai szlogenrel mutatta be a párt politikai irányváltásait:

- 90-es évek elején: „Ez a haza, egy másik állam” – föderáció,
- 90-es évek közepe: „Egy másik haza, egy másik állam” – elszakadás,
- napjainkban: „Két haza, egy másik állam” – devolúció.¹⁸⁹

Umberto Bossi véleménye szerint a baloldali kormányzásnak azért kellett véget vetni, mert az veszélyeztette a demokráciát. Umberto Bossi elsősorban azért támadta a baloldalt, mert az – véleménye szerint - megnyitotta Olaszország kapuit az illegális bevándorlók előtt (az 1997-es Turco–Napoletano-törvény bizonyos esetekben megkönnyítette a tartózkodási engedély megszerzését), a homoszexuális családok gyermekvállalását támogatta, és kiálltak a részleges drogliberalizáció mellett. Umberto Bossinak az volt a véleménye, hogy ezek a döntések hozzájárulnak az ország erkölcsi lezüllesztéséhez. Umberto Bossi véleménye szerint a baloldal valójában a globalizációt kihasználva kommunista diktatúrát akart létrehozni Olaszországban. Umberto Bossi a baloldali politikusokat több esetben is „vörös náciknak” vagy „nemzeti szocialistáknak” nevezte, mivel azok – véleménye szerint –

¹⁸⁹ Intervento del Segretario Federale, On. Umberto Bossi, Congresso ordinario Lega Nord, 1-2-3. marzo 2002. www.leganord.org/a_2_discorsi_congressoord_2002.html hasonló érveket fogalmazott meg egy évvel korábban is: Intervento del Segretario Federale, On. Umberto Bossi, Venezia 14. giugno 2001. www.leganord.org/a_2_discorsi_veneziam_2001.html, Intervento del Segretario Federale, On. Umberto Bossi, Pontida, 17. giugno 2001. www.leganord.org/a_2_discorsi_pontidam_17062001.html

csak a szavak szintjén tisztelik a másságot, valójában azonban univerzalista elveikkel elutasítják azt. Umberto Bossi azonban úgy gondolta, hogy a liga népeket, azaz a másságot képviseli.¹⁹⁰

Az 1999. évi 1. sz. alkotmányos törvény¹⁹¹ hatálybalépését követően 2000. április 16-án került sor először a tartományi elnökök közvetlen választására. A választások a ligával kiegészült jobbközép koalíció elsöprő győzelmét hozták. A jobbközép pártok tartományi elnökei között azonban egyetlen ligás politikus sem volt. A 15 rendes jogállású tartományból nyolcban a jobbközép koalíció jelöltje lett a tartomány elnöke. A baloldal számára a legfájóbb vereséget az okozta, hogy három korábban baloldali irányítású tartományokban (Lazio, Liguria, Abruzzo) is a jobboldal győzedelmeskedett. A *La Repubblica* 2000. április 17-ei számában közzétett elemzés szerint a baloldali szavazók 4-5 százaléka a jobboldalra szavazott. Most, hogy a tartományi szint legitimitása az elnök közvetlen választásának bevezetésével megnövekedett, mindez politikai földindulást okozott. Nyilvánvalóvá vált, hogy a társadalom többsége nem elégedett a végrehajtott politikai reformokkal. A választásokat követően a jobboldali pártok vezetői – közöttük Umberto Bossi is – a kormány lemondását és előrehozott választások kiírását követelték. A jobbközép koalíció győzelme miatt április 19-én Massimo D'Alema, Olaszország miniszterelnöke végül kénytelen volt lemondani, és Giuliano Amato vezetésével új kormányt alakítottak. Hosszas belpolitikai csatározásokat követően Ciampi, köztársasági elnök végül is úgy döntött, hogy nem írják ki az előrehozott politikai választásokat. A jobboldali tartományi elnökök az Állam és Tartományok Konferenciát akarták a gyenge kormánnyal szemben felhasználni.¹⁹² Massimo D'Alema azt is fontosnak tartotta, hogy még a baloldal többsége idején népszavazást

¹⁹⁰ Intervento del Segretario Federale, On. Umberto Bossi, Seduta Venezia 17. settembre 2000. www.leganord.org/a_2_discorsi_veneziana_1709200.html,

Intervento del Segretario Federale, On. Umberto Bossi, Pontida, 17. giugno 2001. www.leganord.org/a_2_discorsi_pontida_17062001.html

¹⁹¹ lásd részletesebben a 3.3.3. *Új törvények, az alkotmányreform* című alfejezetben.

¹⁹² Luigi Mariucci: *La funzione costituente delle nuove regioni*. 481. p. In Il Mulino. 2000. 3. sz.. 479-484. p., Guido Legnante, Piergiorgio Corbetta: *Cambiamento politico e stabilità elettorale*. In: Il Mulino 2000. 3. sz. 513-526. p. Dalle elezioni regionali alle dimissioni d'Alema. www.cnnitalia.it/2000/ITALIA/04/19/dalemabis/index.html

tartsanak balközép kormányzat által végrehajtott tartományi rendszer átalakítását érintő 2001-es alkotmányreformról.¹⁹³

A jobboldali győzelem ellenére az Északi Liga nem könyvelhetett el sikert önmagának, sőt az 1999-es európai parlamenti választások óta is 46. 669 szavazót veszített. Az Északi Liga szavazói bázisa 1996 óta kevesebb, mint a felére apadt. Ez az arány tartományi szinten is megfigyelhető. Liguria tartományban az 1996-os parlamenti választásokon még szavazatok 10, 6 százalékát kapták. 2000-ben azonban csak 4, 3 százalékot értek el.¹⁹⁴ Venetóban – ahol a liga hagyományosan rendkívül erős volt – ugyanebben az időszakban 32-ről 12 százalékra csökkent a támogatottsága. Az 1999-es választásokhoz képest azonban tartományi szinten mindkét esetben kismértékben növekedett a liga támogatottsága. Ilvo Diamanti ebből arra következtetett, hogy a hagyományosan liga támogatottságú területeken mégsem fog teljesen eltűnni az Északi Liga. 1999-ben ez a folyamat ugyanis még visszafordíthatatlannak látszott.¹⁹⁵

A 2001-es parlamenti választásokon már világosan látszott az a tendencia, hogy az északi liga éppen területi bázisát veszítette el az elmúlt években. Országos átlagban az Északi Liga szavazóinak aránya az 1996-os szint 39 százalékára zsugorodott 2001-re. Észak-keleten, amely hagyományosan a ligák bölcsője volt, ennél többet veszítettek szavazóikból, itt ugyanis az 1996-os szint 35 százalékára csökkent a liga szavazóinak aránya 2001-re. Ezek a megyék voltak az úgynevezett zöld területek, azaz ezeken a területeken az Északi Liga volt a legerősebb párt. Az a réteg, ami korábban a ligára szavazott, most a Hajrá Olaszországra adta le a voksát, kiábrándult a ligából és annak szecesszionista, szélsőséges politikájából. A 2001-es választásokon a Hajrá Olaszország 34 százalékot ért el. Az országos átlag felett éppen azokban az északi megyékben (Vicenza, Padova, Verona, Milano, Pavia, Biella, Vercelli, Cuneo, Imperia) szerepelt, ahol korábban az Északi Liga ért el jobb eredményeket.¹⁹⁶

¹⁹³ Dalle elezioni regionali alle dimissioni d'Alema.

www.cnnitalia.it/2000/ITALIA/04/19/dalemabis/index.html

¹⁹⁴ Giancarlo Rovati: *Liguria. Centrosinistra passa la mano*. 528. p. In: *Il Mulino* 2000. 3. sz. 527-535. p.

¹⁹⁵ Ilvo Diamanti: *La personalizzazione imperfetta*. 538. p. In: *Il Mulino* 2000. 3. sz. 536-543. p.

¹⁹⁶ Ilvo Diamanti: *Vecchie e nuove subculture*. id. mű. 645-650. p.

6. Tábla. Az északi liga szavazati aránya az 1996-os és a 2001-es parlamenti választásokon

	1996	2001
Országos	10,1%	3,9%
Észak-nyugat	22%	9%
Észak-kelet	26%	9%

Ilvo Diamanti adatai alapján¹⁹⁷

Az Északi Liga északi tartományokban betöltött politikai jelentőségének csökkenését mutatja az a tény is, hogy az északi liga szempontjából legfontosabb tartományokban a tartományi elnöki választásokon (Lombardia – Roberto Formigoni, Veneto – Giancarlo Galan, Piemonte – Enzo Ghigo) a jobbközép koalíció jelöltjeként a Hajrá Olaszország politikusai indultak. Ezek a politikusok azonban igen szoros kapcsolatot tartanak fenn az Északi Ligával, politikai programjuk is nagyon közel áll az Északi Liga programjához, támogatják a skót mintájú devolúció megvalósításának tervét. Részben ennek is köszönhető, hogy az Északi Liga szavazóinak többségét a Hajrá Olaszország szippantotta fel.

A 2001-es választásokon tehát a jobboldali Szabadságok Háza koalíció győzött. A választások nagy vesztese azonban az Északi Liga volt, hiszen 8000 szavazat híján nem érte el 4 százalékos küszöböt sem. Az országgyűlési választásokon az eredmények módosítását követően is csupán 3,9 százalékos eredményt értek el. Ebből következően nem részesülhetett a képviselőház

¹⁹⁷ uo. 645. p.

arányossági alapon elosztandó 155 képviselői helyéből.¹⁹⁸ Az eredményeknek köszönhetően az olasz parlament két házában az Északi Ligának csupán 47 jelöltje kapott helyet (30 képviselő, 17 szenátor).¹⁹⁹

Az Északi Liga azonban társadalmi támogatottságához képest túlreprezentáltan kapott miniszteri és államtitkári posztokat a második Berlusconi-kormányban. Umberto Bossi ugyanis megfenyegette Silvio Berlusconit, hogy abban az esetben, ha nem kapja meg a számára korábban megígért miniszteri posztokat, akkor csupán kívülről fogja támogatni a kormányt. Umberto Bossi kezdetben a parlament egyik házában az elnöki tisztségét is a párt egyik vezetőjének követelte. Erről végül le kellett mondania.²⁰⁰ Hosszas politikai vitákat követően az Északi Liga megkapta az Igazságügyi Minisztériumot (Roberto Castelli), a Jóléti Minisztériumot (Roberto Maroni) és az intézményi reformokkal foglalkozó tárcanélküli miniszteri posztot (Umberto Bossi). Az Északi Liga a miniszteri kinevezések mellett öt államtitkári helyet is kapott.²⁰¹ Baloldali politikusok elégedetlenségüket fejezték ki azzal kapcsolatban, hogy Umberto Bossi lett felelős az intézményi reformok folytatásáért. Véleményük szerint Umberto Bossi azért nem alkalmas erre a posztra, mert extrém nézeteket vall, és nem az egész ország érdekeit képviseli.²⁰² Umberto Bossi feladata az intézményi és választási rendszerrel kapcsolatos alkotmányreform előkészítése, a döntéshozói szintek (tartományok-állam-közösség) közötti kapcsolat fenntartása, a helyi autonómiák hatásköreinek bővítésével, a föderalizmussal kapcsolatos tervek előkészítése és a területi entitásokat képviselő szervezetekkel (konferenciákkal) való kapcsolattartás lett.²⁰³

Az Északi Liga egyik fő feladatának a kis- és középrétegek érdekeinek a képviseletét tartotta. Umberto Bossi éppen ezért ragaszkodott ahhoz, hogy pártja egyik tagja töltsen be a szociális és egészségügyi ügyekkel foglalkozó jóléti miniszteri posztot. Ezzel összefüggésben könnyű megérteni, hogy a miniszter, Roberto Maroni

¹⁹⁸ La Lega non ha raggiunto il 4 per cento neppure dopo la correzione degli errori
www.cnnitalia.it/2001/ITALIA/05/26/lega/index.html

¹⁹⁹ www.leganord.org/a_n_3_struttura_gli%20uomini_cameradeput.htm

²⁰⁰ www.cnnitalia.it/2001/ITALIA/05/19Umberto_Bossi/index.html

²⁰¹ www.leganord.org/a_n_3_struttura_gli%20uomini_carichedigoverni.htm

²⁰² L'Ulivo critico: troppi ministri.

www.cnnitalia.it/2001/ITALIA/06/10/reazioni_governo/index.html

²⁰³ www.governo.it

miért is ellenezte mindvégig a többi koalíciós párt munkaügyi és nyugdíjreform tervezetét. Mint 1994-ben, ebben az időszakban is - a kis- és középrétegek érdekeit védve - akadályozták a reformok végigvitelét.²⁰⁴

A választási eredményekből azonban világosan látszik, hogy az utóbbi években a párt látványosan hanyatlott. Radikális programja miatt a társadalom egyre elenyészőbb rétege szavazott rá. Az Északi Liga társadalmi támogattságának csökkenése azzal is magyarázható, hogy a kilencvenes években végbement világgazdasági folyamatok és a belső reformok következtében – az évezred végére - javult Olaszország gazdasági állapota. Az ország belépett az euróövezetbe. A szakértők véleménye szerint - az utóbbi évek tapasztalatai alapján - Olaszország gazdasági fejlődésére pozitív hatást gyakorolt a közös valutában való részvétel.²⁰⁵ Ebből következően az északi területek lakóinak már nem kellett attól tartaniuk, hogy a negatív gazdasági folyamatokra utaló romló makrogazdasági mutatók következtében Olaszország kiszorulhat a legfejlettebb országok közül, és így nem lehet beleszólásuk az e területek lakóit is érintő gazdasági döntésekbe. Az Északi Liga korábbi szavazóinak már nem állt érdekében, hogy a ligára adják le a voksukat. Ezzel már nem kellett protestálniuk.

Az Északi Ligának azt sem sikerült elérnie, hogy az északiakban egyfajta egységes padán „nemzettudat” alakuljon ki. Az Északi Liga - Umberto Bossi leghőbb vágya ellenére - sem tudott Észak pártjává válni. Megmaradt egy, Padaniánál szűkebb területen élő társadalmi réteg érdekeit képviselő pártnak. Továbbra is a sajátos gazdasági és társadalmi jellegzetességekkel bíró Pedemontaniában ért el az országos átlaghoz képest jelentősebb sikereket. Umberto Bossi már a nyolcvanas évek végén látta, hogy az olasz tartományok önmagukban életképtelenek lennének, ezért találták ki Padaniát. Ez a területi közösség azonban továbbra is csak fikció maradt, a valóságban nem forrt össze egy „nemzetté”. A választási szavazati arányok alapján világossá vált, hogy az elszakadás mint elsőrendű politikai cél csupán a hegyek lábánál elterülő pedemontán területeken élők egy része számára jelentett valós megoldást, a többi északi szavazó számára nem ez

²⁰⁴ *Politica sociale, la Lega frena: no a licenziamenti facili tagli a pensioni*
www.cnnitalia.it/2001/ITALIA/09/09/lavoro/index.html

²⁰⁵ Giacomo Vaciago: *Stare in Europa, ovvero i vincoli dell'unione*. 208. p. In: Il Mulino. 2001. 2. sz. 206-210. p.

jelentette az északi területeket érintő gazdasági és társadalmi problémák orvoslásául szolgáló legmegfelelőbb eszközt. Az Északi Liga szavazóinak jelentős része nem támogatta ezt a radikális lépést.

Umberto Bossi még a kilencvenes évek végén is fontosnak tartotta a padán identitástudat erősítését. Úgy gondolta, hogy ebben a folyamatban jelentős szerepe van az alulról, azaz a társadalom felől induló kezdeményezéseknek. Ilyen kezdeményezés volt például a padán sport létrehozása.²⁰⁶ 2000-ben Umberto Bossi úgy nyilatkozott, hogy az olasz labdarúgó válogatott a centralista állam szimbóluma, és az olasz nacionalizmust erősíti.²⁰⁷ Umberto Bossi tehát tisztában volt azzal, hogy az olasz nemzeti identitás fenntartásában és megerősítésében milyen fontos szerepük van a sportnak, illetve a nemzeti sportolóknak. Ezért is tartotta fontosnak padán sportegyesületek létrehozását, sportesemények megszervezését.

Részben a padán identitástudat megerősítése érdekében Umberto Bossi kezdeményezte, hogy az Északi Ligának saját bankja legyen. Az olasz nemzeti banktól (Banca d'Italia) 2000 novemberében kapták meg az engedélyt a CredieuroNord elnevezésű bank létrehozására. Umberto Bossi az új bank alapításával kapcsolatban azt nyilatkozta, hogy céljuk Padania gazdasági fejlődésének elősegítése, és ezzel összhangban a kis- és középvállalkozások támogatása. Nyilatkozatában kissé ironikusan megjegyezte: „Nagy bankunk lesz, annak ellenére is, hogy nevében az euró szerepel. Az euró még mindig jobb a lírácskánál.”²⁰⁸

A kilencvenes évek végétől ismét felerősödött a ligán belül az idegenellenesség. Ebből is világosan látszott, hogy az északi liga a nyugat-európai szélsőjobbaldali nacionalista/mikronacionalista pártok céljaival és véleményével azonosult. A liga aktivistái aláírásokat gyűjtöttek a bevándorlással kapcsolatos úgynevezett Turco–Napolitano-törvénnyel szemben, örömmel fogadták Az Osztrák Szabadságpárt (FPÖ) hatalomra kerülését, és kiálltak Milosevič Szerbiája mellett.

²⁰⁶ Antonio Sema: *Contro Roma Umberto Bossi inventa lo sport padano*. In: Limes 1998. 1. sz. 137-143. p.

²⁰⁷ Nazione=Nazonalismo? Polimica Veltroni-Umberto Bossi
www.cnnitalia.it/2000/SPORT/calcio/06/03/politica/index.html

²⁰⁸ Sì di Banca d'Italia. Nasce la banca della Lega.
www.cnnitalia.it/2000/ITALIA/11/25/lega/ndex.html

Haiderhez hasonlóan Umberto Bossi is felszólalt a bevándorlással, a brüsszeli technokráciával és a globalizáció káros hatásaival szemben.²⁰⁹

Az Északi Liga az olasz társadalom részéről tapasztalható növekvő idegenellenességet kihasználva dolgozta ki saját politikai programját. A bevándorlás szempontjából Olaszország nagyon sajátos helyzetben van. A korábban inkább elvándorló társadalmú országnak hirtelen egyre nagyobb mértékű bevándorlással kell szembesülnie. A nagy számú bevándorlók letelepedésével együtt járó feszültség oldására és az újonnan érkezők társadalmi integrálására azonban sem a társadalom, sem pedig az olasz kormányok nincsenek felkészülve. 1999 októberében a Fondazione Nord Est az Európai Unió több országában (Olaszország, Franciaország, Spanyolország, Anglia és Németország) készített egy 1000-1000 fő véleményén alapuló reprezentatív felmérést. A felmérés eredményiből kiderült, hogy az olaszok között az átlagosnál nagyobb mértékű az idegenellenesség. A megkérdezettek 27,3 százaléka (nemzetközi átlag: 25,0 százalék) úgy gondolta, hogy a bevándorlók veszélyt jelentenek az olasz kultúra és az identitás számára. Az olaszok 32,2 százaléka (nemzetközi átlag: 27,0 százalék) szerint a bevándorlók a foglalkoztatás szempontjából jelentenek veszélyt. 46,1 százalékuk (nemzetközi átlag: 28,0 százalék) szerint a közrend és a személyes biztonság szempontjából jelentenek veszélyt.²¹⁰ A bevándorlás kérdése az olasz belpolitikai élet egyik legfontosabb vitaforrásává vált. Mindez történt annak ellenére, hogy a bevándorlók számának folyamatos növekedése mellett olaszországi arányuk még mindig jelentős mértékben elmarad az unió több fontos tagállamában tapasztalható arányoktól. 2000-ben az olasz Belügyminisztérium adatai szerint 1.154.000 tartózkodási engedéllyel rendelkező bevándorló élt. Ez a népességnek összesen 2,1 százaléka. Ezzel szemben Franciaországban, Németországban és Hollandiában 9 százalék, Spanyolországban pedig 7,5 százalék az engedéllyel rendelkező bevándorlók össznépességhez viszonyított aránya. Enzo Bianco, volt olasz belügyminiszter 2000 decemberében 250.000-re becsülte az illegális bevándorlók számát.²¹¹

²⁰⁹ Biorcio: *Bossi-Berlusconi. La nuova alleanza*. id. mű. 258-259. p.

²¹⁰ Ilvo Diamanti: *Immigrazione e cittadinanza: la percezione sociale*. 68. p. In. *Europa*. Europe. 2000. 6. sz. 66-78. p.

²¹¹ *La Repubblica*. 2000. December 18.

Az Északi Liga politikai programjában korábban a hangsúly a pártokon, a központi államon és a déli területeken volt. 1998-tól azonban megváltozott az Északi Liga fő ellenségképe. Ekkortól már elsősorban a közösségen kívülről érkező bevándorlókat teszik felelőssé az északon növekvő gondokért. Az Északi Liga internetes honlapján 1998-ban megjelent egy tanulmány, amely a bevándorlás kérdésével foglalkozik. A tanulmány szerzője egy valódi összeesküvés elméletet vázolt fel, amelyben a bevándorló csupán a nemzetközi baloldal és a multinacionális pénztőke összefogásának eszköze, hogy azok végül világalomra törjenek. Véleménye szerint a nemzetközi baloldal legfőbb célja, hogy a bevándorlókkal meggyengítsék a nyugat-európai kultúrát, káoszt teremtsenek. Ebben az összeesküvésben természetesen a nagy népességű országok is részt vesznek, hiszen tudatosan küldik Nyugat-Európába a bevándorlókat, hogy kiszorítsák az amúgy is csökkenő népességű fogadó társadalmakat. Véleménye szerint a multinacionális cégek, a bevándorlók és a nemzetközi baloldal között létrejött összefogás mögött az Amerikai Egyesült Államok áll, amelynek ugyancsak érdekében áll Nyugat-Európa meggyengítése. A helyi baloldal segítségével köszönhetően a bevándorlók városnegyedeket foglalnak el, és a helyi lakosság (padán) lassan kisebbségbe kerül. Az egészen abszurd elemzés arra szólítja fel a padánokat, hogy erősítsék identitástudatukat, ápolják kulturális hagyományaikat, ezzel védekezzenek a bevándorlással szemben. Véleménye szerint a padán társadalom válságban van, gyengébb, mint a bevándorlók kultúrája, hiszen ott jóval erősebbek a hagyományok és a vallásosság, a népszaporulat is magasabb. A tanulmány szerzője a válság kialakulásával azonban külső tényezőket okol, hiszen – véleménye szerint - a globális kultúra terjedése felelős a nihilizmus térnyeréséért. A rasszizmus vádja ellen a tanulmány szerzője azzal védekezik, hogy ők csupán valódi hazafiak. Az Északi Liga ugyanis elfogadja a másságot, azonban jobban szeretnék, ha mindegyik nép a saját országában élne, és a padántól eltérő értékrendjüket ne hoznák be Olaszországba.²¹² Az északi Liga arra törekedett, hogy Padania területén a különböző kultúrájú és hagyományú népek ne keveredjenek. Umberto Bossi véleménye szerint

²¹² Padania, identità e società multirazziale. www.leganord.org. idézi: Roberto Escobar: La battaglia della Lega. In: Il Mulino. 1999. 4. sz. 661-670. p.

az igazi rasszizmust, azaz a másság tagadását a baloldal képviseli.²¹³ Az Északi Liga álláspontjában általános az a vélekedés, hogy a bevándorlás a pénztőke és a baloldal összefogásának az eredménye. Céljuk a helyi kultúra gyengítése és ezzel együtt a nemzetközi befektetők világgazdasági esélyeinek javítása. Egyenlőséget tesznek a globalizáció és a gyökértelenség, azaz a hagyományok elvesztése mellett.²¹⁴ Az Északi Liga képviselői szerint ők éppen a kisebbségek – elsősorban a padán kisebbség - védelmében lépnek fel. Az Északi Liga európai parlamenti képviselője, Mario Borghezio (volt szenátor) felszólalt az ellen is, hogy Bergamóban leszedették a dialektusban írt utcatáblákat. Az Északi Liga célját, hogy a padánokat, mint nyelvi és etnikai kisebbségeket ismerjék el, sem Brüsszelben, sem pedig Rómában nem támogatják.²¹⁵ Az Északi Liga politikusai közül Mario Borghezio volt az iszlámellenesség legelkötelezettebb híve. Véleménye szerint az eltérő szokások miatt drámai konfliktusok várhatóak mind a közélet, mind pedig a magánélet terén. Attól tart, hogy iszlám enklávék alakulnak ki Olaszország szerte, és ezek hozzájárulnak a helyi olasz társadalom bomlásához.²¹⁶

Az Északi Liga a bevándorlók között is különbséget tett. Idegenellenességének elsőrendű célpontját az mohamedán vallású bevándorlók jelentik. Gianni Baget Bozzo, ligás politikus – jelenleg Silvio Berlusconi egyik tanácsadója – Umberto Bossinak írt nyíltlevelében azt tanácsolta, hogy védje meg Padaniát az iszlámizációtól.²¹⁷ A kérdés olyannyira foglalkoztatja az Északi Ligát és annak támogatóit, hogy 1999-ben a *Quaderni padani* egyik száma²¹⁸ Padania és az iszlám kapcsolatával foglalkozott. Az iszlámot a történelem három fő betegsége (kommunizmus, imperializmus, iszlám) közé sorolták. Véleményük szerint ez a három összefog, hogy meggyengítse az európai „népeket”. Az Északi Liga

²¹³ Intervento del Segretario Federale, On. Umberto Bossi, Pontida, 4. giugno 2000.

www.leganord.org/a_2_discorsi_pontida_4_06_2000.html

²¹⁴ Renzo Guolo: *I nuovi crociati* 890. p. In: Il Mulino. 2000. 5. sz. 890-901. p.

²¹⁵ Mario Borghezio: *i diritti dei popolini mirino del razzismo di Stato*. La Padania. 2002. július 4. www.lapadania.com

²¹⁶ Renzo Guolo: *I nuovi crociati*. id. mű. 892-893. p.

²¹⁷ Gianni Baget Bozzo: *Lega baluardo contro l'islam*. idézi: Renzo Guolo: *I nuovi crociati* id. mű. 890. p.

²¹⁸ *Quaderni padani*. 1999. 22-23. sz. idézi: Renzo Guolo: *I nuovi crociati*. id. mű. 891. p.

Alexandre Del Valle ideológus elméletét használta fel politikai érvelése során.²¹⁹ A La Padania című napilap hasábjain Del Valle gyakran kapott lehetőséget véleménye kifejtésére. Véleménye szerint az Egyesült Államok korábban azért támogatta a fundamentalizmust, hogy megakadályozza Oroszország megerősödését. Ebből következik, hogy az Északi Liga külpolitikai alapelvei gyakran különböznek a hivatalos olasz állásponttól. Umberto Bossi szerint Oroszország egyfajta gátszerepet tölt be az iszlám előretörésével szemben. Ebből következik, hogy az Északi Liga a koszovói konfliktus idején a szerbekkel, a csecsen háború idején pedig az oroszokkal szimpatizált.

2001 szeptemberében – az amerikai terrortámadás után, a veszélyes helyzetre hivatkozva - a Telepadania egyik műsorában Francesco Enrico Speroni, az Európai Parlament képviselője és az Umberto Bossi által vezetett minisztérium kabinetfőnöke azt nyilatkozta, hogy Olaszország határait a muzulmánok előtt le kellene zárni. Az olasz kormány nevében Rocco Buttiglione, a közösségi politikák tárcanélküli minisztere ettől a nyilatkozattól azonnal elhatárolódott, és bejelentette, hogy Speroni nem a kormányét, hanem magán véleményét képviselte.²²⁰

Az Északi Liga a katolikus egyházat is bírálta, hiszen az is tárgyalásokat kezdeményezett az iszlám képviselőivel is. Azonban a katolikus egyházon belül is jelentős véleménykülönbségek tapasztalhatók. Az Északi Ligával szimpatizáló Alessandro Maggolini, Como püspöke szerint nem szabad az iszlámot igaz vallásként elfogadni, mert az csak vallásháborúhoz vezethet.²²¹

Umberto Bossi véleménye szerint az iszlámmal szemben csak úgy lehet felvenni a harcot, ha minél több padán gyerek születik. Umberto Bossi az ellen is tiltakozott, hogy az eltérő vallású tanulók növekvő száma miatt számos iskolában levették az osztályterem faláról a keresztet. Véleménye szerint ez a megfutamodás első jele az amúgy is erősebb hagyományú iszlámmal szemben. Felszólaltak az ellen is, hogy De Mauro, volt közoktatási miniszter engedélyezte a muszlin tanulók iskolai

²¹⁹ Alexandre Del Valle (1998): *L'Islamisme et les Etats-Unis, une alliance contre l'Europe*. L'age d'Homme. Lausanne. idézi: Renzo Guolo: *I nuovi crociati*. id. mű. 890. p.

²²⁰ Tutti contro Speroni. 'No alle frontiere chiuse'. La Repubblica. 2001. szeptember 16. www.larepubblica.it

²²¹ Alessandro Maggolini: *Chiedo solo che islam non diventi una moda*. In: La Repubblica. 1999. Szeptember 11. idézi: Renzo Guolo: *I nuovi crociati*. id. mű. 894. p..

csadorviselését. Az Északi Liga politikusai azzal érveltek, hogy ezzel a lépéssel a baloldali kormány lehetővé tette a nők ismételt megkülönböztetését, elnyomását. Sonia Viale (az Északi Liga női alszervezetének, a Padán Nők elnöke) szerint ezzel elkezdődött a szent háború.²²²

Az Északi Liga számára mecsetek és imahelyek olaszországi létesítése az iszlám invázió legkézzelfoghatóbb jelképe. Ez ellen minden alkalommal felszólalnak, tüntetnek. Az Északi Liga különböző médiumain (Telepadania, Radio Padania Libera, La Padania) keresztül ad lehetőséget az iszlámellenesség terjesztésének. Olaszországban körülbelül félmillió mohamedán vallású ember él, többségükben bevándorlók. Ennek ellenére 2000-ig csupán három legális mecset működött Olaszországban (Milánó, Róma, Catania). 2000. október 14-én az Északi Liga 1500 fős csoportja az ellen tüntetett, hogy a Milánóhoz közel fekvő városban, Lodiban a helyi iszlám közösség engedélyt kapott egy mecset létesítésére. A tüntetők „Mentsük meg hagyományainkat!”, illetve „El a mecsettel!” feliratú transzparenszekkel vonultak az utcára. 2000-ben több jelentős olasz középbal politikus (Giuliano Amato, Romano Prodi) a rasszista elveket valló szélsőjobbaldali európai pártokhoz közelállónak, és ezzel együtt veszélyesnek minősítette az Északi Ligát.²²³

Az Északi Liga napjainkban egyre hangosabban tűzi politikai zászlajára a nyugat-európai szélsőjobbaldali nacionalista/mikronacionalista pártok által megfogalmazott témákat (bevándorlás- és integrációellenesség). Ez Olaszországban azonban várhatóan nem fogja megerősíteni a társadalmi támogatottságát. Az olaszok ugyanis hagyományosan integrációpártiak és megelégednek azokkal a garanciákkal, amelyeket Silvio Berlusconi pártja kínál számukra. Silvio Berlusconi beemelte a szélsőjobbot a kormányba, ott próbálja – több-kevesebb sikerrel – féken tartani az Északi Ligát. Nélkülük azonban nem alakíthattak volna kormányt. Silvio Berlusconi – Chiractól eltérően – soha nem is zárkózott el attól, hogy az olasz szélsőjobbaldal egyik pártjával, az Északi Ligával kössön választási szövetséget. Sőt Silvio Berlusconi mindig is erre, a Hajrá Olaszország, Nemzeti Szövetség és Északi Liga

²²² Renzo Guolo: *I nuovi crociati*. id. mű. 896-899. p.

²²³ Amato: La Lega sul confine della destra estrema razzista.

www.cnnitalia.it/2000/ITALIA/09/24/amato/index.html

www.cnnitalia.it/2000/ITALIA/10/25/leganord/index.html

közötti hárompárti összefogásra – a többi kisebb párttal kiegészítve – építette a jobbközép pártszövetséget.

2002 márciusában a mérsékeltabb politikusok körében nagy felháborodást keltett, amikor a kilencven kurd illegális bevándorló Bari partjainál történő partraszállását követően Umberto Bossi követelte, hogy meg kell tiltani az olasz partoknál a partraszállást, és kizárólag a bevándorlással foglalkozó biztost kell kinevezni. Azzal érvelt, hogy csak így lehetne ellenőrizni a bevándorlást. Umberto Bossi úgy vélekedett, hogy baloldali győzelem esetén több millió bevándorló előtt nyitották volna meg Olaszország kapuit. Carlo Azeglio Ciampi ezt követően határozottan felszólalt Umberto Bossi követeléseivel szemben, és egy Padovában mondott beszédében elmondta, hogy a menekült ügyben az emberiességet tartja a legfontosabb elvnek, véleménye szerint bármilyen, a bevándorlással kapcsolatos döntés meghozatala előtt elsősorban ebből kell kiindulni. Beszédében hozzátette, hogy Olaszországnak – a demográfiai problémák miatt szüksége van a bevándorlók munkaerejére.²²⁴ Az Északi Liga intoleráns politikája azonban nem csak a bevándorlókkal szemben nyilvánult meg. 2000-ben nagy politikai vihart kavart, amikor Umberto Bossi többször és rendkívül határozottan felszólalt azzal a lehetőséggel szemben, hogy homoszexuális családok gyermekeket fogadhassanak örökbe. Umberto Bossi ehhez hasonló érvelést folytatott, amikor 2000 augusztusában az Északi Liga Ponte di Legnano-i gyűlésén Umberto Bossi kifejtette, hogy a bankárok és a szabadkőművesek összefogásának köszönhetően a „vörös nácik”, azaz a baloldali politikusok a nyugati civilizáció meggyengítésére törekednek.²²⁵

2001 decemberében Milánóban több tízezer ember tüntetett az Északi Liga szervezésében. A tüntetés célja az volt, hogy elérjék a „keresztény Padania” érdekében a bevándorlásról szóló törvény mihamarabbi elfogadtatását.²²⁶ A jobbközép koalíciónak a bevándorlókkal szemben tanúsított politikájának eredményeképpen 2002 májusában készült el a bevándorlást szabályzó ún. Bossi–

²²⁴ www.cnnitalia.it/2002/Italia/03/19/

²²⁵ Umberto Bossi contro banchieri, massoni, „nazisti rossi” e la „famiglia omosessuale”.
www.cnnitalia.it/2000/Italia/08/13/bossi/index.html

²²⁶ A Milano la Lega va in piazza contro le toghe rosse in tutta Europa
www.cnnitalia.it/2001/ITALIA/12/09/lega/index.html

Fini-törvény, amelyet 2002 júliusában a szenátus is elfogadott.²²⁷ A törvény kidolgozásában komoly szerepe volt az Északi Liga idegenellenes politikájának. Az illegális bevándorlás visszaszorítása érdekében szigorították a bevándorlókra vonatkozó rendelkezéseket. Az új rendelkezés értelmében az olasz hatóságoknak lehetőségük van többek között arra, hogy a tartózkodási engedélyt kérőktől újlenyomatot vegyenek. Csak az kaphat tartózkodási engedélyt, aki munkaszerződéssel rendelkezik. Az új törvény arra is feljogosítja a hatóságokat, hogy az illegális bevándorlókat azonnal kitoloncolják az országból.

A liga hosszú távú programjában továbbra is szerepel az északi területek elszakadására irányuló törekvés. Az Északi Liga 2002. március 1-je és 3-a között tartotta éves rendszeres föderális kongresszusát. A kongresszuson fogadták el az Északi Liga Padania Függetlenségéért statútumát. A statútum első cikke kimondja, hogy a szervezet célja Padania függetlenségének demokratikus úton történő elérése és Padania nemzetközi elismertetése, mint szuverén és független föderális alapon létrejött köztársaság. A párt maga is föderális alapon jött létre, 13 nemzeti szekció (Alto Adige-Südtirol, Emilia, Friuli-Venezia Giulia, Liguria, Lombardia, Marche, Piemonte, Romagna, Toscana, Trentino, Umbria, Valle D'Aosta, Veneto) alkotja. A föderális tanács tagjai a föderális titkár (a föderális kongresszus választja és az Északi Ligát képviseli kifelé), a föderális elnök (a föderális tanács választja és a belső szervezetek között közvetít), a föderális adminisztratív titkár, a nemzeti titkárságok koordinátora és a nemzeti szekciók titkárai. A statútum 5. cikke kimondja, hogy nemzet alatt a különböző etnikai és földrajzi közösségeket értik.²²⁸

Az Északi Liga rövid és középtávú programjában azonban csak a tartományi szintű autonómia megerősítését tűzte ki céljául. E cél eléréséhez az eszköz is rendelkezésükre áll, hiszen a jelenlegi kormányban Umberto Bossi tölti be a tartományi reformokkal is foglalkozó tárcanélküli miniszteri posztot. Most tehát lehetőségük van a bizonyításra. Ez az országos szintű felelőséggel járó poszt a párt számára azonban veszélyt is hordozhat magában. Abban az esetben ugyanis, ha liga nem tudja teljesíteni a szavazói akaratát, azaz a tartományi autonómia kiszélesítését,

²²⁷ Immigrazione; il testo della legge Bossi-Fini approvato dalla Camera. Disposizioni in materia di immigrazione. www.leganord.org/a_2_docpolitici_Umberto_Bossi_fini.html

²²⁸ Statuto della Lega Nord per l'indipendenza della Padania.

www.leganord.org/a_2_entrainl_statuto.html

akkor a párt végérvényesen elbukhat. Az északi területek többsége ugyanis már nem kíván elszakadni Olaszországtól. Nem gondolják úgy, hogy ez lenne az egyetlen hatékony eszköz a terület gazdasági fejlettségének fenntartása érdekében. Az autonómia további bővítését azonban fontosnak tartják.

Umberto Bossira most komoly társadalmi nyomás nehezedik, hiszen az autonómia kiszélesítésének ügye nem csak a liga szavazóit, hanem egy, annál jóval szélesebb társadalmi réteg érdekeit is érinti. A jobbközép és a balközép pártok politikusai egyaránt fontosnak tartják a tartományi autonómia kiszélesítését. A párt fennmaradása érdekében ebben a parlamenti ciklusban mindenképpen látványos eredményt kell felmutatniuk. Umberto Bossi előtt nem áll könnyű feladat, hiszen el kell érnie az olasz alkotmány további módosítását. A reformot pedig hosszas politikai egyeztetés előzi meg. A politikai viták kimenetele azonban nehezen belátható, hiszen a társadalmi egyetértés érdekében egy ilyen horderejű döntést az ellenzéknek is támogatnia kell.

Umberto Bossi napjainkban – egyrészt hagyományos választóinak megtartása, másrészt választói körének bővítése érdekében – a mikronacionalista és a hagyományos nacionalista politikai program között igyekszik egyensúlyozni. Erre utal, hogy a föderalista program fontosságának hangsúlyozásakor nem csupán a padán nép, hanem Olaszország összes népének érdekeit kívánja képviselni. A hagyományos nacionalizmus felé történő eltolódást világosan mutatja az is, hogy az Európai Unió jogköreinek növekedése következtében 2002-ben Umberto Bossi már a nemzetállam védelme érdekében is megkongatta a harangot.²²⁹

²²⁹ Umberto Bossi: non cediamo la nostra sovranità all'Europa. Corriere della Sera. 2002. március 3. www.corriere.it

3. A regionális kérdéskör

3.1. A regionális különbségek háttere

Itália megosztottsága az ókorba nyúlik vissza. Az itáliai félszigeten a Római Birodalom felbomlását követően csak a XIX. században jött létre egységes állam. Az ókorban és a középkorban az európai fejlődés központját még a mediterrán területek jelentették, majd az évszázadok során a fejlődés súlypontja fokozatosan észak felé húzódott. A XII. századtól az olasz városállamok rendkívül gyorsan fejlődtek, ezeken a területeken született meg a reneszánsz és a modern kapitalizmus.

A déli és az északi területek az évszázadok során nagyon eltérő fejlődési utat jártak be. Délen, idegen uralom alatt központosított királyságok, Északon prosperáló városállamok alakultak ki. Gazdasági szempontból a déli országrészre a feudális nagybirtok-rendszer volt a jellemző. Az északi területek a XVII. századtól Habsburg uralom alá kerültek, de ebben az országrészben ez nem járt együtt a feudális társadalmi és gazdasági viszonyok átvételével. A Habsburg uralkodók a felvilágosult abszolutizmus szellemében kormányozták itáliai fejedelemségeiket. A Toscanai Nagyhercegség e tekintetben mintaállamnak számított. A modern tőkés fejlődés azonban Északon, a Szárd-Piemonti Királyságban alakult ki, ez a terület lett a modernizáció és a *Risorgimento* központja. A XIX. Században, az egységes olasz nemzetállam megteremtése után az északi úgynevezett ipari háromszögben (Torino-Milánó-Genova) összpontosult a modern gép- és vegyipar, a gyáripár, a modern kapitalizmus.

A fél-feudális viszonyok fennmaradása miatt a déli területek fejlődése azonban elmaradt, és a XX. században sem csökkent a két országrész közötti különbség. Hivatalosan Abruzzo, Molise, Campania, Puglia, Basilicata, Calabria, Szicília és Szardínia tartományok tartoznak a déli területhez.²³⁰ A világháború utáni időszakban, 1950-től kezdve a kormányok jelentős lépéseket tettek ugyan a déli területek felzárkóztatása érdekében, azonban sem az ott végrehajtott részleges földreform, sem az elmaradott területek felzárkóztatására, az ötvenes években létrehozott Dél-Olaszországi Pénztár (Cassa per Opere Straordinarie di Pubblico

²³⁰ Horváth Gyula: A duális regionális fejlődés Olaszországban. In: Horváth Gyula: Európai regionális politika (2001) Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs. 116-157. p.

Interesse nell'Italia Meridionale - Cassa per il Mezzogiorno)-program nem hozott valódi megoldást. A Dél-Olaszországra jellemző hagyományos gazdasági struktúrákat nem sikerült megváltoztatni. A déli területek felzárkóztatása során, az ötvenes években a mezőgazdaság fejlesztésére helyezték a hangsúlyt, a hatvanas évektől pedig már elsősorban a nagyipar fejlesztésétől várták e területek felzárkóztatását. Dél-Olaszország iparára és a szolgáltatásokra inkább a kisüzemek, a kisvállalkozások voltak jellemzőek, így - Horváth Gyula szerint - a helyi gazdasági struktúráktól idegen, a nagyipari üzemszervezésre jellemző fordista-taylorista modell nem járt sikerrel, a társadalomban és a gazdaságban nem játszódtak le valóban mélyreható változások. Ráadásul ezek a felülről létesített állami vállalkozások a legtöbb esetben veszteségesnek bizonyultak. A déli országrészben fennmaradt a hagyományos patrónus-kliensi viszony, a maffia és a vezető politikai elit közötti összefonódás.²³¹

Az eltérő fejlődésnek köszönhetően a két országrész között gazdasági szempontból napjainkig jelentős szakadék tátong. Míg 1993-ban Lombardia az egy főre jutó GDP tekintetében a 14. helyen állt, addig Calabria hátulról a 15. helyet foglalhatta el az Európai Unió régiói között. Öt dél-olasz tartomány tartozott (Campania, Puglia, Basilicata, Szicília és Szardínia) az Európai Unió strukturális alapjai által támogatott első célkitűzéses régiói közé. Mindez azt jelentette, hogy e tartományok egy főre jutó GDP-je nem érte el a közösségi átlag 75 százalékát.²³² Az északi és déli területek közötti gazdasági különbségeket jól mutatja a munkanélküliség arányában mutatkozó különbség is. Míg északon szinte teljes a foglalkoztatottság, délen rendkívül magas, itt a munkaképes lakosság szinte egynegyedét érinti a munkanélküliség. 1999-ben az országos átlag 11,7 százalék volt. Trentino-Alto Adigeben 3,9 százalék volt, ezzel szemben Calabriában 28,7 százalék volt a munkanélküliség. Míg 1998-ban Trentino-Alto Adige egy főre jutó GDP-je az uniós átlag 136,1 százalékán volt, addig Calabriában ez az arány csupán 60,7 százalék volt. 1999-ben 22 déli megye egy főre jutó GDP-je az uniós átlag 75

²³¹ Horváth Gyula: Az olasz regionális fejlődés. In: Horváth Gyula (szerk) (1993): Régiók és városok az olasz modernizációban. MTA Regionális Kutatások Központja. Pécs. 15-65. p., Horváth Gyula: A duális regionális fejlődés Olaszországban. id. mű. 128-141. p.

²³² Horváth Gyula (2001): Regionális támogatások az Európai Unióban. Budapest. Osiris. 58. p. és 76. p.

százaléka alatt volt. Eközben Milánó megye önmagában megtermelte a nemzeti GDP egytizedét.²³³

Mindeddig tehát „két Itáliáról” beszélhettünk, a hetvenes évektől azonban egyre világosabbá vált, hogy az ország nem kettő-, hanem hárompólusú; létezik egy „Harmadik Itália” is, mégpedig az ország középső és északkeleti régiójában. 1981-ben Giorgio La Malfa, olasz költségvetési miniszter megbízásából az Adriano Olivetti Gazdaság- és Vállalatkutató Intézet vizsgálatot végzett az észak-keleti- és közép-itáliai régiófejlődéséről.²³⁴ Ekkortól beszélnek a „Harmadik Itáliáról”, az úgynevezett észak-keleti- és közép-itáliai modellről (a továbbiakban EKK-modell). A modell rövid bemutatását azért tartom fontosnak, mert a hetvenes évek végétől e területek egy jól körülhatárolható részén (Észak-kelet), azaz a többnyire kereszténydemokrata támogatottságú tartományokban jöttek létre és erősödtek meg a ligák. Harmadik Itália másik, középső (pl. Emilia-Romagna) részén azonban a kommunista párt játszott vezető szerepet a helyi önkormányzatok irányításában.

A jelentés szerint az elmaradott vagy megkésett fejlődésű területek különböző fejlődési utat jártak be. A fejlődésükben elmaradott területekre azonban egységesen jellemző, hogy a helyi társadalom magas hányada a mezőgazdaságból él, az iparban és a szolgáltatások terén sok a kisvállalkozás. Korábban általánosan elfogadott vélemény volt, hogy a modernizáció a nagyipari fejlesztésektől függ. Ezeknek a beruházásoknak azonban nem voltak gyökerei a helyi gazdaságszerkezetben. Kiderült, hogy a fejlődés csak abban az esetben lehet eredményes, ha a meglévőre épül. Az észak-keleti- és közép-itáliai területeken ilyen alulról fölfelé irányuló modernizáció valósult meg. E területekre a sűrű úthálózat, a mezőgazdaságban a családi gazdaság a jellemző, a foglalkoztatottak magas százaléka önálló gazdálkodó. Nincsenek nagy metropoliszok, településszerkezetét inkább a számos kisebb város határozza meg. Az észak-keleti- és közép-itáliai régió a koraújkorai városállamok bölcsője, társadalomszerkezetében, kulturálisan nagymértékben eltér a déli területekétől. E területek rugalmasan tudtak reagálni az új gazdasági igényekre, miközben a nagyipari termelés megrekedt, a kis- és középvállalkozások fejlődni

²³³ Una soluzione poliarchica ai conflitti della devolution.

www.censis.it/censis/ricerche/2001/devolution/1.html

²³⁴ Giorgio Fuà: Iparosítás Északkelet-és Közép-Olaszországban. 73. p. In: Horváth Gyula (szerk) (1993): Régiók és városok az olasz modernizációban. id. mű. 71-80. p.

kezdték. Délen a fokozott elvándorlás következtében csökkent a társadalmi integráció, Észak-keleti- és Közép-Itáliában viszont a társadalmi összetartás az erős családi kötelékek következtében fennmaradt. A családi vállalkozásokon alapuló kis- és közepes vállalkozások fejlődése következtében e területek gazdasági mutatói a nyolcvanas évekre megközelítették, és a fejlődés mértéke tekintetében túl is lépték az északi centrumterületekét.²³⁵ Ezeken a területeken rendkívül fontos szerepe van a családnak. Fenntartják és garantálják az évszázadok alatt kialakult munkakultúrát. Generációk adják át egymásnak az adott tevékenységhez szükséges ismereteket és készségeket. A helyi társadalom legfőbb értékei a munka, a család és a közösség. Ezt a sajátos, egy kisebb területi egységhez kötődő gazdasági és társadalmi modellt nevezi az olasz szakirodalom lokalizmusnak. A modellben a helyi társadalom és a gazdaság között rendkívül szoros a kapcsolat.²³⁶

Az EKK-modellre jellemzőek a nagy társadalmi mobilitás, az alacsony munkanélküliségi ráták. A kisvállalkozások rugalmasan tudják felszívni a meglévő munkaerő-felesleget. A nagyipari fejlesztéseknek itt nincsenek kedvező feltételei, elsősorban a családi kötelékeken alapuló kis- és közepes vállalkozások tudtak fejlődni. E vállalkozások számára kedvező feltételt jelentett a már rendelkezésre álló sűrű úthálózat. Ennek köszönhetően rendkívül kedvezőek a szállítás feltételei. Ezeken a területeken a kisvállalkozások mellett munkamegosztással integrált szolgáltatási rendszer jött létre (a pénzügyi irányítás, az értékesítés és a szakképzés terén). Az integrált szolgáltatási rendszer jelentősen csökkenti a termelés járulékos költségeit. A modellre jellemző, hogy egy-egy térség egy-egy ipari termékre specializálódott. Ezek a kisüzemek, kisvállalkozások főként kisseriák, egyedi termékeket gyártanak. Ezt térségi ipari rendszernek nevezi az olasz szakirodalom. Az EKK-modell a belső fejlődésen alapul, ezeken az országrészekon a központi gazdasági tervezésnek mindig is kis szerepe volt.²³⁷

Az északkeleti- és közép-italiai régióban a hetvenes években és a nyolcvanas évek elején rendkívül gyors volt a fejlődés. A nyolcvanas évek végén és a kilencvenes évek elején azonban több olyan tényező mutatkozott, amely a gyors

²³⁵ Giorgio Fuà: Iparosítás Északkelet-és Közép-Olaszországban. In: Horváth Gyula (szerk) (1993): Régiók és városok az olasz modernizációban. id. mű. 71-80. p.

²³⁶ Ilvo Diamanti (1996): Il male del Nord. id. mű. 30. p.

²³⁷ Giorgio Fuà: Iparosítás Északkelet-és Közép-Olaszországban. id. mű. 80-94. p.

fejlődés fenntarthatóságát veszélyeztette. A globalizáció következtében e területek lakossága joggal érezhette úgy, hogy az állami gazdaságpolitika nem képes megfelelő védelmet nyújtani a világgazdasági folyamatok negatív hatásaival szemben. Továbbá a kilencvenes évek elején az állam, az újonnan felmerült makrogazdasági problémák enyhítése érdekében, egyre szigorúbb pénzügyi és adópolitikát kezdett folytatni. Ez a megváltozott pénzügyi környezet nem kedvezett a kis- és közepes vállalkozásoknak, amelyek gyors fejlődésüket nagy mértékben a szabályokat sokszor figyelmen kívül hagyó adózási morálnak köszönhették. E régiók társadalma a kilencvenes évek elejére elbizonytalanodott, egyre kevésbé bízott a központi állam gazdaságpolitikájában. A korábban kereszténydemokrata támogatottságú területeken a helyi társadalom gyorsan növekvő rétege gondolhatta úgy, hogy a hagyományos politikusok sem helyi, sem pedig országos szinten nem védik az ő érdekeiket. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy a Harmadik Olaszország egyik felét kitevő, korábban kereszténydemokrata párti területeken a kezdetben etnoregionális alapon szerveződő mikronacionalista ideológiájú ligák rendkívül gyorsan megerősödtek. E mozgalmak társadalmi támogattságának rohamos növekedése a kilencvenes évek elején arra készítette a többi párt politikusait is, hogy ők is beemeljék politikai programjukba a tartományi rendszer átalakításának kérdését.

3.2. Olaszország regionális berendezkedése a második világháború után

A XIX. század során lejátszódó olasz egyesítési folyamat lezárulását követően a kezdetben törekénynek látszó egység biztosítása érdekében erősen centralizált, Róma központú nemzetállam jött létre az amúgy mind kulturális, mind nyelvi és szocióökonómiai szempontból rendkívül sokszínű Itáliában. Ez a központosított berendezkedés jelentős változásokkal ugyan, de szinte napjainkig fennmaradt. Csupán néhány évvel ezelőtt indult el az a decentralizációs folyamat, ami a tartományi rendszer átalakulásához vezetett. Már az állam születésekor politikai viták folytak a föderalizmus kérdésével kapcsolatban, számos terv is született a tartományi autonómia megteremtése érdekében. Azonban az alkotmányozók többsége kiállt amellett, hogy Olaszország hosszú távon is

fenntartható egységét csak egy francia mintájú, megyerendszeren alapuló központosított állam biztosíthatja.

A föderalista törekvések az első világháború után erősödtek fel, elsősorban Szicília és Szardínia szigetén jelentek meg a helyi autonómia erősítését célul kitűző mozgalmak. A fasizmus idején azonban továbbra is fennmaradt a központosított rendszer. Mussolini egyik fő törekvése volt a sokszínű Olaszország egységesítése, homogenizálása.

A második világháború után, 1946-ban az államformáról szóló népszavazással Olaszország köztársaság lett. Ezt követően elindult a másfélévig tartó alkotmányozási folyamat. Az új alkotmány 1948. január 1-jén lépett életbe. Az alkotmányozók az országot 19 tartományra osztották. A korábbi központosított rendszerrel szemben már ez is komoly decentralizációnak számított, a tartományi autonómia hívei mégsem lehettek elégedettek, hiszen a háborút követően a régiók helyzetét nem rendezték, csak a községi önkormányzatokat állították helyre. Az alkotmány azonban két féle jogállású tartományról rendelkezett:

1. különleges jogállású tartományok,
2. rendes jogállású tartományok.

Különböző okokra (gazdasági, etnikai, földrajzi) visszavezethetően öt tartomány kapott bizonyos fokú autonómiát, ezek a különleges jogállású tartományok. A többnyelvű területek: Valle d'Aosta, Trentino - Alto Adige, Friuli-Venezia Giulia, és a két, földrajzilag elkülönülő sziget: Szicília és Szardínia. Ezek a tartományok rendelkeztek kizárólagos jogalkotói jogkörrel. Azonban ezt a jogkört is korlátozta, hogy minden regionális tanács által elfogadott törvény kormányzati ellenőrzésnek volt alárendelve. A rendes jogállású tartományok hatáskörét és berendezkedését az alkotmány szabályozta. Ezeket a különleges jogállású tartományokat az alkotmány elfogadását követően állították fel.

Olaszországban a regionalizáció az 1968/108. sz. törvény hatálybalépésével vette kezdetét. A törvény a rendes jogállású tartományok tanácsának választási rendszerét szabályozta. A rendes jogállású tartományok helyzete csak 1970. után rendeződött ekkor állították helyre a tartományok alkotmányban meghatározott közigazgatási funkcióit. Az egyes rendes jogállású tartományok működését szabályzó statútumokat a hetvenes években dolgozták ki. Ezt követően került sor az alkotmányban előírt hatáskörök, és azok ellátásához szükséges eszközök államtól történő átadására. A folyamat 1977-ben zárult le. Az állam a korábban meghatározott

feladatokat végleg átadta a tartományoknak.²³⁸ 1971-ben volt a jogalkotói hatalommal bíró tartományi tanácsok (consiglio regionale) első választása. A tanács tagjait tartományok lakói közvetlenül választották, a képviselők (consigliere) kinevezése öt évre szólt. Közülük választották meg a tartomány végrehajtó hatalommal bíró szervét, a végrehajtó bizottságot (giunta). A tartomány elnökét 1999-ig a bizottság tagjai közül választották.²³⁹ Ezt követően a tartományok elnökét közvetlenül választják.

Valójában tehát az 1970-es évek elején került sor a tartományi rendszer bevezetésére. Ez akkor rendkívül nagy vívmánynak számított. Mivel a folyamat a nyolcvanas években elakadt, így a korlátozott regionalizáció igen kevés politikai, pénzügy és döntéshozói mozgásteret engedett az újonnan született tartományi adminisztrációknak; végeredményben csak korlátozott mértékű minőségi változást eredményezhetett. Ugyanakkor elmondható – és ezt támasztják alá az 1990-es évek során elvégzett kutatások is –, hogy számos esetben a tartományi önkormányzatok a törvény által kínált lehetőségekkel sem tudtak élni. Képtelenek voltak megfelelni a modern társadalom kihívásainak. Bürokratikus, nem hatékony működésük nem tette lehetővé, hogy az önkormányzatiság egy magasabb szintjére lépjenek, és szolgáltató önkormányzatokká váljanak. A kilencvenes években végzett felmérésekből továbbá az is világosan látszik, hogy a kilencvenes évek végén a polgárok többsége nem volt elégedett az akkori tartományi intézmények működésével, fontosnak és szükségesnek tekintették a minőségi változásokat.²⁴⁰ A működésben tapasztalt hiányosságokra mutat rá az a tény is, hogy Olaszország legnagyobb részén – kivéve például a kommunista párt által vezetett Emilia-Romagna tartományban – a tartományi szinten, a városi szinttel ellentétben, nem alakult ki egy, a feladatokat hatékonyan intézni tudó, dinamikus politikai elit. Olaszországban a valódi decentralizációs folyamat tehát viszonylag későn, a kilencvenes évek elején indult el. Mindaddig – regionális berendezkedése ellenére - Nyugat-Európa egyik leginkább központosított állama volt.

²³⁸ Tamara Simoni: *Il rendimento istituzionale delle regioni*. 1990-1994. 417. p. in: Polis. 1997. 3. sz. 417-436. p.

²³⁹ Sipos Katalin (1993): *A regionalizmus történeti és jogi aspektusai* (Spanyolország, Olaszország, Franciaország). Bp. 102-112. p.

²⁴⁰ Gianfranco Pasquino (1996): *Lo stato federale*. id. mű. 98. p.

3.3. *A politikai intézményrendszert és a közigazgatási rendszert érintő reformok*

3.3.1. Politikai és gazdasági reformok a Második Köztársaság kiépítése érdekében

A kereszténydemokrata párt és a szocialista párt bukását követően, a kilencvenes évek elején elkezdődhetett a választási rendszert, a közigazgatást, a belpolitikai struktúrát és a jóléti intézményeket egyaránt érintő lassú reformfolyamat. A jelentős érdekellentétekből fakadó politikai csatározásoknak köszönhetően a folyamat igen lassúnak bizonyult, a rengeteg kompromisszum árán megkötött reformdöntések nem is feleltek meg minden politikai szereplő maradéktalan politikai elvárásainak.

A kommunista blokk összeomlását követően értelmetlenné vált a második világháború bevezetése óta szinte érintetlen olasz politikai rendszer további fenntartása. A politikai földcsuszamlás 1992-ben a Tiszta Kezek elnevezésű vizsgálóbírói csoport korrupcióellenes munkájával kezdődött. Tevékenységük következtében az olasz belpolitikai élet „színe-java” bíróság elé került. A kormányzásban részt vett jelentősebb politikai pártok vezetőit szinte kivétel nélkül korrupcióval vádolták. A hagyományos politikai pártokkal szemben meglévő társadalmi elégedetlenséget ezek a folyamatok csak tovább növelték. A korrupcióellenes mozgalom tevékenysége következtében 1993 márciusában lemondott a Giuliano Amato vezette kormány. Ennek egyik oka volt, hogy a kormány több tagja ellen is eljárás folyt. A lemondás akár szimbolikus eseménynek is tekinthető, hiszen ez volt az utolsó olyan kormány, amely a hagyományos olasz pártok (kereszténydemokrata, szocialista, szociáldemokrata és liberális) összefogására épült. A problémákat súlyosbította az olasz gazdaság egyre rosszabb helyzete. A problémáknak köszönhetően 1992-ben az olasz líra kénytelen volt kilépni az Európai Monetáris Rendszerből.

Az Amato kormány lemondását követően Carlo Azeglio Ciampi vezetésével ügyvivő kormány alakult. Ez a kormány készítette elő az 1993-as új választási törvényt. A módosításnak köszönhetően az országgyűlési választásokon 4 százalékos küszöböt vezettek be, a parlamenti helyek 75 százalékának megválasztásában a

többségi elv érvényesült és a tartományok elnökét közvetlenül választották.²⁴¹ A reformok elsősorban azt a távolabbi politikai célt szolgálták, hogy a parlament túlzott hatalmával szemben megerősítsék a végrehajtó hatalmat. A többségi elv bevezetése a választási rendszerben hozzájárult ahhoz, hogy stabilabb kormányzást biztosítani tudó pártszövetségek jöttek létre, így megteremtődtek a politikai váltógazdaság kialakításának az alapjai is. Sokan az 1990-es évek elején lezajlott olasz eseményeket egyfajta rendszerváltásként értékelik, ezzel véget ért az ún. Első Köztársaság, amelyet a sokat ígérő Második Köztársaság követ.

Az 1994-es választásokat követően május 11-én a jobboldali pártkoalíció élén Silvio Berlusconi alakított kormányt. Rövid kormányzása alatt komolyabb reformokat nem hajtottak létre. Elemzők véleménye szerint az 1995-ös regionális és az 1996-os politikai választásokon a középbal részben azért tudott nyerni a Hajrá Olaszország irányítása alatt létrejövő koalícióval szemben, mert az első sikertelen kormánykoalíció után a Szabadságok Pólusa és az Északi Liga nem kötött szövetséget. Silvio Berlusconi ebben az időszakban még nem tudta politikai programját összeegyeztetni az ekkor még igen radikális (szecesszionista) nézeteket valló Északi Ligával. Az Északi Liga sem fogadta el Silvio Berlusconi Thatcheri gazdaságpolitikai elveit. A koalíciós partnereknek nem volt közös politikai céljuk és programjuk. A leginkább összeegyeztethetetlen ellentét azonban az Nemzeti Szövetség és az Északi Liga között feszült, hiszen a Nemzeti Szövetség hagyományosan centralista elveket képviselt. A koalíciós partnereknek tehát nem volt közös koherens politikai céljuk és programjuk.²⁴² Koherens program hiánya azonban ahhoz vezetett, hogy az euróba történő belépéshez is szükséges reformokat a jobboldali koalíció nem tudta végrehajtani.

Silvio Berlusconi, miniszterelnök bukását követően 1995 januárjában Lamberto Dini szakértői kormányt alakított. Az új kormány legjelentősebb politikai cselekedete a nyugdíjreform volt. A reform következtében 2013-ig a rögzített nyugdíjszintről a hozzájáruláson alapuló rendszerre térnek át.

Az 1996-os előrehozott országgyűlési választások eredményei alapján Romano Prodi vezetésével az Olajfa-koalíció lépett kormánypozícióba. Olaszország

²⁴¹ Pankovits József (1998): Az olasz politikai pártok válaszüjtja a 20. század végén. id. mű. 80. p.

²⁴² Giuseppe Vacca: *La situazione dopo le elezioni del 16 aprile*. id. mű. 11. p.

történetében először fordult elő, hogy a kommunista párt utódjaként létrejött Baloldal Demokratikus Pártja részt vehetett a kormányzásban. Az évtizedeken át reformokat követelő párt számára eljött a pillanat, hogy a kormányoldalon is megmutassa képességeit, és végig vigye a tervezett reformokat. A baloldali politikusok az Európai Unió szempontjából is nagyon fontosnak tartották a reformokat. Úgy gondolták, hogy csak a hatékonyan működő állam és a stabil politikai struktúra teszi lehetővé, hogy Olaszország teljesítse az Európai Unió elvárásait, és így részt vehessen a közös valutában.

Ebben az időszakban az olasz gazdaság problémáiból következően egyáltalán nem látszott biztosítottak, hogy Olaszország a jövőben is fontos tagja maradhat az Európai Uniónak. A Prodi-kormány legfontosabb feladatának a Második Köztársaságba vezető reformok végigvitelét tekintette. Célul tűzték ki a gazdaság helyreállítását, a politikai vezető réteg respektjének helyreállítását, a maastrichti kritériumok teljesítését, Olaszországnak az Európai Monetáris Rendszerbe történő visszatérését, illetve az eurózónába történő felvételét, a közszféra és a politikai intézményrendszer reformját.²⁴³ A középbal koalíció kormányzása idején alapvető reformokat hajtottak végre a privatizáció, a liberalizáció és a decentralizáció területén.

A középbal kormány jelentős sikerként könyvelhette el, hogy 1998. május 1-jén Brüsszelben – hosszas viták után - végül is úgy döntöttek, hogy Olaszország is részt vehet az Európai Monetáris Unióban.²⁴⁴ Ehhez azonban teljesíteni kellett az igen szigorú maastrichti kritériumokat. Ez Olaszország számára nem volt könnyű feladat, hiszen a 1995-ben 7,7, 1996-ban pedig 6,6 százalék volt a költségvetés hiánya a GDP százalékában. Ezt az arányt azonban – a megszorításoknak és az 1997-ben bevezetett euróadónak köszönhetően – 1997-re 2,7 százalékra sikerült leszorítani. Ez az arány az elkövetkező két évben is megmaradt, 1998-ban és 1999-ben költségvetés hiány a GDP 2,6 százalék volt. 1997-re az infláció mértéke is jelentősen csökkent, hiszen az 1995-ös 5,4 százalékos szintről 1997-re 1,9 százalékra

²⁴³ Massimo D'Alema, Gianni Cuperlo (1997): *La grande occasione. L'Italia verso le riforme.* id. mű. 157. p.

²⁴⁴ Horváth Jenő: *Követő külppolitika. Az olasz Európa-politika a második világháború után.* 220. p. In: Kiss J. László (szerk) (2000): *A tizenötök Európai. Közösségi politikák – nemzeti politikák.* id. mű. 193-226. p.

csökkent. Az olasz állam bruttó adósságállományának GDP-hez mért aránya is jóval meghaladta a Maastrichtban meghatározott mértéket, hiszen 1995-ben 124,2, 1996-ban 124,0, 1997-ben 121,6, 1998-ban pedig 118,5 százalék volt.²⁴⁵ Az euró bevezetését követően az elemzők úgy értékelték, hogy a kezdeti nehézségek ellenére Olaszország számára komoly előnyt jelentett az Európai Monetáris Unióban való részvétel. A kamatok nagyobb mértékben csökkentek, mint a többi tagállamban. Elemzők véleménye szerint a 2000-es olajválság is kevésbé rázta meg az olasz gazdaságot, mintha egyedül kellett volna szembe nézni vele.²⁴⁶ Annak ellenére, hogy az euró bevezetését követően számos terület közösségi hatáskörbe került (pl. inflációs és pénzügypolitika), sok terület a nemzeti kormányok hatáskörében maradt (pl. a foglalkoztatás, a technológiai fejlesztés, az adópolitika, a szociálpolitika). E területek reformja a nemzeti kormányok feladata maradt. Olaszországban a reformokat nagy mértékben nehezítették az olasz gazdaság több évtizede felhalmozott problémái (a déli területek gazdasági problémái, a magas belső államadóság, a viszonylag alacsony K+F ráfordítások aránya). A baloldal fontosnak tartotta volna, hogy közösségi szinten dolgozzák ki a szükséges szociális és jólét reformok irányelveit. Ez egyrészt nagymértékben megkönnyítette volna a reformok szükségességének társadalmi elfogadtatásának növelését, másrészt lehetőséget biztosított volna arra, hogy közösségi forrásokat biztosítsanak a reformok végrehajtására.²⁴⁷

Az olasz gazdaság és a politikai rendszer általános problémáiból adódóan a kilencvenes években az olasz belpolitikai élet szinte minden tagja egyetértett azzal, hogy szükséges a teljes politikai intézményrendszer átalakítása. Ennek tartalmaznia kell a közkiadások, illetve a politikai intézményi struktúra reformját és a közigazgatási reformot. A politikai vita azonban mindenek előtt arról szólt, hogy milyen fórumok döntsenek a reformokról. Az Északi Liga vezetői úgy gondolták, hogy egy alkotmányozó nemzetgyűlés felállítására van szükség a reformok

²⁴⁵ Kiss J. László (szerk) (2000): A tizenötök Európái. Közösségi politikák – nemzeti politikák. id. mű. 550-553. p., Filippo Andreatta – Franco Mosconi: *Eppur si muove. L'economia italiana nei rapporti internazionali*. id. mű. 854. p.

²⁴⁶ Giacomo Vaciago: *Stare in Europa, ovvero i vincoli dell'unione*. id. mű. 208. p.

²⁴⁷ Giuseppe Vacca: *La situazione dopo le elezioni del 16 aprile*. id. mű. 11. p.

legitimitásának biztosításához. A baloldali politikusok inkább egy parlamenti bizottság keretein belül, képzeltek el a reformfolyamatot, de nem vetették el az alkotmányozó gyűlés felállításának a javaslatát sem. Az esetleges bizottság munkájával az éppen fennálló parlament végezné el ezt a feladatot. A politikusok többsége végül az utóbbi mellett döntött. A reform folyamat előkészítésével több parlamenti bizottság foglalkozott. A reformok szempontjából legjelentősebb munkát végző alkotmányos reformokkal foglalkozó parlamenti bizottság a két nagy pártszövetség megegyezése alapján 1997. január 24-én ült össze. 1997. február 5-én Massimo D'Alema, a Baloldal Demokratikus Pártjának a vezetőjét választották a bizottság elnökéül.²⁴⁸ A bizottság elnöki tisztét mindenképpen az egyik legnagyobb párt elnökének kellett betöltenie. Silvio Berlusconi ellen ekkor több bírósági eljárás is folyt, ezért nem lehetett ő a bizottság elnöke. Gianfranco Fini valószínűsíthetően azért nem javasolta Silvio Berlusconi, mert túl nagy konkurenciát jelentett volna számára a jobbközép koalíció vezetésért. Végül beleegyezett, hogy Massimo D'Alema lássa el ezt a feladatot.²⁴⁹

Massimo D'Alema szerint azért volt az ország számára előnyösebb megoldás a parlamenti bizottság felállítása, mert a két nagy pártszövetség közötti megegyezésen alapuló közös reformstratégia hiányában az alkotmányozó nemzetgyűlésben parttalanná váltak volna a politikai viták, és ez a helyzet hosszú időre bizonytalanná tette volna az olasz belpolitikát.²⁵⁰ Ez a helyzet nem kedvezett volna az ország külső megítélésének, és ezzel együtt gazdasági fejlődésének. Ez azért is fontos volt, mert ekkor még bizonytalan volt Olaszországnak a közös valutában történő részvétele. A döntéshez az is hozzájárult, hogy a baloldali politikusok inkább tartottak a beláthatatlan következményekkel járó és a pártok kontrollja alól kicsúszó politikai földindulástól. A jobboldal – legalábbis a politikai jelszavak szintjén – újítóbb szándékúnak bizonyult. Az ekkor kormányt alakító baloldali koalíción belül sem volt teljes az egyetértés. A reformokat leginkább a Baloldal Demokratikus Pártja és az Olasz Néppárt támogatta, a kisebb pártok még bizonytalanok voltak. Ennek

²⁴⁸ Massimo D'Alema, Gianni Cuperlo (1997): *La grande occasione. L'Italia verso le riforme.* id. mű. 5-15. p., 1-10. p.

²⁴⁹ Giuseppe Vacca: *La situazione dopo le elezioni del 16 aprile.* id. mű. 11. p.

²⁵⁰ Massimo D'Alema, Gianni Cuperlo (1997): *La grande occasione. L'Italia verso le riforme.* id. mű. 5-11. p.

egyik oka volt, hogy az általános reformokhoz szükséges további választási törvénymódosítás, azaz a többségi elv kiterjesztése és a kétfordulós választás bevezetése a kisebb pártoknak (pl. a Kommunista Újraalapítás) nem kedvezett. Végül a kisebb baloldali pártokat is sikerült megnyerni, csak a Kommunista Újraalapítás pártjának vezetése döntött úgy, hogy a lehető legkisebb mértékű reformokat támogatják. Az ellenzék egy részének sem állt érdekében a parlamenti bizottság munkájának támogatása, hiszen ezzel a kormánypártok társadalmi támogatottságát erősítették volna. Elsősorban Gianfranco Fini, a Nemzeti Szövetség vezetője támadta a bizottság munkáját. Ők is attól tartottak, hogy a választási reformnak köszönhetően kimaradhatnak a parlamentből. Silvio Berlusconi kezdetekben támogatta a munkát. Az Északi Liga szinte egyáltalán nem vett részt a munkában, csupán két bizottsági szavazáson vettek részt a képviselői. Ezzel is azt kívánta bizonyítani, hogy a római politikusok nem képesek megvalósítani a szükséges reformokat. Umberto Bossi politikai célja az arányossági elven alapuló választási rendszer visszaállítása volt.

A bizottsági munka során az államforma, a kormányzat, a parlament és a jogi garanciák ügyével kapcsolatban születtek reformjavaslatok. Az egyik legtöbb továbbgondolást igénylő döntés az volt, hogy a bizottság az úgynevezett félelnöki (semipresidenzialismo), azaz egy átmeneti rendszer bevezetése mellett döntött. A baloldal ugyan a kormány megerősítését (governo del premier) szorgalmazta, a liga szavazataival azonban a jobboldal javaslatát fogadta el (36:31) a bizottság. A döntést követően a baloldal ismét követelte a kétfordulós választási rendszer bevezetését, mert ez stabilabbá tenné a kormányt. A kisebb pártok képviselői azonban továbbra is tiltakoztak. A bizottságnak feladata volt, hogy javaslatokat készítsen elő parlament átalakítására is. Massimo D'Alema szerint fontos volt hogy a parlament átalakításával egy hatékonyabban működő intézmény jöjjön létre, amely gyorsabban és jobban tud reagálni a globalizáció keltette kihívásokra, így hatékonyabban képviselné a polgárok érdekeit.²⁵¹ A bizottság végül 1998-ban megszűnt, javaslatainak jó részét (pl. a tartományi rendszer átalakításáról szólókat) az ellenzék nem szavazta meg. Az ellenzék nem járult hozzá, hogy a baloldali koalíció ezen a területen sikert érjen el. Ezzel ugyanis a baloldal társadalmi támogatottsága növekedett volna. A középbal kormánynak végül is igen jelentős területeken egyáltalán nem sikerült eredményeket elérnie. A gazdaság fejlődése szempontjából

²⁵¹ uo. 5-15. p., 90-123. p.

rendkívül fontos munkaügyi és társadalombiztosítási reformot éppen a koalíció belüli ellentétek és a szakszervezetek ellenállása miatt nem tudták végrehajtani.²⁵² A bizottsági munka sikertelensége ellenére a középbal kormánynak sikerült elérnie, hogy még kormányzati ciklusának lejárta előtt elfogadtassa az olasz parlamenttel az alkotmány tartományi rendszerrel foglalkozó V. fejezetének módosítását.

A teljes politikai intézményrendszer reformjával összefüggésben a végrehajtó hatalom körül kibontakozott vita is végigkísérte Olaszország második világháború utáni történetét, de látványosan a kilencvenes években jelent meg a belpolitikai csatározásokban. Az 1948-as alkotmány szelleméből adódóan erős törvényhozói és gyenge végrehajtói hatalom jött létre. A kilencvenes években elindult politikai változások azonban szükségessé tették a hatalommegosztás rendszerének újragondolását is. A tartományi autonómia kiszélesítése – a szétfeszítő erők ellensúlyozása érdekében - ugyanis szükségessé tenné a végrehajtó hatalom megerősítését. Ezt a megoldást támasztják alá a nemzetközi tapasztalatok is. A baloldali pártok inkább a kormány, és annak első emberének a megerősítése mellett érveltek, a jobboldali politikusok (Hajrá Olaszország, Nemzeti Szövetség) viszont inkább az elnöki rendszer bevezetését tartották fontosnak. Az Északi Liga politikai programjából adódóan a tartományi autonómia kiszélesítése mellett a központi hatalom meggyengítésére törekedett. Képviselői csak azért szavaztak a bizottságban a félelnöki rendszer bevezetése mellett, mert így akarták ellehetetleníteni a középbal kormány reformtörekvéseit.²⁵³

A végrehajtó hatalom megerősítéséhez mindenképpen szükség lenne az olasz választási rendszer további reformjára is. 1999 tavaszán népszavazást tartottak annak érdekében, hogy a többségi elv alkalmazása a képviselői helyek fennmaradó 25 százalékára is érvényes legyen. A népszavazáson azonban néhány ezer szavazat hiányzott a referendum érvényességéhez. 21 millióan azonban amellet szavaztak, hogy az arányossági elv alkalmazása végleg kikerüljön a politikai választások rendszeréből.²⁵⁴ 2000. május 21-én ismét népszavazást tartottak a választási rendszer reformja érdekében. Több párt (köztük az Északi Liga és a Hajrá Olaszország)

²⁵² Giuseppe Vacca: *La situazione dopo le elezioni del 16 aprile*. id. mű. 17-18. p.

²⁵³ Massimo D'Alema, Gianni Cuperlo (1997): *La grande occasione. L'Italia verso le riforme*. id. mű. 5-15. p., 90-123. p.

²⁵⁴ Edmondo Berselli, Roberto Cartocci: *Il bipolarismo realizzato*. id. mű. 450. p.

politikusi arra kérték szavazóikat, hogy ne vegyenek részt a szavazáson. Elsősorban a középbal pártok támogatták a reformot.²⁵⁵ Az olaszok távolmaradása miatt ismét sikertelen volt a népszavazás.²⁵⁶ A népszavazás érvénytelensége és a kisebb pártok ellenállása miatt mindeddig nem került sor a választási rendszer újbóli reformjára

A szükséges reformok részleges megvalósítása, a jobbközép koalíció ismételt összekovácsolása és az olasz gazdaság növekedésének lassulása, mind-mind hozzájárultak ahhoz, hogy a 2001. májusi választásokon a Szabadságok Háza elnevezésű jobboldali koalíció győzött. 1999-ben az Északi Liga visszatért a koalícióba. Erre mindenképpen szüksége volt, hiszen az euróba történő belépést követően a párt támogatottsága radikális mértékben csökkent, a szecesszionista törekvés alapját veszítette. A jelenlegi jobbközép kormány a gazdaság és a politikai intézményrendszer területén is további reformokat igyekszik végrehajtani. Az Északi Liga a közigazgatási reform továbbviteléhez kötötte a koalícióban való részvételt. További politikai reformokra mindenképpen szükség van, hiszen az új választási törvény bevezetése még mindig nem hozott megfelelő eredményt. A kormányok instabilitását mutatja, hogy 1994 és 2000 között hat kormány (Berlusconi, Dini, Prodi, D'Alema-I, D'Alema-II, Amato) váltotta egymást. A társadalom egyre inkább kiábrándult a politikából. Ezt mutatja, hogy egyre alacsonyabb a választásokon és a népszavazásokon a részvételi arány.²⁵⁷

A jogalkotók számára – a tartományi rendszer átalakításával kapcsolatos alkotmányos reformok közül - a parlament strukturális reformja okozott a legtöbb fejtörést. E téren az Iotti-bizottság sem tudott megegyezésre jutni a különböző érdekű és célú politikai pártok képviselőivel. Azzal már a legtöbb politikus egyetértett, hogy a meglévő parlamenti struktúra túlhaladott, mindenképpen fontos a reformja. Csakis a politikai hagyományra vezethető vissza, hogy az 1948-as alkotmány is fenntartotta a kétkamarás rendszert. A két ház hatásköre megegyezik, a szenátusban gyakorlatilag újratárgyalják a törvényeket.

²⁵⁵ Ai seggi su legge elettorale, giudici, lavoro. Corriere della Sera. 2000. május 21.

www.corriere.it

²⁵⁶ Referendum, cronache dall'Italia che non vota. Corriere della Sera. 2000. május 23.

www.corriere.it

²⁵⁷ Giuseppe Vacca: *La situazione dopo le elezioni del 16 aprile*. id. mű. 16. p. Luigi Mariucci: *La funzione costituente delle nuove regioni*. id. mű. 479. p. id. mű.

Francesco Speroni, aki az Északi Liga politikusaként az első Berlusconi-kormány idején töltötte be a tartományi rendszer átalakulásával is foglalkozó Intézményi Reform Minisztériumának a miniszteri tisztjét 1995 januárjában terjesztett egy tervezetet a parlament elé. A tervezet szerint teljesen szétválasztották volna a két ház hatáskörét és feladatait:

1. a 400 tagú föderális közgyűlést (Assemblea Federale) általános közvetlen szavazással választanák,
2. a tagállamok és tartományok kormányaiból állna az államok és tartományok közgyűlése (Assemblea degli stati e delle regioni).

Francesco Speroni sem miniszteri kinevezése idején, sem pedig azt követően nem tudott látványos eredményt elérni a reformok terén. A Speroni által előterjesztett radikális föderális elképzelést a többség nem támogatta. A kilencvenes évek közepén az Északi Liga legfőbb politikai céljaként Padania elszakadását jelölte meg. Ebből következően egy ilyen mértékű radikális reform a többi olasz politikus számára Olaszország széthullásának kezdetét jelentette volna. A politikai viták tehát továbbra is arról folytak, hogy kik legyenek a tagjai, hogyan válasszák meg a tagokat, és mi legyen a feladata az új szenátusnak.

Gianfranco Miglio – a makrorégiókra épülő föderáció teoretikusa - ezzel szemben egy olyan egykamarás parlament (Assemblea legislativa dell'Unione) felállítását ajánlotta, amely előre meghatározott időszakonként a három makrorégió diétájából állna össze. Ellenőrizné az unió kormányát és az unió működéséhez szükséges területeken jogalkotói jogkörrel rendelkezne. Augusto Barbera, a tartományi autonómia kiszélesítését támogató szakértő, ezzel szemben a tartományi alapú szenátus megteremtését tartotta fontosnak.²⁵⁸

Napjainkban ismét napirendre került az olasz parlament átalakításának ügye. 2002. február 11-én újabb az Umberto Bossi által vezetett intézményi reformokkal foglalkozó tárcanélküli miniszter megbízásából bizottság alakult az intézményi reformok előkészítésére. Az alkotmányos témák vizsgálatával foglalkozó bizottság (Comitato di Studio in materia costituzionale) egyik feladata, hogy a felsőház föderális átalakításával kapcsolatban dolgozzon ki reformjavaslatokat. A bizottság

²⁵⁸ Gianfranco Pasquino: Lo Stato federale. id. mű. 88-89. p.

elnöke Matteo Brigandi. A tervet 2002. december 31-éig kell a minisztériumnak bemutatni.²⁵⁹

Gianfranco Pasquino, politológus véleménye szerint a németországi és az Egyesült Államok tapasztalata azt mutatta, hogy valóban jól működő föderációban a felsőház komoly szerepet tölt be, fő feladata a külpolitikára és a közös politikákra terjed ki. Abban az esetben, ha Olaszországban is ki akarják építeni a föderatív rendszert, akkor a jól működő föderációk tapasztalata alapján kell végiggondolni a teljes politikai berendezkedés reformját. Az átalakuláshoz azonban - véleménye szerint - nem elegendő a parlament reformja, az egész tartományi rendszert érintő reformot a választási rendszer reformjának kell megelőznie. A választási rendszernek teljes mértékben a többségi elvre kell épülnie. Csak ez tenné lehetővé, hogy a tartományi és az állami kormányzás stabil pártszövetségekre épüljön. A végrehajtó hatalom megerősödhesse. 1995 tavaszán választották meg először közvetlenül a polgármestereket. A tartományi elnökök azonban a nem megfelelő választási rendszernek és a tartományok működésével kapcsolatos, alkotmányban rögzített elveknek köszönhetően nem rendelkeztek megfelelő hatalommal. Véleménye szerint a tartományi kormányzás sokkal stabilabb pártszövetségekre épülne, ha a kétfordulós választási rendszert vezetnék be. Ez a megoldás azonban nem kedvezne a kisebb pártoknak, így azok ezt nem támogatják. Az 1993-as választási törvény csak részleges megoldást jelentett a széttöredezett pártstruktúra felszámolása terén. A kisebb pártok továbbra is – valós társadalmi támogatottságukhoz képest – túl nagy befolyással bírnak a kormányokban.²⁶⁰

Jelenleg a tartományi érdekek megjelenítése érdekében az Állam és Tartományok Konferencia (Conferenza Stato-regioni) működik. Az Állam és Tartományok Konferenciát 1983-ban alapították, de a szervezet valójában csak 1988. után kezdte meg működését, ekkor szabályozták ugyanis a szervezet feladatait és szervezeti felépítését.²⁶¹ 1997 óta minden, a tartományokat is érintő döntés előtt kötelező a konferencia véleményét is kikérni.²⁶² Az Állam és Tartományok Konferencián keresztül folyik az állam és a tartományok között az érdekegyeztetés, a

²⁵⁹ www.governo.it

²⁶⁰ Gianfranco Pasquino (1996): *Lo Stato federale*. id. mű. 90-92. p.

²⁶¹ 1988/400. sz. törvény,

²⁶² 1997/281. sz. törvényerejű rendelet.

tartományokat is érintő döntések előkészítése. A konferencia tagjai a tartományi elnökök, elnöki tisztjét pedig az olasz minisztertanács elnöke (jelenleg Silvio Berlusconi) látja el. A konferencia kéthetente ül össze.²⁶³ Annak ellenére, hogy a testület politikai legitimitása a tartományi elnökök közvetlen választásának bevezetését követően jelentős mértékben növekedett, ez az intézményi struktúra napjainkig nem képes megfelelően érvényre juttatni a tartományi érdekeket.

3.3.2. A tartományi rendszer reformja

A kilencvenes években már nyilvánvalóvá vált, hogy a tartományi autonómia kiszélesítése alkotmányos reformokat is igényel. Az intézményi reformok megkezdésekor két terület bizonyult igen sürgetőnek. Egyrészt pontosan meg kellett határozni a tartományok és az állam közötti hatalommegosztást, másrészt újra kellett gondolni a szenátus struktúráját és hatásköreit. Ez utóbbi oka, hogy a parlament felső háza szolgálhat a regionális érdekek képviselőjére. Az utóbbi problémakör jóval nehezebb feladatnak bizonyult. A szenátus struktúrájára és hatásköreire vonatkozó viták napjainkig folynak. Az egyes kormányzati szintek közötti újbóli hatalommegosztás részben már megtörtént, de a jelenlegi olasz kormány – amelyben az Északi Liga vezetője tölti be az intézményi reformokkal foglalkozó tárcanélküli miniszteri posztot - további reformokat tart fontosnak.

A kilencvenes években a liga föderalista, majd szeparatista törekvéseinek felerősödése következtében ismét napirendre került a tartományi rendszer reformja. A liga szavazóbázisának látványos növekedése rámutatott arra, hogy az olasz társadalom jelentős része igényli a reformokat. A tartományi rendszer átalakítását is magába foglaló általános politikai intézményi reformfolyamat előkészítése parlamenti bizottságok munkája során történt. Az első intézményi reformokkal foglalkozó parlamenti bizottság (Commissione parlamentare per le riforme istituzionali) 1994. január 11-én terjesztette a parlament elé a tartományi hatáskörök átalakítását is célzó törvénytervezetét. A bizottság elnöke Nilde Iotti volt. A tervezet tartalmazta az alkotmány 70. cikkének módosítását. A módosítás szerint 26 olyan területet – pl. a külpolitika, a védelem, a közbiztonság, az igazságszolgáltatás - határoztak volna meg, amelyek kizárólag az állam jogalkotói jogkörébe tartoztak

²⁶³ www.governo.it

volna. Azt ajánlották, hogy a 117. cikk módosított szövege tartalmazza, hogy a tartományoknak mindazokon a területeken van jogalkotói jogköre, amelyek nem tartoznak az állam kizárólagos jogalkotói hatáskörébe. A törvénytervezet megjelölte azt a 13 területet is, amelyek a tartományok kizárólagos jogalkotói hatáskörébe tartoznának. A törvényjavaslatot az éppen feloszló országgyűlésben már nem tudták megtárgyalni.²⁶⁴

Az 1994-es országgyűlési választásokat követően kormányra kerülő jobbközép pártszövetségnek a kormány korai bukása miatt nem volt ideje a szükséges reformok végrehajtására. A politikai helyzet pikantériáját éppen az okozta, hogy a tartományi reformokat sürgető Északi Liga semmilyen eredményt nem tudott elérni akkor, amikor kormányrésztételéből adódóan lehetősége lett volna.

A tartományi rendszer átalakítása terén jelentősebb eredményeket - az 1996-os választásokat követően kormányzó - balközép koalíciónak sikerült elérnie. 1997. január 24-én Massimo D'Alema (a Baloldal Demokratikus Pártja, elnöke) vezetésével ült össze az alkotmányos reformokkal foglalkozó új parlamenti bizottság (Commissione parlamentare per le riforme costituzionali, azaz Bicamerale). A bizottságon belül négy albizottságot (comitato) hoztak létre, ezek a következő területekkel foglalkoztak:

1. az államformával,
2. a kormánnyal,
3. a parlamenttel,
4. és a garanciákkal.

Az államformával foglalkozó albizottság feladata volt a helyi autonómiát érintő reformok előkészítése. Az albizottságot Francesco D'Onofrio, a Kereszténydemokrata Centrum politikusa vezette. Az albizottság munkáját bizonyos mértékig megkönnyítette, hogy korábban kidolgozott javaslatokra is építhettek. Munkájuk során felhasználták az intézményi reformokkal foglalkozó bizottság korábbi munkáját. Az albizottság elsőrendű feladata az volt, hogy előkészítse az alkotmány 117. cikkének a módosítását. Ez a cikk határozza meg az állam és a helyi közigazgatás kapcsolatát.²⁶⁵ Francesco D'Onofrio 1997. május 22-én terjesztette a

²⁶⁴ Gianfranco Pasquino (1996): *Lo Stato federale*. id. mű. 87. p.

²⁶⁵ Az olasz alkotmány korábbi szövege magyarul megjelent: *Nyugat-Európa alkotmányai*. Budapest. 1988. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 369-411. p.

bizottság elé az állam föderatív átalakításának tervét, amelyben a szubszidiaritás elve alapján egyértelműen elváltak a központi állam és a széleskörű autonómiával rendelkező tartományok feladatai. Ezt a tervet azonban a baloldali politikusok nem fogadták el. A bizottság által a parlament elé terjesztett reformtervezet sokkal inkább egy decentralizált állam, mint egy föderáció megvalósítását tűzte ki céljául.²⁶⁶

A balközép pártok véleménye az volt, hogy az olasz régiókból nem lehet német landokat létrehozni. Más úton kell megközelíteni a kérdést. A bizottság elnöke is egyetértett azzal, hogy a szubszidiaritás elve szerint kell az egyes kormányzati szintek hatáskörét és feladatait meghatározni. A reformokkal foglalkozó bizottság élén Massimo D'Alema elsősorban arra törekedett, hogy a felülről lefelé történő irányítási rendszert meg kell szüntetni. Az alkotmány 118. cikkének módosítását előkészítő munkák során nagy vitát kavart, hogy hogyan fogalmazzák meg a szubszidiaritás elvét. A kereszténydemokrata párt egyik utódpartjaként létrejött Olasz Néppárt képviselői még a koalíciós társak által is vitatott javaslattal álltak elő. Javaslatuk szerint az alkotmánynak tartalmaznia kell, hogy a szubszidiaritás legalsóbb szintjének a magánszemélyt tekintik, aki olyan közérdekű funkciót is betölthet, amelyet jobban el tud látni, mint az állam, a tartományok, a városok vagy a községek. Ezt a javaslatot elsősorban a baloldal bírálta. Érvelésükben abból indultak ki, hogy a szubszidiaritás elvének kiterjesztése a magánszemélyekre magában hordozza a szociális állam szétfeszítésének veszélyét. A tervet azért bírálták, mert mindez azt is jelentené, hogy egyes, mindeddig az állam által biztosított jóléti szolgáltatásokat később privatizálnak, és így azokból az állampolgárok már csak anyagi lehetőségeikhez mérten részesülhetnek. A néppárti politikusok azonban nem a köz- és magánszféra közötti konfliktust kívánták felerősíteni, hanem a kereszténység szabad választásról szóló alapelvéből indultak ki.²⁶⁷

²⁶⁶ La politica del doppio scambio. Corriere della Sera. 1997. május 23., IL Federalismo di D'Onofrio non decolla. Corriere della Sera. 1997. május 23. Pochi applausi nella sala della Regina, Fini: proposta radicale. Forse troppo. Corriere della Sera. 1997. május 23. Federalismo, D'Onofrio riscrive la bozza. Corriere della Sera. 1997. május 27. Federalismo: sfida in Parlamento, Poli divisi. Corriere della Sera. 1997. május 22. D'Onofrio: non è pjú federalismo. Corriere della Sera. 1997. május 26. www.corriere.it

²⁶⁷ Massimo D'Alema, Gianni Cuperlo (1997): La grande occasione. L'Italia verso le riforme. id. mű. 69-75 p.

Az egyik legkényesebb kérdés a pénzügyi autonómia kialakítása volt. Massimo D'Alema véleménye az volt, hogy – mivel az egyes tartományok nagyon különböző anyagi forrásokkal rendelkeznek - az államnak az a feladata, hogy az autonómia kiszélesítése után is közvetítsen Olaszország egyes tartományai között, kifejezésre juttassa az eltérő igényeket, és ezzel elősegítse a különböző fejlettségű területek harmonikus fejlődését. A bizottság elnöke azt a javaslatot is felvetette, hogy lehetőség nyíljon arra, hogy az egyes tartományok – felkészültségi szintjüktől függően - egymástól eltérő időpontban nyerjék el az autonómiát. Öt év átmeneti időt adott volna arra, hogy a tartományok az államtól átvegyék újabb feladataikat (pl. a közoktatás, az egészségügy stb. terén). Ezt a javaslatot korábbi nemzetközi tapasztalatok is alátámasztották, hiszen Spanyolországban is hasonló módszerrel éltek. A javaslat támogatói azzal érveltek, hogy néhány olasz tartomány adminisztrációja ugyanis még nem készült fel az új feladatok ellátására, bizonyos átmeneti időre van szükségük a felkészüléshez.

A bizottság elnöke a pénzügyi autonómia kialakításával kapcsolatban az egyik legkényesebb kérdésnek az államadósság elosztásának kérdését tartotta. Massimo D'Alema véleménye szerint évente kellene felülvizsgálni az elosztást. A másik vitás kérdés, az volt, hogy hogyan történjen állami szinten a tartományok képviselete. Ennek egyik lehetséges megoldása, hogy a szenátus töltsse be ezt a feladatot. Ezzel a kérdéssel kapcsolatban nem tudtak megegyezni a bizottság munkálatai során.²⁶⁸

A föderalista államok többségében a tagállamok költségvetése kevesebb, mint 30 százalékban függ a központi állam forrásaitól, bevételeik többségét saját forrásaikból fedezik (helyi adók, központi adókból való meghatározott részesedés.) Ezzel szemben 1996-ban Olaszországban – amely természetesen nem tartozik a föderalista államok körébe - ez az arány kilencven százalékot tett ki. A föderalista átalakulást támogatók fontosnak tartották, hogy Olaszországban is növekedjen a tartományok önálló bevételeinek mértéke. Az alábbi táblázat mutatja, hogy az egyes föderális országokban hogyan oszlik meg a tagállamok vagy a tartományok bevétele:

²⁶⁸ uo. 79 p.

7. Tábla. Néhány föderális ország és Olaszország tartományi szintű bevételeinek a megoszlása 1996-ban

Ország	Saját adók	Egyéb bevételek	Központi források
Ausztrália	33,1%	15,7%	51,1%
Ausztria	58,5%	13,0%	28,4%
Kanada	64,7%	14,4%	20,9%
Németország	71,3%	12,9%	15,7%
Olaszország	8,6%	0,4%	91,0%
Svájc	54,8%	18,1%	27,1%
Amerikai Egyesült Államok	52,9%	26,8%	20,3%

Forrás: Gianfranco Pasquino: Lo stato federale. Il saggiatore. Milano. 1996. 48. p.

Az olasz tartományok mozgásterét az is nagyon leszűkítette, hogy az összeg több mint kilencven százalékát csak előre meghatározott célokra lehetett felhasználni. Az igen szigorú központi elosztás mögött természetesen az az elv állt, hogy egy gazdasági és társadalmi szempontból rendkívül összetett országban ezáltal biztosítsák a közszolgáltatások egységes mértékét és minőségét. A rendes jogállású tartományok vezetőinek igen csekély beleszólásuk volt a saját tartományukat érintő költségvetésbe. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy a közigazgatás vezetői számos esetben felelőtlenül gazdálkodhattak a rendelkezésükre álló forrásokkal. Ez a rendszer éppen a túlköltekező, rosszul gazdálkodó tartományokat jutalmazta. Abban az esetben, ha tartományi szinten hiány keletkezett, akkor azt központi forrásból pótolták. A tartományi rendszer finanszírozásával kapcsolatos kérdések az államháztartás növekvő hiányához vezető költségvetés-politika következtében a nyolcvanas évek végétől, az olasz gazdasági problémák felszínre kerülésétől kerültek a belpolitikai viták homlokterébe.

Érthető tehát, hogy az északi tartományok lakói, akik a legmagasabb mértékben járultak hozzá az ország költségvetéséhez, egyre nagyobb mértékben igényelték, hogy minél inkább beleszólást kapjanak az általuk megtermelt források felhasználásába, elosztásába. Ezt a társadalmi igényt fordította a politika nyelvére a

kilencvenes évek elején az Északi Liga fiskális autonómia tervezete. A tervezet azt a célt szolgálta, hogy a rendelkezésre álló források minél magasabb arányáról döntsenek tartományi szinten.²⁶⁹

A kilencvenes évek végén úgy tűnt, hogy a parlamenti bizottság keretein belül elindult alkotmányos reform zsákutcába jutott. 1998-ban ugyan elkészült a reform terve, azt azonban az ellenzék nem fogadta el.²⁷⁰ A köztársaság föderális berendezkedéséről szóló alkotmánymódosítási tervet („ordinamento federale della Repubblica”) 1999 márciusában terjesztették a parlament elé. A tervezetet az Északi Liga mellett más pártok is bírálták. 2000-ben az Északi Liga politikusai azt ajánlották, hogy tartományi szintű népszavazást tartsanak arról, hogy az egyes tartományok csatlakozzanak-e a létrehozandó föderális köztársasághoz. Ezt a lehetőséget azonban az olasz politikusok többsége törvénytelennek minősítette. Roberto Maroni, az Északi Liga második emberének véleménye szerint a reformnak két útja lehetséges. Az egyiket az Északi Liga képviseli. Ebben az esetben a szuverén népet – a tartományi szintű népszavazások megtartásával - bevonnák a folyamatba és a tartományoknak valódi hatásköröket és forrásokat adnának át. A másik a középbal kormányzat megoldása. Roberto Maroni véleménye szerint ez azonban csak részleges megoldást eredményez, és így a tartományok gondjait nem képes megoldani. Fontosnak tartotta, hogy az oktatás, az egészségügy és a helyi rendőrség ügye teljes mértékben tartományi hatáskörbe kerüljön. Az Északi Liga politikusa szerint ésszerűbb lenne a teljes reformot egyszerre végrehajtani, hiszen később még nehezebb lesz a reformok további módosítása. A Hajrá Olaszország részéről is számos bírálat érte a tervet. Elsősorban a tartományok politikai képviseletének a megoldatlanságát és ezzel összefüggésben az olasz parlament felsőházának a reformját hiányolták. A Hajrá Olaszország politikusai rendkívül fontosnak tartották a helyi önkormányzatok parlamenti képviseletének a megoldását.²⁷¹ A jobbközép ellenzék képviselői – tiltakozásuk jeléül – nem vettek részt az

²⁶⁹ Gianfranco Miglio – Augusto Barbera (1997): *Federalismo e secessione. Un dialogo*. id. mű. 43-50. p.

²⁷⁰ Marcello Clarich: *Statuti per differenziare*. 467. p. In: *Il Mulino*. 2000. sz. 467-470. p.

²⁷¹ *Federalismo: alla Camera la riforma si è già arenata*.

alkotmánymódosításról szóló parlamenti szavazásokon. Az olasz törvények szerint az alkotmányos törvényeket a szenátusnak és a képviselőháznak egyaránt négy-négy alkalommal kell elfogadnia. Az utolsó két-két esetben a módosítást a parlament mindkét házában kétharmados arányban kell támogatni. Abban az esetben, ha ezt nem sikerül elérni a képviselők együtöde népszavazást kezdeményezhet az alkotmánymódosítás felülbírálatára érdekében.

A D'Alema-bizottság tervét nem csak az ellenzék, hanem baloldali politikusok és szakértők részéről is bírálatok érték. Luigi Mariucci véleménye szerint - aki 1996-ban több más szakértővel együtt dolgozott ki egy, a föderalista átalakulást célzó reformtervet²⁷² - a parlamenti bizottság által kidolgozott terv életképtelen volt, hiszen egy túlzottan széttöredezett struktúrát hozott létre. A Mariucci-csoport és a parlamenti bizottság által kidolgozott két tervezet közötti legjelentősebb ellentét az állam meghatározására vonatkozik. A bizottság ajánlása szerint ugyanis a köztársaság községekből, megyékből, metropoliszokból, tartományokból és az államból áll. Ezzel szemben a csoport által kidolgozott föderalista terv azt ajánlotta, hogy a köztársaság a föderációból és a tartományokból álljon. Mariucci véleménye szerint tehát egy sokkal világosabb struktúra jönne létre.²⁷³

Hasonló álláspontot képviselt a baloldali polgármesterek egy csoportja is. Ők is úgy vélekedtek, hogy a bizottság álláspontja csak a szavak szintjén föderalista, a valóságban azonban egy meglehetősen inkohérens tervezetet dolgoztak ki. Véleményük szerint az oktatás, az egészségügy, a munkaügy, a környezetvédelem, illetve a gazdálkodás területén a legfontosabb kérdések eldöntése továbbra is állami hatáskörben marad. További problémát jelenthet, hogy a tervezet számos kérdést (tartományok parlamenti képviselőinek megoldása) továbbra is nyitva hagyott. A parlamenti bizottság terve szerint ugyanis a szenátus átalakításánál egy köztes megoldást választottak: annak egyik felét továbbra is közvetlenül választanák, a másik felét pedig a községek, megyék és tartományok tanácsai delegálnák. Véleményük szerint ez a rendszer továbbra sem tenné lehetővé a helyi autonómiák megfelelő parlamenti képviseletét. A polgármesterek azt ajánlották, hogy az állam

²⁷² Luigi Mariucci, Roberto Bin, Marco Cammelli, Adriano Di Pietro, Giandomenico Falcon (1996): *Il federalismo preso sul serio. Una proposta di riforma per l'Italia*. id. mű. 137-193. p.

²⁷³ Luigi Mariucci: *La funzione costituente delle nuove regioni*. id. mű. 482-483. p.

csak a lehető legszükségesebb területen kapjon kizárólagos jogalkotói jogkört; a föderális átalakulásba a jelenleginél nagyobb mértékben vonják be a területi önkormányzatok képviselőit; a szenátust pedig német mintára alakítsák át.²⁷⁴

A Kommunita Újraalapítás (Rifondazione Comunista) pártja is bírálta a reformokat. Véleményük szerint a föderalista átalakulás a szociális állam szétrombolásához és a tartományok közötti szolidaritás megszűnéséhez vezet.²⁷⁵

3.3.3. Új törvények, az alkotmányreform

A teljes önkormányzati rendszer reformja szempontjából az első, egyik legjelentősebb döntés a kilencvenes évek elején az 1993-as választási rendszer reformja volt. A törvény ugyan nem érintette a tartományok berendezkedését, mégis jelentős hatással bírt a tartományi rendszert érintő későbbi döntések szempontjából. A 81/1993-as új választási törvény lehetővé tette, hogy a polgármestereket közvetlenül válasszák. A közvetlen polgármester-választás bevezetésével erősödött a kapcsolat az önkormányzatok és a helyi társadalom között. Ezzel a döntéssel elindult az a folyamat, amely később ahhoz vezetett, hogy tartományi szinten is bevezették a közvetlen elnökválasztást. A döntéshozókat az a cél vezérelte, hogy a kormányzatiság minden szintjén – a jövőben talán országos szinten is - erősödjön a végrehajtói hatalom.

A parlamenti bizottságokban folyó parttalan politikai viták ellenére az önkormányzatiság jogi háttere - a jogalkotók tevékenységének köszönhetően - azonban megerősödött. Ennek egyik oka az volt, hogy a kormányzó balközép pártok ekkor már mindenképpen igyekeztek megfelelni az északi tartományok társadalmá által támasztott igényeknek, igen fontos feladatuknak tartották az autonómia kiszélesítésének kérdését. Ebben az időszakban a tartományi autonómia kiszélesedése szempontjából rendkívül fontos lépésnek tekinthető a 127/1997-es törvény, amely csökkentette az állami beavatkozások mértékét a helyi adminisztrációban. Ezt a törvényt követte a 112/1998-as törvényerejű rendelet, amely

²⁷⁴ *Carta federalista*. 8. gennaio 1998. In: *MicroMega*. 1998. 1. sz. 9-13. p.

²⁷⁵ *Federalismo: alla Camera la riforma si è già arenata*.

az 59/1997-es törvény rendelkezéseit ültette át a gyakorlatba. Az 59/1997-es törvény a törvény rendelkezett arról, hogy a közeljövőben bizonyos állami feladatokat a tartományok és a helyi önkormányzatok adminisztrációi vesznek át. A törvény kidolgozásakor figyelembe vették a helyi autonómiákat képviselő konferenciák véleményét és a témával foglalkozó parlamenti bizottságok jelentéseit. A rendeletben részletesen felsorolták, hogy az állam a gazdaság, a környezetvédelem, az infrastruktúra, a közszolgáltatások (egészségügy, oktatás) és a közbiztonság területein mely közigazgatási feladatokat ad át a tartományok és a helyi önkormányzatok számára.²⁷⁶

A 112/1998-as rendelet jelentősége elsősorban abban állt, hogy fontos újdonsággal szolgált a szubszidiaritás elvének alkalmazása terén. A később alkotmányos reformok szempontjából is rendkívüli mértékben fontos volt ez a rendelet, hiszen ez tekintette először az adminisztratív funkciók szempontjából általánosnak, azaz mindenre kiterjedőnek (generale) a helyi szintet, az állami szint adminisztratív feladatai viszont korlátozottak és pontról pontra felsoroltnak (limitati e tassativamente indicati).²⁷⁷ Ez az elv megegyezett az *Önkormányzatok európai chartájának* (1985) 4. cikkének 2. bekezdésével, amely kimondta, hogy „az önkormányzatok a törvény keretében teljeskörű kezdeményezésre jogosultak minden olyan ügyben, amely hatáskörükből nincs kizárva vagy más hatósághoz utalva.”²⁷⁸

Az autonómia kiterjesztése tekintetében igen jelentős lépésnek tekinthető, hogy 2000 februárjában a minisztertanács elfogadta a 133/1999-es törvényt módosító törvényerejű rendeletet.²⁷⁹ A rendelet a rendes jogállású tartományok költségvetési és pénzügyi rendszerét szabályozta. A költségvetési és pénzügyi reform egyik legfontosabb célja az volt, hogy a tartományok elsősorban saját forrásokból (helyi

²⁷⁶ Decreto Legislativo 31 marzo 1998, n. 112. Conferimento di funzioni e compiti amministrativi dello Stato alle Regioni ed agli enti locali, in attuazione del capo 1. della legge 15 marzo 1997, n. 59. www.parlamento.it

²⁷⁷ Marco Cammelli: *Autonomie locali e riforme amministrative: due letture*. In: *Il Mulino*. 2000/2. Sz. 313-322. p.

²⁷⁸ A charta szövegét idézi: Balázs István: *Az Európa Tanács Helyi és Regionális Közhatalóságok Igazgató Bizottsága ülésének állásfoglalása a szubszidiaritás elvének érvényesüléséről a tagországok önkormányzati rendszerében*. id. mű. 262. p.

²⁷⁹ Disposizioni in materia di federalismo fiscale, a norme dell'articolo 10 della legge 10 maggio 1999, n. 133. Decreto legislativo 18 febbraio 2000, n. 56. www.parlamento.it

adókból) és az állami adókból való részesedéssel biztosítsák feladataik ellátását. Az 1. cikk kimondja, hogy 2001-től megszűnnek a rendes jogállású tartományok számára juttatott állami támogatások. Ezeket váltották fel a saját bevételek: részesedés az ÁFÁ-ból, nagyobb részesedés a személyi jövedelemadóból és a benzin jövedéki adójából, illetve az IRAP (a gazdasági tevékenységeket érintő tartományi adó). A személyi jövedelemadóból való részesedést 0,5 és 1 százalék helyett 0,9 és 1,4 százalékra emelték. A benzin jövedéki adójából való részesedés literenként 242 líráról 250 lírára emelkedett. Az új szabályozásnak köszönhetően az adóztatás terén is nagyobb szabadsággal rendelkeznek a tartományok.

Ez az új rendszer azt feltételezte tehát, hogy a korábbi állami támogatási rendszert teljes mértékben eltörölték. A költségvetési reform egyik legproblematisabb pontját az egészségügyi rendszer finanszírozásának kérdése jelentette. A tartományok költségvetésének ugyanis közel 80 százalékát az egészségügyre fordítják, így mindenképpen fontos volt, hogy ezen a területen is minél nagyobb önállósággal rendelkezzenek a tartományok. E nélkül az autonómia csupán fikció maradna. 2000-ben úgy döntöttek, hogy három év alatt bontják le azokat az akadályokat, amelyek az egészségügyi források szabad felhasználása előtt állnak. Az új finanszírozási rendszer kiépítésekor azonban nem térhettek el a minden tartomány lakójának egyforma alapellátás – alkotmányban garantált - elvétől. Az állampolgároknak ugyanis alkotmányos joga, hogy az állam területén minden közszolgáltatásból (pl. oktatás, egészségügy) lakóhelyüktől függetlenül egyformán részesüljenek. Az állam feladata, hogy meghatározza a közszolgáltatások alapszintjét. Ennek érdekében a balközép pártok politikusai egy kiegyenlítő alap (fondo perequativo) felállítását javasolták, amelyet állami adókból finanszíroznának. A kiegyenlítő alappal kapcsolatos politikai viták elsősorban arról szóltak, hogy az alapon keresztül történő kiegyenlítés vertikálisan (azaz az állam döntése alapján), vagy horizontálisan (azaz a tartományok döntése alapján) folyjék. A törvényi szabályozás alapján végül egy horizontális elemekkel bővített vertikális rendszert vezettek be. Ez azt feltételezi, hogy a tartományok is részt vegyenek az alap működtetésében. Az északi tartományok vezetői elsősorban azt akarták, hogy átlátható és nyilvános legyen az a folyamat, amelyen keresztül az általuk megtermelt források a szegényebb tartományokhoz jutnak. A horizontális reform kiépítése azonban szükségessé teszi a parlament alkotmányos reformját, a tartományok

parlamentari képviselőinek megoldását.²⁸⁰ A finanszírozási rendszer átalakítását szolgáló rendelet szövegét az Állam és Tartományok Konferencia (Conferenza Stato-Regioni) és az Elnöki Konferencia (Conferenza dei Presidenti), azaz a tartományok legfőbb képviselői fórumai is elfogadták. Mindez azt is mutatja, hogy a tartományok politikai szerepe megnőtt, hiszen az állam rákényszerült arra, hogy a tartományok érdekeit képviselő szervezeteket aktívan bevonja a sorsukat érintő reformfolyamatba.

A 2000/56. sz. törvényerejű rendelet 7. cikkében határozták meg, hogy a Pénzügyminisztérium (Ministero del Tesoro) felügyeletével létrehozzák a Nemzeti Kiegyenlítő Alapot (Fondo perequativo nazionale). Ezzel az ÁFÁ-ból való tartományi részesedés egy részét a tartományok közötti szolidáris célokra használják fel. A törvény kimondja, hogy a kiegyenlítő alap a saját adókból befolyó jövedelmeket érinti, kiegyenlíti a tartományok rendelkezésére álló forrásokat, mintegy 90 százalékkal csökkenti az egyes tartományok egy főre jutó jövedelme és a tartományok standardizált átlagjövedelme közötti különbséget.²⁸¹ A gazdagabb tartományok képviselői nem értettek egyet a döntéssel, a szegényebbek képviselői azonban csak így járultak hozzá a reform támogatásához.²⁸²

2000 januárjában az olasz kormány a tartományok képviselőivel közösen kezdte el kiszámolni, hogy a tartományoknak mekkora összegre van szükségük a helyi szintű autonómia növelését célzó úgynevezett Bassanini-törvények (pl. 1997/59. sz. törvény, 127/1997-es törvény) által delegált feladataik ellátására.²⁸³ A decentralizációt célzó rendelkezések végrehajtása érdekében 1999 és 2000 között 97 dekrétum rendelkezett arról, hogy 32 milliárd lírát és 22 ezer főt az állam a tartományoknak adott át új közigazgatási feladataik ellátására.²⁸⁴

²⁸⁰ Massimo Bordignon: *Riflessioni in merito alle recenti riforme in Italia*. id. mű. 327-330. p.

²⁸¹ Disposizioni in materia di federalismo fiscale, a norme dell'articolo 10 della legge 10 maggio 1999, n. 133. Decreto legislativo 18 febbraio 2000, n. 56. www.parlamento.it

²⁸² Una soluzione poliarchica ai conflitti della devolution. www.censis.it/censis/ricerche/2001/devolution/1.html

²⁸³ Massimo Bordignon: *Riflessioni in merito alle recenti riforme in Italia*. id. mű. 323. p.

²⁸⁴ Una soluzione poliarchica ai conflitti della devolution. www.censis.it/censis/ricerche/2001/devolution/1.html

A kilencvenes években elindult decentralizáció bevezetése szükségessé tette Olaszországban is az egyes tartományi bevételek közötti arányok megváltoztatását, a tartományi szintű pénzügyi önállóság kiépítését. Az egyes tartományok közötti egyenlőtlen forrásmegosztás és a saját bevételek eltérő mértéke azonban a későbbiekben is feszültségeket fog okozni. Ez pedig – a kanadai példához hasonlóan – előreláthatóan a szétfeszítő erők megerősödését hozhatja majd magával.

A kilencvenes évek végén a költségvetési rendszer átalakítása mellett politikai intézményrendszert érintő reformok is születtek. Az alkotmány V. fejezetének teljes újraírását megelőzte, hogy 1999 novemberében a parlament elfogadta a tartományok választási rendszerére vonatkozó 1. sz. alkotmányos törvényt.²⁸⁵ Ez a törvény az alkotmány V. fejezetének 121., 122., 123. és 126. cikkét módosította. Mindaddig ugyanis a rendes jogállású tartományok csupán a belső szervezetre vonatkozó normákat határozhatták meg, a státútumokat állami törvénnyel fogadták el. Ezt követően – 123. cikk értelmében - már minden tartománynak joga volt arra, hogy megválasszák saját kormányzati formájukat (forma di governo – vagyis azt, hogy a végrehajtó vagy a törvényhozó hatalom kerül túlsúlyba), választási rendszerüket és saját működési és szervezeti elveiket. Ezt követően a státútumokat a tartományi tanács által hozott törvénnyel fogadják el. A korábbi szabályozástól eltérően nincs szükség az állam felülbírálatára, azokat az állam csak az Alkotmánybíróság előtt támadhatja meg. A törvény tehát helyreállította a normál jogállású tartományok alkotmányozási autonómiáját. Ezt követően a tartományok tehát egymástól eltérően is szerveződhetnek, megszűnt a korábbi egységes tartományi berendezkedés.

Az új szabályozásnak köszönhetően a tartományok elnökét (azaz a végrehajtói bizottság elnökét) közvetlenül választják. A 121. cikk 4. bekezdése kimondja: „A végrehajtó bizottság elnöke képviseli a tartományt, irányítja a végrehajtó bizottság politikáját, és felelős érte; kihirdeti a törvényeket, kibocsátja a tartományi szabályozásokat, irányítja az államtól a tartományokra ruházott közigazgatási feladatokat, alkalmazva a Köztársaság kormányának az iránymutatásait.”

A tartományok végrehajtói hatalmának megerősítését célozta, hogy a végrehajtói bizottság elnöke maga nevezheti ki a munkatársait. A tartományi elnök

²⁸⁵ Legge costituzionale 1999. novembre 22. n. 1. www.parlamento.it

elmozdítása automatikusan magával hozza a végrehajtó bizottság és a tanács feloszlatását is. A döntésnek köszönhetően jóval nagyobb felelősség hárult a tartományok végrehajtói hatalommal bíró szervezetére, a végrehajtó bizottságokra.²⁸⁶ A tartományi elnökök közvetlen választásának bevezetése rendkívül fontos volt a tartományi adminisztráció politikai legitimitásának növekedése szempontjából. Ezt követően ugyanis az elnökök - tartományi szinten - gyakorlatilag kormányzói funkciót töltenek be. Ennek köszönhetően a tartományi adminisztráció jóval megfoghatóbbá vált a polgárok számára, hiszen a teljes kormányzati felelősség az elnökökre hárult. Ez az elnöki rendszer azonban megváltoztatható, hiszen a törvény azt is lehetővé tette, hogy az egyes tartományok a jelenlegi szabályozástól eltérően határozzák meg saját választási rendszerüket, és így a tartományi elnök megválasztásának módját is. Erre azonban valószínűleg a közeljövőben nem kerül sor, hiszen a tartományok legitimitásának egyik alapját immár a közvetlenül választott elnökök jelentik. A tartományoknak tehát nem áll érdekében a reform előtti állapot visszaállítása. Sőt a végrehajtói hatalom, és ezzel együtt legitimitációjuk megerősítése érdekében további reformok végrehajtása áll előttük. Szükségesnek látszik az arányosság elvére épülő tartományi választási rendszer átalakítása is.

Az új törvénynek köszönhetően 2000-ben elkezdődött a tartományok új státútumainak kidolgozásnak folyamata. Erre nem csak az új szabályozás következtében volt szükség, hanem azért is, mert a helyi szintű autonómia növekedését célzó törvények következtében a tartományokra új feladatok hárultak. A 112/1998-as törvényerejű rendelet értelmében minden olyan adminisztratív feladatot, amelyet a törvények részletesen nem sorolnak állami hatáskörbe, a tartományok és a helyi önkormányzatok látnak el. Ez természetesen azt jelentette, hogy az új feladatelosztás érdekében pontról pontra végig kellett gondolni a tartományok és a helyi önkormányzatok (megyék, községek) kapcsolatát, illetve a tartományok és az állam közötti feladat-, illetve hatáskörmegosztást, és ezzel összefüggésben kellett kidolgozni az új státútumokat. A tartományoknak figyelembe kellett venniük a korábbi döntéseket, és a szubszidiaritás elvének alkalmazásával kellett kidolgozni a feladatok elosztását. A jogalkotók célja az volt, hogy tartományi szinten ne fordulhasson elő egyfajta „mini központosítást”. El kellett döntenie egyrészt, hogy az

²⁸⁶ Marco Cammelli: *La sussidiarietà presa sul serio*. 447. p. In: *Il Mulino*. 2000/3. sz. 447-455. p.

adott feladatot, melyik lehető legalacsonyabb kormányzati szint képes a lehető legjobban ellátni (vertikális szubszidiaritás), másrészt azt, hogy az adott feladatot magán személy vagy gazdasági társaság jobb minőségben el tudná-e látni, mint az adott kormányzati szint (horizontális szubszidiaritás). A tartományoknak elsősorban az irányítás, a kormányzás, a szabályozás, a törvényalkotás, a programindítás és az ellenőrzés területén lesznek feladataik. Csupán olyan feladatokat fognak ellátni, amelyeket az alacsonyabb kormányzati szintek (megye, község) nem képesek megfelelő minőségben ellátni.²⁸⁷

A jelenlegi statútumok elődeit a tartományi rendszer felállítása idején, 1970-ben dolgozták ki. Ekkor azonban igen csekély mozgásterük volt a jogalkotóknak. Napjainkban is rendkívül nehéz feladat hárult a statútumok kidolgozóira, hiszen az elnöki rendszer bevezetésével a teljes döntéshozatali mechanizmust és a tartományi választási rendszert is végig kellett gondolni. Az 1999/1-es alkotmányos törvény megalkotásával a döntéshozók egy átmeneti rendszert hoztak létre, hiszen az elnök közvetlen választása a végrehajtóhatalmat, a jelenlegi arányossági elvű tartományi tanácsi választás viszont a törvényhozói hatalmat erősíti. A végrehajtó hatalom megerősítése érdekében fontos lenne tartományi szinten a többségi elvű választási rendszer bevezetése, ez azonban a kisebb pártoknak nem kedvez. A feladatot nehezítette, hogy a statútumokat kidolgozó tartományi tanácsok a végrehajtó hatalom javára (az elnök és a tartományi adminisztráció kinevezése, illetve elsősorban a szabályozás terén) veszítenek jogkörükből. A tanácsok szerepe azonban a jogalkotás és a végrehajtó hatalom ellenőrzése terén erősödött. A későbbi kormányzati munka érdekében fontos volt, hogy az egyes kormányzati szintek és szervek közötti feladat- és hatáskörmegosztás világosan elkülönüljön, ellenkező esetben számos konfliktusforrás maradna a statútumokban.²⁸⁸ A reform elveit (szubszidiaritás, szolgáltató önkormányzat) tekintve szinte mindenki egyetértett, a végrehajtáskor azonban felszínre kerültek a konfliktusok, hiszen egyetlen bürokratikus szervezet sem szívesen veszít hatásköreiből.

²⁸⁷ uo. 449-451. p.; Marcello Clarich: *Statuti per differenziare*. id. mű.; Giandomenico Falcon: *Regole e ruoli: la difficile identità regionale*. In Il Mulino. 2000. 3. sz. 471-478. Luigi Mariucci: *La funzione costituente delle nuove regioni*. id. mű.

²⁸⁸ Roberto Bin: *Reinventare i consigli*. In: Il Mulino. 2000. 3. sz. 456-466. p. Luigi Mariucci: *La funzione costituente delle nuove regioni*. id. mű. 479. p.

Az önkormányzatiság szempontjából ezek a törvények rendkívül fontosak voltak, legitimitásukat az is erősítette, hogy a parlament többsége elfogadta. Ezt követően azonban minél hamarabb meg kellett teremteni a reformok alkotmányos hátterét is.

Hosszas politikai vitákat követően a 2001. október 18-án bevezetett 3. sz. alkotmányos törvény jelentős változtatásokat tartalmazott a tartományok jogállását tekintve.²⁸⁹ A szenátus véglegesen 2001. március 8-án fogadta el a törvényt, amely 2001. március 12-én jelent meg az olasz közlöny 59. számában, a törvény azonban csak a később tárgyalt októberi népszavazást követően lépett hatályba. Az alkotmánymódosítás hozzájárult ahhoz, hogy a tartományi autonómia nagy mértékben kiszélesedjen. Az olasz alkotmány 5. fejezete foglalkozik a helyi autonómiával. Az alábbiakban a módosítást követő új szöveget ismertetem és elemzem:

Az alkotmány 114. cikke szerint a köztársaság községekből, megyékből, metropoliszokból, tartományokból és az államból áll. Ezek autonómok. Az alkotmányban rögzített elvek alapján saját státútumuk, hatáskörük és funkcióik vannak. A 114. cikkben foglaltakból következik, hogy az alkotmánymódosítással végső soron nem egy föderális, hanem egy decentralizált állam kiépítésének alapjait fektették le.

Az alkotmány 116. cikke értelmében továbbra is megmaradt a különleges jogállású megyék autonómiája. Abban az esetben, ha a jelenlegi törvény több autonómiával ruházza fel a rendes jogállású tartományokat, akkor az új rendelkezések a különleges jogállású tartományokra és Trento, illetve Bolzano autonóm megyékre is vonatkoznak.

Az alkotmány 117. cikke szerint – az alkotmányt, a nemzetközi kötelezettségeket és a közösségi szabályokat figyelembe véve - az állam és a tartományok gyakorolják a jogalkotói hatalmat. Az államnak az alábbi területeken van kizárólagos jogalkotói jogköre:

- a) külpolitika, nemzetközi kapcsolatok, menedékjog,
- b) bevándorlás,
- c) az állam és az egyházak közötti kapcsolat,
- d) védelem, hadsereg, biztonság, fegyverkezés

²⁸⁹ www.governo.it/sez_costituzione/2_titolo5.html

- e) pénzügyi politika,
- f) állami szervek, ezekhez tartozó választási törvények, az Európai Parlament választása, állami szintű népszavazások,
- g) államigazgatás szabályozása, szervezése,
- h) közrend, közbiztonság,
- i) állampolgárság,
- j) bírászkodás,
- k) az egész ország területén biztosítandó alapszolgáltatások meghatározása,
- l) az oktatás alapszabályainak meghatározása
- m) társadalombiztosítás,
- n) választási törvény, kormányzati szervek, a metropoliszok, megyék és községek alapfeladatai,
- o) vámok, a nemzeti határok védelme,
- p) súlyok, mértékegységek és az időszámítás meghatározása, a helyi, tartományi és állami közigazgatás adatainak statisztikai és informatikai információs összehangolása,
- q) az ökoszisztéma és a környezet védelme, a kulturális javak védelme

Kiegészítő vagy konkuráló jogkörök vannak az alábbi területeken: nemzetközi kapcsolatok, külkereskedelem, munka védelme, oktatás (kivéve oktatási intézmények autonómiája, szakképzés), technológiai és tudományos kutatás, az innováció támogatása, egészségvédelem, élelmiszer, sportszervezés, polgárvédelem, a polgári repülőterek és kikötők, a terület irányítása, a nagyobb hajózási és szállítási útvonalak, a kommunikáció szabályozása, az energia nemzeti elosztása, szállítása és termelése, kiegészítő társadalombiztosítási ellátás, a kulturális és természeti javak felértékelése, a kulturális tevékenységek szervezése és előmozdítása, regionális jellegű hitelintézmények, takarékpénztárak, vidéki pénztárak.

A konkuráló vagy kiegészítő jogalkotói jogkör területein a tartományoknak jogalkotói joga van. A módosítás egyik legjelentősebb vívmánya, hogy a korábbi időszakról eltérően a tartományokat minden olyan területen megilleti a jogalkotói jog, amelyek nem tartoznak az állam kizárólagos jogalkotói jogkörébe. A tartományok a saját hatáskörükbe tartozó területeken megállapodásokat köthetnek más államokkal és más államok területén fekvő területi entitásokkal.

A 118. cikk szerint közigazgatási (adminisztratív) funkciókat a községek (Comune) látnak el kivéve, ha a szubszidiaritás elve alapján az egységes szolgáltatás érdekében bizonyos funkciókat a megyéknek, metropoliszoknak, tartományoknak vagy az államnak adnak át. Az alkotmány szerint az állam, a tartományok, a megyék, a metropoliszok és a községek a szubszidiaritás elve alapján elősegítik a magánszemélyek vagy társaságok autonóm kezdeményezéseit, amelyek közérdekű tevékenységeket szolgálnak.

Az alkotmánymódosítás egyik jelentősége tehát abban áll, hogy a közigazgatási funkciók ellátása tekintetében a helyi szintet tekintik általánosnak. Ha azonban az adott feladatot egy magasabb kormányzati szint jobban el tudja látni, akkor oda kell delegálni a feladatot. Ezért van az, hogy az alkotmány az állami szint feladatait meghatározza, a többit a helyi szintnek kell ellátnia. Rendkívül fontos újtásnak számít, hogy az alkotmány a magánszemélyekre is kiterjeszti a szubszidiaritás elvét. Ez ugyanis azt jelenti, hogy abban esetben, ha magánszemély vagy a magánszemélyek által létrehozott társaságok egy adott közfeladatot jobban el tudnak látni, mint a helyi szervek, akkor ennek ellátását elő kell segíteni. Ez a bekezdés a magán és a közszféra közötti versenyt segíti elő.

A 119. cikk kimondja, hogy a községek, a megyék, a metropoliszok és a tartományok a bevételek és a kiadások terén finanszírozási autonómiával rendelkeznek. Saját forrásokkal rendelkeznek, helyi adót vethetnek ki. Az alkotmány kimondja, hogy az egy lakosra jutó kisebb anyagi lehetőségekkel bíró területek számára egy kiegyenlítő alapot (fondo perequativo) hoznak létre. Az államnak lehetősége van arra, hogy az egyes területi entitásoknak juttatott speciális intervenciókkal elősegítse a gazdasági fejlődést, a társadalmi szolidaritást, kohéziót.

A kiegyenlítő alap felállítása mindenképpen szükséges volt, hiszen az olasz társadalom részéről is megjelent a minden egyes állampolgár számára azonos minőségű alapszolgáltatás igénye. Egy 2000-ben végzett Censis-felmérés szerint az olaszok szinte 100 százaléka úgy gondolja, hogy a tartományokat kötelezni kell arra, hogy minden egyes polgár számára egyforma minőségű egészségügyi alapszolgáltatást nyújtsanak.²⁹⁰

²⁹⁰ Federalismo sanitario: anno zero.

Az alkotmány 122. cikke kimondja, hogy a tartományoknak jogukban áll – természetesen a hatályos törvényekkel összhangban - saját választási rendszerük szabályozása. A tartomány végrehajtó hatalmát jelentő végrehajtó bizottság elnökét, azaz a tartomány elnökét általános, közvetlen szavazással választják. A végrehajtó bizottság tagjait az elnök nevezi ki.

Az alkotmány 123. cikke értelmében minden tartomány saját státútummal rendelkezik, amely összhangban áll az alkotmánnyal. A státútumokban meghatározzák a kormányformát, a működés alapvető elveit és a tartományi törvényhozás menetét.

A státútumokat a tartományi tanács – abszolút többséggel – fogadja el és módosítja. Ezt a törvényt a kormánybiztos ellenőrzésének nem vetik alá. A köztársaság kormánya azonban kezdeményezheti, hogy az Alkotmánybíróságnál törvényességi vizsgálatnak vessék alá a tartományi státútumokat.

A 127. cikk értelmében, ha egy tartományi törvény átlépi a tartomány hatáskörét, akkor a köztársaság kormánya az Alkotmánybíróságnál a törvény törvényességi vizsgálatát kezdeményezheti. A tartományok is ugyanígy járhatnak el, ha egy állami vagy másik tartomány által hozott törvény az érintett tartomány hatáskörébe tartozó területre vonatkozik.

A kilencvenes évek végén és az új évezred elején végrehajtott tartományi rendszer átalakítását célzó reformoknak köszönhetően jelentős mértékben lecsökkent az állam közigazgatásban betöltött funkciója. A társadalom életét érintő számos területről ma már nem állami, hanem közösségi vagy tartományi szinten döntenek. A reformok eredményeképpen a tartományoknak a jogalkotói, a helyi kormányzati szinteknek (megyék, községek) pedig az adminisztratív funkciói erősödtek meg. Az állam azonban igen fontos területeken (az oktatás általános kérdései) továbbra is fenntartotta magának a kizárólagos jogalkotói hatáskört. A kormányzó koalíció döntését azzal indokolta, hogy így elkerülhető a központosított állam felszámolását követően a tartományok szintjén történő központosítás kiépülése.²⁹¹

Az alkotmánymódosítási folyamat - elvitathatatlan jelentősége ellenére - számos ellentmondást hordozott magában. Az egyik leglátványosabb problémát a törvényalkotás folyamata jelentette. Mivel a két politikai pártszövetség között nem

²⁹¹ Marco Cammelli: *Istituzioni deboli e domande forti*. 5. p. In: Il Mulino. 2002. 1. sz. 5-22. p.

közeledtek az álláspontok, így a reform rendkívül sajátos utat járt be. A reformok többségét normál törvényekkel vezették be, és csak ezután következett alkotmányos megerősítésük. Erre azért volt szükség, mert az ellenzék nem támogatta a kormányzó többség reformjavaslatait. Alkotmánymódosításokat is csak az abszolút többség és nem a parlament kétharmadának támogatásával hozták meg. A 2001-es alkotmánymódosítás parlamenti elfogadását követően mind az ellenzék, mind pedig a kormányzó pártok népszavazás kiírását tartották fontosnak. Az előbbi a módosítás felülbírlata, az utóbbi a módosítás megerősítése érdekében tartotta ezt szükségesnek. 2001. október 7-én – hosszas belpolitikai vitákat követően - végül megtartották az alkotmánymódosítással kapcsolatos népszavazást. Az olaszok 64,2 százaléka a módosítás mellett szavazott.²⁹²

Annak ellenére, hogy az alkotmánymódosításokat népszavazással végül sikerült megerősíteni, az ellenzék részéről számos esetben felmerültek a reformok legitimitásával kapcsolatos kérdések. A 2001. májusi országgyűlési választásokat követően hatalomra kerülő II. Berlusconi-kormány célul tűzte ki a reformok felülvizsgálatát, folytatását. Az önkormányzatiság megerősítését a köztársasági elnök is fontosnak tartotta. Carlo Azeglio Ciampi 2001 novemberében, az olasz egység 140. évfordulója alkalmából kijelentette, hogy a decentralizáció és a regionalizáció kulcselemei a kormányzati munka javításának. Beszédében hangsúlyozta, hogy az önkormányzatiságot és a helyi autonómiákat tovább kell erősíteni.²⁹³

A tartományi szint társadalmi és politikai legitimitációja a korábbi döntések következtében azonban kétségtelenül növekedett. Ezt mutatja, hogy az utóbbi időben a tartományok irányítói az egész országot érintő jelentős kérdésekben – mint például a tartományoknak juttatandó további hatáskörök kérdése - igyekeztek magukhoz ragadni a kezdeményező szerepet. Még a balközép koalíció kormányzása idején jelentős belpolitikai vihart kavart, amikor 2000 szeptemberében Lombardia tartományi tanácsa – amelyben többségben vannak a jobbközép pártok képviselői - úgy döntött, hogy tartományi szintű népszavazást írnak ki a devolúció, azaz a skót modell olaszországi adaptációjának kérdésével kapcsolatban. A tartomány lakóinak a

²⁹² Ciampi, nuovo impulso al federalismo.

www.cnnitalia.it/2001/ITALIA/11/20/ciampi/index.html

²⁹³ Ciampi, nuovo impulso al federalismo

www.cnnitalia.it/2001/ITALIA/11/20/ciampi/index.html

középjobb pártok által képviselt program alapján azt a kérdést akarták feltenni, hogy az egészségügy, az oktatás és a helyi rendőrség kizárólag tartományi jogalkotói hatáskörbe kerüljön. A tartományi szintű népszavazás kiírásával kapcsolatban Veneto és Piemonte tartományokban is tárgyalások kezdődtek. Ezzel kapcsolatban Giuliano Amato, olasz miniszterelnök a *La Repubblica* című napilapnak azt nyilatkozta, hogy a tartományok csak olyan kérdésekkel kapcsolatban szervezhetnek népszavazást, amelyek saját jogalkotói hatáskörükbe tartoznak. Az egész országot érintő közigazgatási reform azonban nem tartozik saját hatáskörükbe, így egy, ezzel a kérdéssel foglalkozó népszavazás törvénytelen lenne. A jobbközép pártok, amelyek a 2000-es tartományi választásokon győzelmet arattak, azonban így akarták kiaknázni megnövekedett társadalmi támogatottságukat és megakadályozni a balközép koalíció programja alapján elindított reformfolyamat megvalósulását. Ha ugyanis a népszavazáson sikert értek volna el, akkor a balközép kormány föderális átalakulást célzó törvénytervezetével szemben hatásos eszköz lett volna a kezükben. A kormány programjával ugyanis a kezdetektől nem értettek egyet, annál jóval szélesebb körű tartományi autonómia kiépítése volt a céljuk.²⁹⁴ Umberto Bossi e népszavazások megtartásához kötötte a koalíciós szerződés megkötését.²⁹⁵

Az azonban nem csak a politikai ellenzék, hanem a társadalom sem volt teljesen elégedett a végrehajtott reformokkal. Az olaszok nagyon magas aránya egyáltalán nem hitt a politikai elit döntéseinek helyességében. Erre utal egy 2000-ben készített Censis éves jelentés eredménye is, mely szerint az olaszok 42,3 százaléka úgy gondolja, hogy az érdekeit egyetlen politikai, társadalmi vagy vallási szervezet sem képviseli.²⁹⁶ A társadalom részéről tapasztalható elégedetlenségre és növekvő csalódásra utalt a tartományi választásokon való részvételi arány folyamatos csökkenése is. 1990-ben még a választásra jogosultak 80,9 százaléka részt vett a választásokon. Ezzel szemben 1995-ben 73 százalék, 2000-ben pedig csupán 67,9 százalékuk ment el szavazni.²⁹⁷ Az olaszoknak csak 40 százaléka gondolja, hogy a

²⁹⁴ Amato: oltre la legge i referendum sul federalismo.

www.cnnitalia.it/2000/ITALIA/09/16/commenti/index.html

²⁹⁵ Federalismo e devolution, guerra di dok tra Amato e Formigoni

www.cnnitalia.it/2001/ITALIA/04/07/referendum/index.html

²⁹⁶ L'anno piú lungo delle regioni. www.censis.it/censis/ra/2000/08sintes.html

²⁹⁷ Le insidie del non voto. www.censis.it/censis/ra/2000/08sintes.html

tartományok nagyobb autonómiája az egészségügy terén növeli a közszolgáltatás minőségét. Ez az arány Közép- és Dél-Olaszországban természetesen kevesebb, hiszen itt csak a társadalom negyede ért ezzel egyet.²⁹⁸ A 2001-es Censis éves jelentésének összefoglalója szerint az olasz társadalom egyelőre nem érzi úgy, hogy számára konkrét előnyt jelentettek a reformok. A közigazgatás általános működésével kapcsolatban megmaradt az elégedetlenség. Nem nőtt a közszolgáltatások száma, nem javult a minőségük, nem alakult még ki a verseny a köz- és a magánszféra között. Ehhez természetesen időre van szükség. Az összefoglaló szerint problémát jelenthet, hogy nem épült ki valódi föderáció, csupán a decentralizáció valósult meg. Komoly hiányosságként említik, hogy nem épült ki a területi autonómiák parlamenti képviselője. Ehhez mindenképpen szükséges lesz a parlament felsőházának átalakítása.²⁹⁹ Az olaszok többsége a csalódottság ellenére fontosnak tartotta a reformokat. A 2001-es Censis éves jelentés szerint az olaszok 38,2 százaléka szerint több hatáskört kell adni a tartományoknak. 27,2 százalékuk szerint pedig elsősorban a megyéknek és a községeknek kell feladatokat átvenniük az államtól. A vizsgálat eredménye tehát azt mutatta, hogy az olaszok többsége egyet értett a decentralizációt célzó reformokkal.³⁰⁰

A 2001. májusi választásokon győztes jobbközép koalíció célul tűzte ki a tartományi rendszer átalakítását célzó további reformok véghezvitelét. 2001 augusztusában a minisztertanács megegyezett a további reform alapelveit illetően. Legfontosabb feladatuknak az alkotmány 117. cikkének módosítását tartották. Decemberben az Umberto Bossi által előterjesztett új szöveget is jóváhagyták. Francesco Speroni a tervezettel kapcsolatban csupán egyetlen dolgot hiányolt. A minisztertanács által elfogadott szövegbe ugyanis nem került bele az Alkotmánybíróság tartományi alapú átalakításának terve. Speroni azonban továbbra is reménykedett abban, hogy ez a része a reformnak sem kerül le a napirendről, és a

²⁹⁸ Federalismo sanitario: anno zero.

www.censis.it/./agenda?cmd=navigazioneLivelliSuccessivi&strLevel=1.4

²⁹⁹ Una soluzione poliarchica ai conflitti della devolution.

www.censis.it/censis/ricerche/2001/devolution/1.html

³⁰⁰ Il federalismo che vogliono gli italiani

www.censis.it/censis/ricerche/2001/devolution/1.html

jelenlegi alkotmánymódosítástól függetlenül meg lehet valósítani.³⁰¹ Umberto Bossi véleménye szerint ugyanis a tartományi rendszer reformjának fontos része lenne az Alkotmánybíróság átalakítása is. Véleménye szerint e testület jelenleg a tartományok ellensége. Fontosnak tartaná, hogy az Alkotmánybíróság öt tagját a tartományok válasszák. Így a tartományok érdekképviselése ebben a testületben is megoldható lenne.³⁰²

Umberto Bossinak miniszterként fő célja, hogy a tartományok a közbiztonság, az oktatás és az egészségügy területén kizárólagos jogalkotói hatalmat kapjanak. Véleménye szerint csak e feltételek megvalósulása esetén lehet szó valódi föderáció létrehozásáról. Ebben az esetben az államnak csupán az alapvető jogok meghatározása, illetve az egész ország területén biztosítandó ellátás alapvető szintjének a meghatározása maradna a feladata.³⁰³ Az intézményi reformokkal foglalkozó tárcanélküli miniszter a tartományi rendszer további reformja érdekében jelenleg az alkotmány 117. cikkének a módosításával foglalkozik.³⁰⁴

2002. február 26-án pedig a Szenátus elé terjesztették a 117. cikk módosításának tervét. A tervezet szerint a tartományok a jelenleginél jóval szélesebb körű autonómiával rendelkeznenek. A tartományoknak kizárólagos jogalkotói hatásköre lenne az oktatás, az egészségügy és a helyi rendőrség terén. A reform célja, hogy Olaszországban lépésről lépésre kiépüljön a föderális állam. A terv szerint az oktatás terén az állam csak az általános normákat határozhatná meg. Az egészségügy terén csak az alapellátás minimálisan kötelező szintjének meghatározására terjedne ki az állam hatásköre. A helyi rendőrség (polizia locale) is kizárólagos tartományi jogalkotói hatáskörbe kerülne. A minisztertanács döntését azzal magyarázta, hogy így az eltérő szociokulturális háttérrel rendelkező tartományok a saját problémáikhoz illeszkedő speciális programokkal tudnának reagálni a helyi sajátosságokkal bíró bünelkövetésre.³⁰⁵ Az új alkotmánymódosítással kapcsolatban az ellenzék azt a

³⁰¹ Francesco Speroni: „Con la devolution parte il vero cambiamento”

www.lapadania.com/2002/gennaio/06/06012002p05a2.htm

³⁰² Bossi contro la Corte Costituzionale, è il nemico giurato delle regioni.

www.cnnitalia.it/2001/ITALIA/09/01/bossi/index.html

³⁰³ La devolutione entra in parlamento. www.leganord.org/a_2_docpolitici_devolutione.html

³⁰⁴ www.governo.it

³⁰⁵ Disegno di legge costituzionale

www.senato.it/bgt/ShowDoc.asp?leg=14&id=00017586&tipodoc=Ddlpres&...

kritikát fogalmazta meg, hogy annak köszönhetően a jövőben tartományonként eltérő minőségű lesz az oktatás és az egészségügyi szolgáltatás. Véleményük szerint jelenleg elsősorban a már meghozott alkotmányreform végrehajtására kellene koncentrálni.³⁰⁶

2002. június 20-án született egy intézményközi megállapodás a föderalizmusról. A megállapodást a minisztertanács elnöke, Silvio Berlusconi és a helyi autonómiák képviselői írták alá. A felek megegyeztek abban, hogy a 2001-es alkotmánymódosítás rendelkezéseit az érintettek egyenlő mértékű bevonásával hajtják végre. A helyi autonómiák képviselői tehát az álammal egyenértékű szerepet kapnak a folyamatban.³⁰⁷ 2002 júliusában megegyezés születet a kormány és a tartományok, illetve a helyi önkormányzatok képviselői között a fiskális föderalizmus előkészítéséről.³⁰⁸ 2002 júniusában az Északi Liga minden évben megrendezett gyűlésén Umberto Bossi az elkövetkezendő egy év legfontosabb feladatai közé sorolta a devolúció megvalósítását, az Alkotmánybíróság reformját és a szenátus tartományi alapú átalakítását. Umberto Bossi a jelenlegi föderalista átalakítást célzó folyamat jelentőségét azzal is hangsúlyozta, hogy az eseményeket második *Risorgimentónak* nevezte.³⁰⁹

³⁰⁶ Devolution: una riforma ancora da definire.

www.cnnitalia.it/2001/ITALIA/12/14/devolution/index.html

³⁰⁷ Accordo interistituzionale sul federalismo. www.governo.it

³⁰⁸ La Loggia: ed ora il federalismo fiscale. La Padania. 2002. július 3. www.lapadania.it

³⁰⁹ Intervento del Segretario Federale, On. Umberto Bossi, Pontida, 23. giugno 2002.

www.leganord.org/a_2_discorsi_pontida_230602.htm

4. Olaszország és az Európai Unió kapcsolata

4.1. Olasz integrációs politika

Olaszországban tehát a kilencvenes években indult el az a folyamat, amelynek keretein belül a tartományok hatásköre jelentős mértékben kiszélesedett. Az események felgyorsulásához valószínűsíthetően az integrációs folyamat elmélyülése is hozzájárult. Minthogy az európai integráción belül a szubnacionális kormányzati szint szerepének bizonyos fokú növekedése napjainkban általános jelenségnek tekinthető, így részben ez is hozzájárult az olasz államigazgatási reform elindulásához.

Az Európai Unió folyamatosan bővülő jogköreivel egy időben az Északi Liga is egyre többször bírálta a közösségi intézményeket. Umberto Bossi véleménye szerint ma már nem elsősorban a központosított állam, hanem a brüsszeli bürokrácia is veszélyezteti a helyi szintű autonómia bővülését. Az Északi Liga radikális integrációellenes politikája azonban nagy mértékben eltér a hagyományosan elfogadó és támogató hivatalos olasz Európa-politikától. Ahhoz, hogy az olasz belpolitikai palettán el tudjuk helyezni az Északi Liga Európa-politikáját, mindenképpen fontosnak tartom Olaszország integrációval kapcsolatos hivatalos álláspontjának rövid történeti áttekintését is.

A XX. században Olaszország mindvégig támogatta az európai integrációs elmélyítést, de csupán a második világháborút követő két évtizedben, Alcide De Gasperi, kereszténydemokrata miniszterelnök kormányai alatt folytatott aktív, az integráció szempontjából meghatározó külpolitikát. Ezt követően csupán követőnek, az elmélyítést támogató, de nem meghatározónak tekinthető az olasz Európa-politika.³¹⁰ Az olasz kormányok az arányos választási rendszerből és a parlament túlzott hatalma következtében gyengék voltak, sűrűn váltották egymást.³¹¹ A rövid

³¹⁰ Az olasz Európa-politikát részletesen tárgyalja Horváth Jenő: Követő külpolitika. Az olasz Európa-politika a második világháború után. 220. p. In: Kiss J. László (szerk) (2000): A tizenötök Európái. Közösségi politikák – nemzeti politikák. id. mű. 193-226. p.

³¹¹ Lásd részletesebben: Pankovits József (1998): Az olasz politikai pártok válaszüjtja a 20. század végén. id. mű.

ideig tartó kormányzati munka nem tette lehetővé, hogy az integráció elmélyítését célzó döntések előkészítésében és meghozatalában az olasz külpolitika meghatározó szerepet vállaljon. Olaszország – mind lakosainak száma, mind pedig gazdasági erejét tekintve - mint az Európai Unió egyik legnagyobb állama – követő Európa-politikája ellenére is – az egyik legfontosabb pillére volt mindvégig az integrációs folyamatnak. Az olasz kormányok minden fontosabb, az integráció elmélyítését célzó döntést támogattak. Mindvégig fontosnak tartották, hogy a közösség hatásköre mind szélesebb és szélesebb területekre terjedjen ki.

Az olasz kormányok mellett az olasz társadalom is mindvégig kiállt az integráció mélyítése mellett. Az Európai Unió országainak lakosságai közül az olaszok támogatták leginkább az integráció elmélyülését, Olaszország jövőjét az Európai Unióban betöltött szerepétől tették függővé. Sokan úgy gondolták, hogy az ország csak abban az esetben lehet gazdasági és politikai szempontból egyaránt sikeres, ha Olaszország részt vesz az integráció elmélyítését célzó minden lépésben. A kilencvenes években a közös valutában való részvétel szimbolizálta az ország jövőjét, gazdasági megerősödését. Erre utal az a tény is, hogy az olaszok mindvégig az uniós átlag fölött vettek részt az európai parlamenti választásokon.³¹²

A második világháborút követően az olasz jobbközép pártok elkötelezett hívei voltak az integráció elmélyítésének. A kereszténydemokraták a negyvenes évek végén és az ötvenes években a közös keresztény hagyományokra építve kívánták Nyugat-Európa szerepét megerősíteni a megváltozott nemzetközi környezetben. A nyugat-európai kereszténydemokrata pártok összefogására építő harmadik utas politika ugyan nem járt – a kétpólusú világrendszerben nem járhatott – sikerrel, mégis elősegítette az integráció kibontakozását.³¹³

A sokáig ellenzékben működő Olasz Kommunista Párt és az Olasz Szocialista Párt a Szovjetunió külpolitikájától tette függővé külpolitikai céljait. Sokáig nem támogatták a nyugat-európai integráció kiépítését. A szocialista párt az 1956-os magyarországi eseményeket, a kommunista párt pedig az 1968-as prágai eseményeket követően hagyott fel következetesen integráció-ellenes politikájával és a Szovjetunió külpolitikájának feltétlen támogatásával. Ezt követően az olasz

³¹² Horváth Jenő: Követő külpolitika. Az olasz Európa-politika a második világháború után. id. mű. 221. p.

³¹³ uo. 201. p.

baloldali pártok is aktív résztvevői lettek az integráció elmélyítésének. A kommunista párt európai parlamenti képviselője volt Altiero Spinelli, aki az Európai Parlament közvetlen választásának egyik legjelentősebb támogatója volt.

A hetvenes nyolcvanas években Olaszország továbbra is követő Európa-politikát folytatott, de a nagypolitika szintjén aktívan nem járult hozzá az integráció elmélyítéséhez. A nyolcvanas években olasz politikusok kezdeményezéseikkel azonban hozzájárultak ahhoz, hogy az integrációs folyamat kilendülhessen a holtpontról. Az egyik ilyen kezdeményezés az úgynevezett Genscher–Colombo-terv, a másik pedig az Altiero Spinelli kezdeményezése nyomán született Európai Unióról szóló szerződéstervezet volt. Mindkét kezdeményezés az intézményi reformok megkezdését sürgette. Fontosnak tartották, hogy a főbb európai intézmények megerősödjenek.

A kilencvenes években Olaszországnak komoly gazdasági problémákkal kellett szembenéznie. 1992-ben 7 százalékkal leértékelték a lírát, ezért - nem véglegesen, de akkor még bizonytalan időre – ki kellett lépnie az Európai Monetáris Rendszerből. Ezzel egyidejűleg más olasz makrogazdasági mutatók is romlottak (pl.: külkereskedelmi mérleg). Bizonytalanná vált Olaszországnak a pénzügyi integrációhoz történő csatlakozása is. Az északi területek lakói szembesültek azzal a ténnyel, hogy gazdasági fejlődésük záloga (részvétel az integráció elmélyítésében) tőlük – véleményük szerint – független, vagyis a déli területek leszakadása következtében veszélyben volt. A kilencvenes évek második felére az 1996-os választásokat követően hatalomra kerülő balközép Olajfa-szövetségnek sikerült helyreállítani az olasz gazdasági egyensúlyt. 1996 novemberében a líra ismét tagja volt az Európai Monetáris Rendszernek. 1997-ben a maastrichti kritériumok teljesítése érdekében bevezették az ún. euróadót. A sikeres gazdaságpolitikának köszönhetően Olaszország részt vehetett a pénzügyi integrációban is.

Az 1996-tól kormányt alakító Olajfa-koalíció egyik prioritásnak tekintette az eurózónához történő csatlakozás feltételéül szabott maastrichti kritériumok teljesítését. Az olasz politikusok tartottak attól, hogy távolmaradásuk esetén kimaradhatnak az integrációt érintő fontosabb döntésekből. Massimo D'Alema szerint – aki 1998-tól állt az olasz kormány élén - az unióhoz való szoros kötődés hozta ki Olaszországot a kilencvenes évek egyre mélyülő politikai és gazdasági válságából. Véleménye szerint az unió versenyképességének fenntartása érdekében a

baloldali pártok feladata, hogy végigvigyék a szociális állam reformját.³¹⁴ Carlo Azeglio Ciampi, Olaszország jelenlegi köztársasági elnöke 2000-ben nagy sikerként értékelte az országnak az eurózónához történő csatlakozását. A balközép koalíciónak ezzel sikerült „rendbe tennie az országot”. Véleménye szerint a részvétel alapvető feltétele volt annak, hogy a jövőben Olaszország részt vehessen az Európai Unió főbb döntéseiben, ne váljon másodvonalbeli tagállammá. Abban az esetben, ha a gazdasági integrációból kimaradt volna, akkor a tervezett szorosabb politikai integrációban sem vehetett volna részt Olaszország. Fontos volt, hogy javult az ország külső megítélése is, így javultak a gazdasági növekedés feltételei is. A köztársasági elnök szerint a csatlakozásnak igen jelentős belpolitikai hozadéka is volt, ennek következtében nagy mértékben csökkent az ország széthullásának esélye. A köztársasági elnök véleménye szerint az ország lakossága is támogatta abban a kormányzatot, hogy az euró bevezetésével az állami szuverenitás jelentős része közösségi szintre került.³¹⁵

Massimo D'Alema egy 1998-ban, készült tanulmányában azt írta, hogy az euró bevezetését követően és a bővítés előtt szükség van a politikai integráció mélyítését célzó további reformokra. Ő maga is támogatta az Európai Parlament szerepének erősítését. Úgy gondolta, hogy a bővítést követően egyre kisebb esély lesz a politikai integráció végigvitelére. E nélkül viszont a közös valuta is veszélybe kerülhet. Véleménye szerint az európai baloldalnak komoly szerepe lehet az intézményi reformok megvalósításában. Szerinte a nyugat-európai liberális jobboldali pártok azért nem támogatják a politikai integráció kiépítését, mert az újabb nemzetekfeletti intézmények kiépítése gátolná a gazdasági liberalizmust. A nacionalista pártok viszont a globalizációval szemben egyre inkább igyekeznek elzárkózni.³¹⁶ Az Olajfa-koalíció külügyminisztere, Lamberto Dini is támogatta a közösségi döntéshozatali rendszer hatékonyságát és az uniós intézmények közötti letisztultabb hatalommegosztást célzó intézményi reformokat. Kiállt Joschka Fischer, német külügyminiszter nagy politikai vihart kavart javaslata mellett, mely szerint a bővítést megelőzően el kell indítani az unió alkotmányozási folyamatát. Úgy gondolta, hogy az új közösségi alkotmányt a kormányok, az Európai Bizottság, a

³¹⁴ Massimo D'Alema: *La nostra politica europea*. In: Europa Europe. 1998. 3. sz. 29-33. p.

³¹⁵ Carlo Azeglio Ciampi: *Approfondire e allargare l'Europa*. id. mű. 203-205. p.

³¹⁶ Massimo D'Alema: *La nostra politica europea*. id. mű.

nemzeti parlamentek és az Európai Parlament képviselőinek kell elkészíteni. Támogatta azt az elképzelést, hogy a bővítést követően a politikai unióban a tagállamoknak csak az ún. kemény magja vegyen részt.³¹⁷ Carlo Azeglio Ciampi, köztársasági elnök is egyetértett azzal, hogy az euró bevezetése jelentős lépés volt a szoros politikai integráció kiépítése felé vezető úton. A közös pénz ugyanis közös gazdasági kormányzást igényel. Véleménye szerint a bővítés előtt be kell fejezni az uniós intézményi reformokat. Még ebben az időszakban el kell készíteni az unió új alkotmányát, amely az emberi jogok chartája mellett tartalmazza a pontos felelősség és hatalommegosztást is. Intézményi reformok nélkül a bővítés az Európai Unió szétfeszítésének veszélyét hordozná magában. Ő maga konföderáció és a föderáció közötti átmeneti struktúra kiépítését látta lehetségesnek. A köztársasági elnök nyilatkozatában megerősítette, hogy Olaszország mindig is az integráció élvonalában volt, és továbbra is vállalja a mélyítés költségeit.³¹⁸

Egy 1999-ben 2003 fő körében végzett telefonos felmérés eredménye szerint az olaszok többsége tisztában volt azzal, hogy az euró bevezetésének költségeit nekik kell állni, azonban úgy gondolták, hogy ennek fontos szerepe van Olaszország modernizációjában. A megkérdezettek 85 százaléka szerint jó, hogy Olaszország az Európai Unió tagja, 92 százaléka szerint tovább kell erősíteni az európai integrációt.³¹⁹

2000-ben az euró árfolyama romlott a dollárhoz képest. Ezzel együtt az olaszok bizalma is csökkent a közös valutában és az integrációs intézményekben. Az Ipsos 2000. szeptemberi felmérése szerint az olaszok csupán 58 százaléka bízott az euróban. Ez ugyan több volt, mint az európai átlag (46 százalék), azonban 20 százalékkal elmaradt a két évvel azelőtt mért adatoktól.³²⁰ Az Ipsos felméréséhez hasonlóan a La Polis felmérése is a bizalom csökkenésére utaló eredményeket közölt. 1999-ben az olaszok 72 százaléka nagyon bízott az uniós intézményekben, ez az

³¹⁷ Lamberto Dini: *Le regole dell'avanguardia*. In: Europa Europe. 2000. 4-5. sz. 159-161. p.

³¹⁸ Carlo Azeglio Ciampi: *Verso una costituzione europea*. In: Europa Europe. 2000. 4-5. sz. 181-187. p., Carlo Azeglio Ciampi: *Approfondire e allargare l'Europa*. id. mű. 205. p.

³¹⁹ Fabrizio Battistelli, Paolo Bellucci: *L'identità degli italiani. Euroscetticismo e europolitismo*. In: Il Mulino. 2002. 1. sz. 77-85. p.

³²⁰ Il sole 24 ore. 2000. október 14. 1-3. p. idézi: Bruno Dente: *Riforme e controriforme amministrative*. 1054. p. In: Il Mulino. 2001. 6. sz. 1050-1059. p.

arány 2000-re 57 százalékra csökkent. 1999-ben még csak 25 százalékuk gondolta, hogy Olaszország számára előnytelen az Európai Unióhoz való tartozás. Ez az arány egy évvel később már 35 százalékra növekedett. 1999-ben az olaszok többsége (53 százalék) még úgy gondolta, hogy Olaszország számára előnyös és szükséges az Európai Unióhoz való tartozás. 2000-ben az olaszoknak csupán 41 százaléka értett ezzel egyet.³²¹ Az intézményi reformokat azonban továbbra is támogatták az olaszok. Ezt mutatta az Eurobarometer 2000. októberi felmérése, amely szerint az olaszok 84 százaléka egyetértett az uniós alkotmány kidolgozásával. Ez az arány magasabb volt az uniós átlagnál (70 százalék).³²²

Az Északi Liga politikusai körében az eurószkepticizmus az Európai Monetáris Unióhoz történő csatlakozást követően erősödött fel. Ezt követően az elszakadási törekvések támogatóinak köre jelentősen lecsökkent. Az északi területek lakosságának már egyáltalán nem állt érdekében az elszakadás. Az Északi Liga politikusai – akik a következő politikai választások után részt kívántak venni a kormányzásban - már nem Róma, hanem elsősorban Brüsszel ellen hallatták hangjukat. Az euró gyöngéledését az Északi Liga társadalmi támogatottságának növelése érdekében tudta kihasználni. Az olaszok kiemelkedő mértékű bizalma az Európai Unióban és annak intézményeiben éppen abból fakadt, hogy az olaszok - a többi tagállam társadalmánál nagyobb mértékben - csalódtak saját nemzeti intézményeikben. Olaszország gazdaságának újbóli megerősödését éppen az integrációtól várták. A közös valuta értékének csökkenésével egyidejűleg azonban a brüsszeli intézményekbe vetett bizalom is csorbult. Az euró válsága Olaszországban is mérhetően növelte az olasz eurószkeptikusok számát.³²³

Olaszország az eurózónához történő csatlakozását követően is fenn tudta tartani a csatlakozáshoz szükséges makrogazdasági mutatókat. Az Európai Bizottság 2002 januárjában elfogadta az ország stabilitási tervét. Brüsszelben azonban a kormány prognózisával szemben lassúbb gazdasági növekedést jósoltak. Az olasz kormány prognózisa szerint 2002-ben 2,3 százalékos, 2003-ban pedig 3 százalékos lesz a GDP növekedése. Ezzel szemben Brüsszelben úgy vélik, hogy csupán 1,3 és 2,7 százalékos lesz a növekedés. A GDP-hez viszonyított költségvetési hiány a

³²¹Bruno Dente: *Riforme e controriforme amministrative*. id. mű. 1054. p.

³²² www.cnnitalia.it/2000/MONDO/europa/10/26/carta/index.html

³²³Bruno Dente: *Riforme e controriforme amministrative*. id. mű. 1052. p.

kormány szerint 0,5 százalék, a Bizottság szerint azonban 1,2 százalék lesz 2002 végén. Az Olasz kormány véleménye szerint 2002 végére, a Bizottság véleménye szerint azonban csak 2004 végére fog a GDP 100 százaléka alá csökkenni az államadósság. A Brüsszeli vélemény szerint a költségvetési hiány mérséklése érdekében szükséges lesz a közkiadások további megszorítása és a további nyugdíjreform.³²⁴

A 2001. májusi választásokat követően hatalomra kerülő jobbközép koalíció már elmozdult a hagyományos olasz követő Európa-politikától. Giulio Tremonti a második Berlusconi-kormány jelenlegi gazdasági minisztere már 2001 májusában azt nyilatkozta, hogy Olaszország számára fontosabb a déli területek gazdasági felzárkóztatása, mint az unió keleti bővítése. Németország már ekkor aggodalmát fejezte ki Olaszország változó integrációs politikája miatt.³²⁵ A korábbi Európa-politikától való elmozdulásra utalt, hogy 2002. február 16-án Silvio Berlusconi, olasz és Tony Blair, brit miniszterelnök a gazdasági növekedést elősegítő reformokkal kapcsolatban három közös dokumentumot írt alá. A dokumentumok alapján megegyeztek arról, hogy a társadalmi igazságosság fenntartása mellett szükségesnek tartják a munkaügy reformokat és az energiapiac liberalizációját. A német és a francia vezetés gyanakvóan nézte az angol-olasz közeledést, attól tartottak, hogy Olaszország is az eurószkeptikusok táborát fogja növelni.³²⁶

A második Berlusconi-kormány hatalomra lépését követően, az integráció jövőjét féltők aggodalmai látszottak megvalósulni, amikor 2002 januárjának első napjaiban a kormány néhány tagja és a külügyminiszter között lezajlott viták Renato Ruggiero, külügyminiszter lemondásához vezettek. Ezt követően a miniszterelnök, Silvio Berlusconi kapott ideiglenes külügyminiszteri megbízatást. A vitát az okozta, hogy Antonio Martino, védelmi miniszter, Giulio Tremonti gazdasági miniszter és Umberto Bossi reformügyi tárcanélküli miniszter ellenséges nyilatkozatot tettek az euró bevezetésével kapcsolatban. Ruggiero pedig – nem vállalva közösséget a kormány többi tagjával - elítélte ezeket a nyilatkozatokat. A kormányban politikai múltját tekintve szinte kakukktojásnak számító Ruggiero lemondása Európa szerte aggodalmakat váltott ki. Sokan attól tartottak, hogy Olaszország integrációs

³²⁴ www.cnnitalia.it/2002/Economia/01/30, www.cnnitalia.it/2002/Economia/01/26

³²⁵ www.cnnitalia.it/2001/MONDO/europa/05/22/eichel/index.html

³²⁶ www.cnnitalia.it/2002/Italia/02/15/berlusconi/index.html

elhivatottsága a jövőben csökkenni fog. A legfontosabb nyugat-európai újságok (El Pais, Le Monde, Financial Times, The Times, Le Figaro) úgy értékelték az eseményeket, hogy az integráció mediterrán pillére megrendült, Olaszország elfordult az integrációtól. Ruggiero ugyanis éppen azért lett a külügyminiszter, mert Európa szerte nagy tekintélyű politikus volt. Tekintélyét egyrészt annak köszönhette, hogy ő volt korábban a WTO elnöke, másrészt köztudottan integráció párti politikus volt.

Silvio Berlusconi az uniós partnerek megnyugtatása érdekében a külügyminiszter lemondását követően parlamenti felszólalásában kijelentette, hogy Olaszország továbbra is szilárd tagja marad az integrációnak. A The Times 2002. január 14-ei számában úgy nyilatkozott, hogy Olaszország érdekeit képviselve támogatja az Európai Unió hatékonyabb működését célzó reformokat. Silvio Berlusconi több nyilatkozatában megerősítette, hogy támogatja a felállítandó konvent működését és az Európai Unió bővítését. Silvio Berlusconi nyilatkozatát követően több érintett miniszter – köztük Umberto Bossi is – arra kényszerült, hogy hitet tegyen integráció párti politikája mellett.³²⁷ Umberto Bossi azonban már a második Berlusconi-kormány felállításakor is támadta Ruggiero kinevezését. Azzal érvelt, hogy Ruggiero a múltat jelképezte.³²⁸ Umberto Bossi január 4-én a *Corriere della Sera*-nak azt nyilatkozta, hogy Ruggiero és ő közötté azért volt mindig is ellentét, mert számára a külügyminiszter a bürokraták despotikus és türannikus Európáját képviselte.³²⁹ A La Padania című napilap január 6-ai számának egyik cikke azzal magyarázta Umberto Bossi felvetéseit, hogy az euró bevezetésével igen érzékeny területek kerülnek majd közösségi hatáskörbe. A cikk írójának véleménye szerint Umberto Bossi nem euróellenes, nem az euró bevezetését akarta megakadályozni. Csupán azt kívánta megtudni, hogy mi következik az euró bevezetését követően. Umberto Bossi véleménye szerint ugyanis komoly belső feszültségeket fog okozni,

³²⁷Berlusconi: L'Italia è salda in Europa.

www.cnnitalia.it/2002/ITALIA/01/14/berlusconi/index.html,

Berlusconi rassicura Giscard D'Estaing sull'europeismo del governo italiano.

www.cnnitalia.it/2002/ITALIA/01/11/berlusconi_giscard/index.html,

³²⁸ Umberto Bossi non vuole Ruggiero al governo, rappresenta il passato.

www.cnnitalia.it/2001/ITALIA/05/22/Berlusconi/index.html

³²⁹ Berlusconi mette in riga Ruggiero. „Ho io la titolarità della politica estera.”

www.cnnitalia.it/2002/ITALIA/01/04/Berlusconi/index.html

amikor a jóléti állammal kapcsolatos kérdésekben (pl. nyugdíjreform) már nem Rómában, hanem Brüsszelben fognak dönteni.³³⁰ Francesco Speroni, az Északi Liga európai parlamenti képviselője véleménye szerint nem jogos azok félelme, akik attól tartanak, hogy az euróval kapcsolatos bírálatok a közös pénz integrációt előmozdító szerepét veszélyezteti. Véleménye szerint ugyanis korábbi példák (pl. rubel) is azt mutatják, hogy a közös pénz használata nem vezet a közös pénzt használó nemzetek egységesüléséhez.³³¹ Speroni azonban nem számolt azzal, hogy a rubel bevezetésére a jelenlegitől egészen más történelmi helyzetben került sor. A Szovjetunió diktatúrája ugyanis semmiképpen sem összehasonlítható az Európai Unió önként választott struktúrájával. Ugyanakkor Speroni nem véletlenül hozta példaként a Szovjetunió esetét. Az Északi Liga politikusai számos esetben már párhuzamot vontak a Szovjetunió és az Európai Unió között.

Piero Ignazi, politológus véleménye szerint azonban Silvio Berlusconi valójában azért kényszerítette lemondásra külügyminiszterét, mert elkötelezett integrációpárti politikájával kilógott a kormány populista miniszterei közül. Többször is előfordult, hogy a Silvio Berlusconi integrációs politikáját támadó nemzetközi sajtóban megjelent nyilatkozatokkal, írásokkal szemben nem védte meg a miniszterelnököt.³³² A baloldali ellenzék véleménye szerint Silvio Berlusconi döntésével a *bossizmus* tört előre a kormányban, és ezzel végleg világossá vált a kormány integráció ellenes politikája. Ellenzéki politikusok számos napilapban bírálták Silvio Berlusconi döntését.³³³

4.2. Az Északi Liga EU-politikája

³³⁰ Che Ue vogliamo, questione fondamentale.

www.lapadania.com/2002/gennaio/06/06012002p03a4.htm

³³¹ Francesco Speroni: „Con la devolution parte il vero cambiamento”

www.lapadania.com/2002/gennaio/06/06012002p05a2.htm

³³² Piero Ignazi: *L'intramontabile fascino del populismo*. 59. p. In: Il Mulino. 2002. 1. sz. 59-66. p.

³³³ L'opposizione su Ruggiero. www.cnnitalia.it/2002/ITALIA/01/05/reazioni/index.html

A liga politikai eszméiben sokszor hivatkozott az európai integrációs folyamatra. A kilencvenes évek második feléig az integráció tehát egyfajta második hazát jelentett a liga számára. Ezt a politikai célt azért is támogatnia kellett, mert szavazói, vagyis az északi területek lakossága számára a terület gazdasági fejlődésének szempontjából rendkívül fontos volt a mind jobban elmélyülő európai integrációban való részvétel. Már az 1980-as évek végén a föderális alapon berendezett Európában látták Lombardia önállóságának zálogát. Alkotmányellenes, szecesszionista törekvésük legitimációs bázisát az éppen kiszélesedő Európai Közösségben látták. Európát azonban, mint a lehető legszélesebb szabadsággal bíró régiók konföderációjaként képzelték el.

A *Lombardia Autonomista* 1983. évi 1. számában megjelent cikkben egy föderális alapon felépülő Európában képzelték el az autonóm Lombardia jövőjét. Az 1984-es európai parlamenti választásokon az olasz autonomista mozgalmak (Venetói Liga, Liga autonomista lombarda, Rinascita piemontese, Partito popolare trentino tirolese, Partito federalista europeo) együtt indultak, a pártszövetség elnevezése Unió a Föderalista Európáért (Union per l'Europa federalista) volt. Az autonomista, regionalista mozgalmak politikusai úgy gondolták, hogy politikai mozgalmak számára az integráció alternatívát jelenthet a nemzeti identitással szemben. Az integráció föderalista irányú fejlődése elősegítheti a nemzeti identitástudat gyöngülését. Számukra ez azért volt fontos, mert ezzel egyidejűleg a regionális identitás erősödését várták. Ezzel összefüggésben Franco Rocchetta, a Venetói Liga egyik alapítója 1992-ben azt mondta, hogy számára az európai kapcsolat legalább annyira fontos, mint az Olaszországhoz való kötődés. Ezek a mozgalmak azonban nem támogatták a nemzetállamokra épülő és Brüsszelben központosított integráció fejlődését. A regionalista mozgalmak számára az európai kérdés elsősorban alapos érveként szolgált – a belpolitikai viták során – saját mozgalmak létjogosultságának bizonyítása érdekében.³³⁴

Umberto Bossi az „Észak szele” című írásában regionális államok születéséről a népek, vagyis a régiók Európájának kialakulásáról írt.³³⁵ Ebbe a képbe természetesen nem illett bele a brüsszeli bürokrácia egyre szélesedő jogköre. Az

³³⁴ Ilvo Diamanti: *L'Europa secondo la Lega*. id. mű. 161. p.

³³⁵ Umberto Bossi – D. Vimercati (1992): *Il vento del Nord*. Sperling & Kupfer. Milano.

Európai Unió fejlődését mint a lehetséges Padania szabadságát veszélyeztető folyamatnak tekintették. Umberto Bossi véleménye is az volt, hogy a jelenlegi integráció a központosított nemzetállamokra épül, és ebből következően a hagyományos politikai pártok irányítása alatt áll. Ez a fajta berendezkedés – véleménye szerint – nem alkalmas a „kis népek” szabadságára épülő Európai Unió létrehozására.³³⁶ A liga által elképzelt fejlődési irány természetesen nem az integráció kiszélesedésének irányába vezetne, hanem éppen ellenkezőleg a nemzetállamoknál is kisebb politikai egységek, a régiók protekcionista elzárkózása felé. Ha időnként hivatkoznak is az Európai Unióra, valójában az integrációval ellentétesek az érdekeik. Umberto Bossi Brüsszelben csak egy újabb Róma veszélyét látja. A régiók Európájának elvét, több más elszakadásért küzdő politikai mozgalom, pl. a tiroli is zászlajára tűzte. E mozgalmak számára fontos lépés volt, amikor a maastrichti szerződés értelmében felállították a Régiók Bizottságát, hiszen sokan úgy gondolták, hogy ez lehet az első lépés az Európai Parlament föderalista alapú és kétkamarássá történő átalakítása felé. A terveik szerint ugyanis az Európai Parlament felsőháza látná el a nemzetállamok alatti régió képviselőit.³³⁷

Umberto Bossi a kilencvenes évek elején – számos másik politikussal és politológussal együtt - még minden bizonnyal hitt abban, hogy Padania függetlensége a nemzetállamok megszűnését követően megvalósítható. Egyik könyvében 1993-ban a nemzetállamok megszűnésével együtt a „népek”, azaz a nyelvi és kulturális kisebbségek felemelkedéséről írt: „A nagy nemzetek mítosza a bolygó minden sarkában összeomlik (...) A népek (...) öntudatra ébrednek.”³³⁸ Umberto Bossi a padán népet Nyugat-Európa egyik nyelvi és kulturális kisebbségének tartotta.

Az Északi Liga 1997. február 14-16-án tartott milánói kongresszusán hivatalosan is elfogadták a párt stratégiáját, amelynek a mottója megfelelt az eddigi integrációval kapcsolatos ligás terveknek: „Szabad Padania egy szabad Európában”. Céljuk a szuverén európai „kis népek” összefogásán alapuló olyan „föderáció” volt,

³³⁶ Umberto Bossi – D. Vimercati (1993): *La rivoluzione*. Sperling & Kupfer. Milano. Idézi: Ilvo Diamanti: *L'Europa secondo la Lega*. id. mű. 161. p. .

³³⁷ uo. 166. p.

³³⁸ Umberto Bossi – D. Vimercati (1993): *La rivoluzione*. id. mű. 127. p. Idézi: Bruno Luverà: *La politica estera della Lega*. id. mű. 87. p.

amely valójában a protekcionista, elzárkózó állam alatti régiók konföderációnak tekinthető. Ebben az időszakban az Északi Liga arra építette politikai stratégiáját, hogy Olaszország várhatóan nem lehet tagja az Európai Monetáris Uniónak. Várakozásaik szerint ez erősítette volna az északi területek lakosságában az elszakadási hajlamot és az egységes északi identitástudat kialakulását.³³⁹

A szélsőséges nacionalizmus nyugat-európai megerősödésére utal, hogy Franciaországban a 2002. áprilisi elnökválasztások második fordulójába Jacques Chirac jelenlegi államfő mellett Jean-Marie Le Pen jutott. A szélsőjobboldali Nemzeti Front vezére populista politikájában többek között azok számára is megoldást kínált, akik az euró bevezetése miatt kerültek a korábbinál rosszabb gazdasági helyzetbe. A Liga története az integráció szempontjából azonban bonyolultabb képet mutat. Hiszen szavazóit nem jellemezhetjük automatikusan az eurószkeptizmus jelzőjével. Sőt 1996-ban épp azok az északiak szavaztak az Északi Ligára nagy számban, akik attól tartottak, hogy a déli területek rosszabb makrogazdasági mutatói miatt Olaszország nem lehet tagja az eurózónának. Napjainkban nagymértékben csökkent a liga támogatottsága. Ezzel egyidejűleg Umberto Bossi egyre radikálisabb véleményt fogalmazott meg az európai integrációval szemben. Talán éppen a politikai stratégiájában bekövetkezett hangsúlyeltolódásokkal – az idegengyűlölettel és integrációellenességével – igyekszik növelni a társadalmi támogatottságát.

Umberto Bossi 2000-ben az Északi Liga pontidai gyűlésén elmondta, hogy az Európai Unió nem csak a nemzetállamokat, hanem a népeket is veszélyezteti. Szerinte a szubszidiaritás elvének a hangoztatására valójában az emberek becsapása érdekében van szükség, hiszen ez is csak arra jó, hogy a hatalom az Európai Unió szintjén összpontosuljon.³⁴⁰ A nizzai uniós csúcs előtt Umberto Bossi azzal fenyegetőzött, hogy 250.000 fős tüntetést szervez a találkozó helyszínén. Umberto Bossi azt követelte, hogy a nép is részt vehessen a leendő uniós alkotmány kidolgozásában. Végül sikerült megegyeznie a többi olasz politikussal. Umberto Bossi elérte, hogy a szöveg tartalmazza, hogy az európai alkotmány kidolgozásában

³³⁹ Bruno Luverà: *La politica estera della Lega*. id. mű. 88. p.

³⁴⁰ Intervento del Segretario Federale, On. Umberto Bossi, Pontida, 4. giugno 2000.

www.leganord.org/a_2_discorsi_pontida_4_06_2000.html

tevékenyen részt vegyenek a nemzeti kormányok, és a folyamatba bevonják az egyes országok polgárait is.³⁴¹

A 2001. májusi országgyűlési választásokat követően Umberto Bossi úgy nyilatkozott, hogy nagy szerencse, hogy a jobbközép koalíció győzött, mert ellenkező esetben – a balközép pártok tevékenységének köszönhetően - minden állami hatalom közösségi szintre került volna. Véleménye szerint a baloldali győzelem azt eredményezte volna, hogy a nemzeti parlament funkcióinak kiüresítésének köszönhetően a májusi választások lettek volna az utolsó valódi demokratikus választások.³⁴² Umberto Bossi véleménye szerint az európai baloldal arra törekszik, hogy az Európai Unióból a Szovjetunióhoz hasonló szuperállamot hozzon létre. Végső céljuk, hogy ebben a szuperállamban a nemzeti parlamentek szuverenitása teljesen megszűnjön. Umberto Bossi az Európai Uniót a fasiszta és a kommunista államokhoz hasonlítja, hiszen ezekben sem volt a parlamenteknek politikai szerepük. A baloldal – Umberto Bossi véleménye szerint – mindent meg tesz azért, hogy a számukra provinciális nemzeti szintű politizálás helyébe a globális politikát állítsák. Umberto Bossi az Északi Liga 2001-es pontidai gyűlésén kijelentette, hogy az Európai Uniónak az „államok uniójává” kell válnia, így maradhat meg a nemzeti szuverenitás.³⁴³

Umberto Bossi a 2001-es, a tartományi rendszer átalakítását célzó alkotmányreformot követően is felszólalt a nemzeti szuverenitás védelmében. Az Északi Liga vezetője a korábban részletesen tárgyalt reformmal szemben több kritikát is megfogalmazott. Egyik észrevétele azonban szervesen kapcsolódik az integrációval kapcsolatos, hosszú évek óta hangoztatott véleményéhez. Nehezményezte ugyanis, hogy az alkotmány 117. cikke kimondja, hogy a tartományi és az állami szintű jogalkotói hatáskör gyakorlásakor figyelembe kell venni a közösségi szabályozásból és a nemzetközi kötelezettségekből adódó korlátozásokat. Véleménye szerint ez azt jelenti, hogy a nemzeti szuverenitás valójában csak fikció,

³⁴¹ Vertice di Nizza; c'è intesa tra maggioranza e opposizione

www.cnnitalia.it/2000/ITALIA/11/28/nizza/index.html

www.cnnitalia.it/2000/ITALIA/10/25/leganord/index.html

³⁴² www.cnnitalia.it/2001/mondo/europa/05/17/Fischer/index.html

³⁴³ Intervento del Segretario Federale, On. Umberto Bossi, Pontida, 17. giugno 2001.

www.leganord.org/a_2_discorsi_pontida_17062001.html

és a nemzetállamok léte és jövője az általa rendszeresen emlegetett „nemzetközi kommunistáktól” függ. Ennek ürügyén ismét felszólalt a jelenleg működő - véleménye szerint – európai szuperállam helyébe állítandó nemzetállamokra és a devolúcióra épülő konföderáció érdekében.³⁴⁴ Umberto Bossi ezzel a radikálisan integráció ellenes véleményével a jelenlegi integráció egyik alapelvét kérdőjelezte meg. A tagállamoknak ugyanis automatikusan át kell venniük az unió által hozott rendeleteket, irányelveket és határozatokat. Ezeket automatikusan be kell illeszteni a tagállamok saját jogrendszerébe.³⁴⁵ 2001 decemberében a minisztertanács elfogadta Umberto Bossi reformtervezetét és alkotmánymódosítási javaslatait. Umberto Bossi tervezete tartalmazta, hogy az olasz alkotmány 117. cikkéből töröljék a nemzetközi kötelezettségek és a közösségi szabályozás tiszteletbetartásának elvét. Ezzel a döntéssel nem csak az ellenzék, hanem a jobbközép pártok politikusainak egy része sem értett egyet. Silvio Berlusconi tehát heves külső és belső vitákra kell számítani, ha valóban meg akarja valósítani ezt a tervet, és nem csak a koalíciós társ „leszerelésére” szolgált a döntés.³⁴⁶

2002-ben Umberto Bossi az Északi Liga kongresszusán elmondta, hogy csak azért kerülhetett sor Olaszországnak az Európai Monetáris Unióhoz történő csatlakozására, mert a német politikusok nem akarták, hogy közvetlen szomszédságukban egy erős Padania alakuljon ki. Az olasz állam csak úgy csökkenthette az elszakadási törekvések társadalmi bázisát, hogy hatalmának egy részét átadta az Európai Uniónak. Umberto Bossi szerint az Európai Unió antidemokratikus és még bürokratikusabb, illetve központosítottabb, mint az olasz állam.³⁴⁷ Európa szerte nagy felháborodást keltett, hogy Umberto Bossi az Európai Uniót „Nyugat Szovjetuniójának” és „sztálinista szuperállamnak” nevezte. Umberto

³⁴⁴ Umberto Bossi rimette in discussione la Ue. „L’Europa é in mano ai comunisti”
www.cnnitalia.it/2001/ITALIA/03/06/bossi/index.html

³⁴⁵ Ezt az elvet még a római szerződés 189. cikke mondja ki.

³⁴⁶ Devolution: una riforma ancora da definire.
cnnitalia.it/2001/ITALIA/12/14/devolution/index.html

³⁴⁷ Intervento del Segretario Federale, On. Umberto Bossi, Congresso ordinario Lega Nord, 1-2-3. marzo 2002. www.leganord.org/a_2_discorsi_congressoord_2002.html

Bossi a demokrácia védelmében mozgósításra hívta fel a szabad és demokratikus embereket, illetve a népeket.³⁴⁸

4.3. Az Európai Unió hatása a régiók szerepének változására

Nyugat-Európa számos országában - a decentralizációs reformoknak köszönhetően - egyre több feladat került az állami szintről a regionális szintre. Horváth Gyula szerint a regionalizmus felerősödésének hátterében elsősorban az etnikai és kulturális alapú mozgalmak társadalmi támogatottságának növekedése, a regionális érdekképviselő felerősödése, a különböző területi egységek társadalomirányítási funkcióinak változása és a közösségi szintű regionális politika súlyának jelentős növekedése áll.³⁴⁹

Az uniós regionális politika azonban nem egyidős az Európai Közösségekkel. Az európai integráció kezdetekor még nem merült föl a közös regionális politika kiépítésének gondolata. A római szerződés preambulumban csupán utalást tartalmazott arra, hogy a tagállamok gazdaságának fejlesztését össze kell kötni az elmaradott területek felzárkóztatásával.³⁵⁰ A 2. cikk kimondja, hogy „a szerződés célja a tagállamok harmonikus fejlődésének az elősegítése és az életminőség javítása”.³⁵¹ A római szerződés érvénybelépését követően felállított Európai Szociális Alapnak (1960) és az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap (1970) orientációs részének volt ugyan regionális hatása. E területen közös politika azonban még nem alakult ki.³⁵²

Az Európai Közösségek működésének tapasztalatai idővel nyilvánvalóvá tették, hogy a gazdasági integráció adta előnyök önmagukban nem segítik a fejletlenebb régiók felzárkóztatását. A nemzeti regionális politikák mellett

³⁴⁸ Umberto Bossi: mobilitero i popoli contro l'Europa stalinista. Corriere della Sera. 2002. március 1. www.corriere.it

³⁴⁹ Horváth Gyula: Az európai regionalizmus kihívásai és a magyar regionális stratégia. id. mű. 59-66. p.

³⁵⁰ Dr. Fazekas Judit (szerk.) (2000): Az európai integráció alapszerződése. id. mű. 20. p.

³⁵¹ idézi: Iván Gábor – Katona János: Regionális politika. 53. p. in: Kende Tamás – Szűcs Tamás (szerk.) (2001): Az Európai Unió politikái. Osiris. Budapest. 51-86. p.

³⁵² Kengyel Ákos (1999): Az Európai Unió regionális politikája. Aula. Budapest. 69-70. p.

szükségesnek látszott a közösségi szintű regionális politika kiépítése is. Első lépésként 1967-ben az Európai Bizottságon belül létrejött a regionális politikáért felelős főigazgatóság (XVI.). 1975-ben pedig – az elmaradott területekkel is rendelkező Olaszország kezdeményezésére - létrejött az Európai Regionális Fejlesztési Alap. Az alap célja a közösség régiói közötti egyenlőtlenségek mérséklése volt. Az integráció többszöri bővítésével a korábbiakhoz képest gazdasági és szociális szempontból elmaradottabb területek tartoztak az Európai Közösségekhez. Ez a tény is növelte a regionális egyenlőtlenségek csökkentése érdekében a közösségi szintű beavatkozások szükségességét.³⁵³ Olaszország jelentős mértékben részesedett az alap forrásaiból, hiszen 1975 és 1988 között az támogatásainak 34,8 százalékát a dél-olaszországi területek felzárkóztatására fordították.³⁵⁴

Az Európai Regionális Fejlesztési Alap felállítása ugyan jelentős lépésnek számított az elmaradott térségek fejlesztése szempontjából, azonban nem járt együtt a régiók szerepének a növekedésével. Ennek legfőbb oka az volt, hogy az alapból történő részesedés arányáról a nemzeti kormányok döntöttek (kvótarendszer). Ebből következően sem a közösségnek, sem pedig a régióknak nem volt beleszólásuk a regionális politika alakításába. Ezen a szigorú elosztási rendszeren csupán 1979-ben módosítottak. Ekkortól ugyanis az alap 5 százalékáról közösségi szinten döntöttek. 1984-től a rögzített kvóták helyett aránysávokat határoztak meg. A lazítások ellenére a nemzeti kormányok központi szerepe a közösségi regionális politikában gyakorlatilag a nyolcvanas évek közepéig fennmaradt. Az egyes nemzeti kormányok között kialakult politikai alkuk azonban nem segítették elő a gazdasági és szociális szempontból elmaradott régiók felzárkózását. A felzárkóztatásra – a nyolcvanas évek bővítéseit követően – azonban még inkább szükség volt. Ez a tény is hozzájárult ahhoz, hogy a nyolcvanas évek közepén a közösségi regionális politika alakításában fordulat következett be.³⁵⁵

Az 1987-es Egységes Európai Okmány azonban már beemelte a közös politikák közé a regionális politikát is. A dokumentum részletesen kitért a közös

³⁵³ uo. 70. p.; Iván Gábor – Katona János: Regionális politika. id. mű. 55-56. p.

³⁵⁴ Horváth Gyula: A duális regionális fejlődés Olaszországban. id. mű. 139. p.

³⁵⁵ Horváth Gyula: Az európai regionalizmus kihívásai és a magyar regionális stratégia. id. mű. 66-69. p., Horváth Gyula (2001): Regionális támogatások az Európai Unióban. id. mű. 143-148 p. Iván Gábor – Katona János: Regionális politika. id. mű. 56-57. p.

regionális politika elveire és eszközeire. A római szerződés tehát kiegészült a gazdasági és szociális kohézióval foglalkozó résszel (130a-130e. cikk).³⁵⁶ 1988-ban az Európai Bizottság mellett felállították a Helyi Önkormányzati és Regionális Konzultatív Tanácsot. A nyolcvanas években tehát elindult az a folyamat, amelyen keresztül a régiókat és a helyi önkormányzatokat egyre nagyobb mértékben vonták be a közösségi regionális politikát érintő döntéshozatalba. Egyes nemzeti kormányok (pl. Anglia) kezdetben ellenálltak a különböző kormányzati szintek közötti többszintű párbeszéd kiépítésének. A nemzeti szintnek nem állt érdekében, hogy a kétszintű párbeszéd (közösség és tagállamok) egy harmadik szinttel is kiegészüljön. Az utóbbi évtizedekben azonban megnőtt a regionális szint megerősödését célzó társadalmi igény. A közösségi szint is rákényszerült arra, hogy egyre több olyan intézményesített fórumot létesítsen, amelyek a régiók képviselőivel folytatott közvetlen párbeszéd színterét jelentik. 1988-ban több más közösségi politikát érintő reform mellett, újraszabályozták a közösségi regionális politikát. A Tanács rendeletei ültették át a gyakorlatba az Egységes Európai Okmány által megfogalmazott alapelveket. Megnövelték a rendelkezésre álló forrásokat. A különböző területi egységek összehasonlíthatósága érdekében létrehozták az úgynevezett NUTS-rendszert, és meghatározták a regionális politika eszközeit (strukturális alapok).³⁵⁷ A reform keretein belül új alapelveket fektettek le (koncentráció, programozás, addicionalitás és a partnerség), melyeknek célja a különböző források hatékonyabb felhasználása volt. A partnerség elvének bevezetése azt a célt szolgálta, hogy az eddigieken kívül a szubnacionális szereplőket (régiók és a helyi hatóságok képviselőit) is bevonták a regionális politikát érintő döntéshozatalba.³⁵⁸ 1994-ben - a maastrichti szerződés alapján - felállították a Régiók Bizottságát. Az új intézmény a helyi és regionális hatóságok számára lehetővé teszi, hogy közvetlenebb kapcsolatot teremtsenek a közösségi intézményekkel. A bizottság véleményét minden, a régiók érdekeivel kapcsolatos döntések előtt ki kell kérni. Ezt követően tovább bővült a

³⁵⁶ Kengyel Ákos (1999): Az Európai Unió regionális politikája. Aula. Budapest. 71. p.

³⁵⁷ A strukturális alaporól szóló 2052/88. sz. tanácsi keretrendelet., Iván Gábor – Katona János: Regionális politika. id. mű. 57-59. p.

³⁵⁸ Horváth Gyula: Az európai regionalizmus kihívásai és a magyar regionális stratégia. id. mű. 66-69. p.; Horváth Gyula (2001): Regionális támogatások az Európai Unióban. id. mű. 143-148 p.

közösségi regionális politika eszközrendszere (Kohéziós Alap, Európai Beruházási Alap).

A kilencvenes években folytatódott a partnerség elvének kiszélesítése, a definíció pontosítása. Az 1260/1999/EK rendelet 8. cikkének 1. bekezdése kimondta, hogy a Bizottság és a tagállam közötti szoros konzultatív kapcsolatba bevonják a tagállam által kijelölt hatóságokat és szerveket is (regionális és helyi hatóságok és egyéb illetékes közhivatalok, a gazdasági és szociális partnerek, és bármely egyéb illetékes szerv).³⁵⁹ Az *Agenda 2000* reformcsomagban meghirdetett célok szerint a Bizottság a strukturális alapok forrásainak hatékonyabb felhasználása érdekében további decentralizációt tartott szükségesnek. A Bizottság véleménye szerint a partnereket a teljes döntési folyamatba (a programok beazonosítása, megtervezése, végrehajtása) be kell vonni.³⁶⁰

A partnerség elvének alkalmazása érdekében Olaszországban 1989 óta a tartományokat az Állam és Tartományok Konferencián belül felállított közösségi szekción (Sessione Comunitaria) keresztül vonják be a rájuk is vonatkozó döntések előkészítésébe. Ez az évente kétszer összeülő testület a tartományokat érintő uniós ügyekkel kapcsolatban fogalmazza meg a véleményét. A testület politikai legitimitása és tevékenységének jelentősége a tartományi elnökök közvetlen választásának bevezetését követően jelentős mértékben növekedett. Az *Agenda 2000* elfogadását megelőző tárgyalások előtt, 1999-ben a testület négyszer ült össze, hogy megfogalmazza véleményét a strukturális alapok forrásainak felhasználásával kapcsolatban.³⁶¹

A partnerség elve ma már az olasz alkotmányban is szerepel. A 2001-ben módosított olasz alkotmány 5. fejezetének 117. cikke ugyanis kimondja, hogy „a tartományok és Trento és Bolzano autonóm megyék a saját hatáskörükbe tartozó területeken részt vesznek a közösségi jogalkotást megelőző döntéshozatalban, gondoskodnak a nemzetközi szerződések és az Európai Unió aktusainak végrehajtásáról és megvalósításáról, tiszteletben tartva az állam törvényei által

³⁵⁹ Az Európai Unió Tanácsának 1999. június 21-i 1260/1999/Ek rendelete a strukturális alapok általános intézkedéseiről. Horváth Gyula (2001): Regionális támogatások az Európai Unióban. id. mű. 295-352 p.

³⁶⁰ uo. 152. p.

³⁶¹ Az Állam és Tartományok Konferenciáról lásd részletesebben: www.governo.it

meghatározott eljárás normáit, amely nem teljesítés esetén meghatározza a helyettesítő hatáskör gyakorlásának a módját.”³⁶²

Az utóbbi években a régióknak tehát egyre nagyobb szerep jutott az Európai Unióban. A strukturális alapok forrásainak felhasználása érdekében számos fontos, a terület gazdasági fejlődését érintő stratégiai kérdéstről ma már regionális szinten kell dönteni. Annak ellenére, hogy a régiók szerepe jelentős mértékben növekedett a nemzeti kormányok azonban még ma is jelentős szerepet töltenek be az Európai Bizottság és a régiók közötti párbeszéd formálásában.³⁶³

A jelenlegi programozási, költségvetési ciklusban rendkívüli mértékben növekedett a regionális politikára fordítandó közösségi források összege. 1975 és 1978 között 1,3 milliárd ECU-t, 2000 és 2006 között pedig 213 milliárd eurót fordítanak a regionális politikára. Ez azt jelenti, hogy az uniós költségvetés 38 százalékát a hátrányos helyzetű régiók felzárkóztatására költik.³⁶⁴

A régiók szerepének változását, és ebből következő alulról építkező érdekérvényesítési törekvésüket nagyon jól mutatja az, hogy az egyes régiók egyre több képviselőt hoztak létre a közösségi intézmények közelében. A régióknak - növekvő feladataik miatt - közvetlenül is kapcsolatot kellett teremteniük a brüsszeli intézményekkel. Brüsszelben egyre több olyan hivatal jött létre, amelynek a helyi (regionális, megyei, városi) érdekek képviselője a feladata. 2000-ben már 179 regionális képviselő működött Brüsszelben. A regionális képviselők feladata a többi régióval történő kapcsolatfelvétel, saját érdekek alapján hatásgyakorlás a közösségi döntéshozatalra, a lehetséges közösségi támogatásokkal kapcsolatos információk gyűjtése, közvetlen kapcsolattartás az állam alatti és a közösségi szint között.

Olaszország e tekintetben sem járt az élen, hiszen 1995-ben az olasz régiók még nem tartottak fenn állandó képviselőt Brüsszelben. 1995-ben az első képviselők még nem hivatalosan, nem állami kezdeményezéssel születtek. Piemonte és Lombardia tartományok kereskedelmi kamarái hoztak létre brüsszeli

³⁶² La costituzione repubblicana. Megtalálható: www.governo.it

³⁶³ Horváth Gyula (2001): Decentralizáció és regionalizmus Európában. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaság-tudományi Kar. Pécs. 25. p.

³⁶⁴ Iván Gábor – Katona János: Regionális politika. id. mű. 53. p.

képviselőt. Ezzel egy időben Emilia-Romagna (ASTER – Agenzia per lo sviluppo tecnologico dell'Emilia-Romagna) és Toscana (FIDI) tartományi hivatalt nyitott Brüsszelben.³⁶⁵ Az olasz törvények azonban csupán 1996-tól tették lehetővé, hogy a közösségi intézmények mellett tartományi képviselők működjenek. A törvény azt is lehetővé teszi, hogy a brüsszeli állandó olasz képviselőn, négy olyan hivatalnok dolgozzon, akik a tartományi ügyekkel foglalkoznak.³⁶⁶ A törvénykezést követően egyre több községi, városi, megyei és tartományi képviselő jött létre a közösségi intézmények közelében. Egyre több olyan képviselő is létre jött, amelyek egyesítik egy-egy tartomány vezetése alatt a különböző városi, megyei, községi és egyetemi irodákat. Ez a tény is arra utal, hogy a tartományok közösségi képviselőjének megerősítésére egyre nagyobb társadalmi igény volt.

³⁶⁵ Massimo Deandrei: *L'evoluzione della presenza regionale nell'Europa comunitaria*. In: Europa Europe. 2000.1. sz. 161-165. p.; Lorenza Badiello: *Il ruolo delle rappresentanze regionali europee*. In: Europa Europe. 2000.1.sz. 166-171. p.

³⁶⁶ 52 tv. 6/2/96 58. cikk. 4. comma

Konklúzió

A kétpólusú nemzetközi rendszer felbomlását követően Európa mind keleti, mind nyugati felén különböző mértékben és formában, de újból felszínre törtek a hidegháborús időszak alatt befagyasztott, de teljesen vissza soha sem szorított nacionalista, idegengyűlölő törekvések. A nacionalizmus a két, univerzálisnak definiálható ideológia, a kommunizmus és a liberalizmus kereszttüzében nem válhatott tömegeket megmozgató ideológiává. Mindehhez hozzájárult, hogy ekkor még az emberekben élesen élt a nacionalizmus kiváltotta világháborúk borzalmas emléke. A háború utáni Európában a nacionalista ideológiák tehát nem voltak szalonképesek. Kétségtől az 1990-es években megerősödött idegengyűlölő, gazdaságpolitikai szempontból egoista, nacionalista/mikronacionalista mozgalmak sorába tartozik az Északi Liga is. A mikronacionalista pártok összes sajátosságát magán viseli: elit-, állam- és bürokráciaellenes, támadja a hagyományos pártokat, kirekesztő és idegengyűlölő, egyszerre befelé forduló és integrációellenes, az etnoföderális párt gazdaságpolitikáját a liberalizmus jellemzi, a populista párt élén a párt támogatói szempontjából karizmatikus vezető, Umberto Bossi áll.

Nacionalizmusa azonban rendkívül sajátos, hiszen az általa megjelölt terület, azaz Padania elsősorban nyelvi szempontból - a helyi dialektusok sokszínűségéből adódóan -, és történelmi hagyományait tekintve nem tekinthető a déli területektől sem történelmi vagy kulturális, sem pedig nyelvi szempontból markánsan elválasztható homogén területnek. Ezt a liga vezetői is látták, ezért egyfajta padán nemzetekfölötti nemzetről beszéltek és igyekeztek elhittetni, hogy területi egységükben és közös gazdasági érdekeikben rejlik valós közösségük alapja.

Az Északi Liga valamivel több, mint két évtized alatt egy rendkívül sajátos fejlődési folyamatot járt be. Ez alatt az idő alatt egyre inkább kibővült az a területi egység, amely a párt politikai programjának hivatkozási bázisát jelentette. Kezdetben egy tartomány (Lombardia), majd egy makrorégió (Padania) érdekeit képviselte. Napjainkban – miközben megmaradt az eredeti hivatkozási pont is, azaz Padania – egyre inkább igyekszik az egész nemzet érdekében politizálni.

A kommunista blokk bukását követően Olaszországban is feltámasztott nacionalizmus – a mikronacionalizmus helyett - sokkal inkább az olasz nemzeti érzés malmára hajtotta a vizet, és így a kilencvenes évek végétől az egész olasz nemzetet

képviselni kívánó jobboldali pártok (Hajrá Olaszország, Nemzeti Szövetség) térnyerése figyelhető meg. Az olaszországi mikronacionalizmus napjainkban valószínűsíthetően visszaszorulóban van. Ezt a választói attitűdváltozást a liga politikusai is érzékelték, így napjainkban az Északi Liga – az országos politizálás újbóli lehetőségét kihasználva - egyre hangosabban igyekszik a teljes nemzet „érdekeit” képviselni, felszólal az integrációs folyamat elmélyítésével szemben, támadja a brüsszeli bürokráciát, bírálta a bevándorlással szemben folytatott puha politikát. Mindez tehát azt mutatja, hogy az Északi Liga egyszerre igyekszik mikronacionalista és nacionalista pártként politizálni. Ez persze magában hordozza annak a veszélyét, hogy végső soron egyik választói igénynek sem képes megfelelni, tovább csökken a támogatottsága. Ezek a választói igények ugyanis esetenként ellentmondhatnak egymásnak. A nemzeti érdekeket képviselő jobbközép párt már létezik, a Hajrá Olaszország várhatóan tartósan töltheti be ezt a szerepet. A liga csakis mint csekély választói támogatottságú szélsőjobboldali párt maradhat fenn. A mérsékeltebb szavazók már nem szavaznak rá. A Hajrá Olaszország és a Nemzeti Szövetség a legtöbb liga által képviselt reform törekvést a zászlajára tűzte, így a liga a jobboldalon sem sajátíthatta ki a „reformpárt” címet.

Az Európai Unió szempontjából azért fontos a regionális átalakulást kiváltó belső folyamat, azaz az autonomista-regionalista mozgalmak – köztük a ligák - megjelenése, majd az Északi Liga felemelkedése, hiszen bizonyos mértékig a liga által is képviselt etnonacionalizmus komoly kihívást jelent az integráció elmélyítése szempontjából. Ezeket a kisebb-nagyobb hatással bíró mozgalmakat eurószkeptizmus jellemzi. A globalizáció káros hatásait felerősítő negatív világgazdasági folyamatok következtében a kisebb területi egységek az elzárkózást tekintik kellő védelemnek a globalizációval szemben. Ez a fajta etnonacionalizmus integráció ellenes törekvéseivel sok tekintetben közel áll a napjainkban felerősödő hagyományos szélsőséges nacionalizmussal.

Miután a nemzetállamok megszűnésének kilencvenes évek elején népszerű koncepciója az ezredforduló tájékán szertefoszlni látszik, a mikronacionalista pártok vezetői egyre inkább a nemzeti szintű politizáláson keresztül kívánták a nemzetállami szint alatti régió érdekeit képviselni. Umberto Bossi, Haider és Stoiber arra törekedtek, hogy a politikai választásokat követően részt vehessenek az új évezred nemzeti kormányban.

Az Északi Liga társadalmi támogatottságának radikális csökkenését követően, napjainkra már bizonyosan látszik, hogy Olaszország széthullása a közeljövőben nem következik be. Erősebbek az országon belüli összetartó erők a szétfeszítőeknél. Így az Északi Liga belső korlátjaiból adódóan és az Olaszországban végbement közigazgatási, politikai és gazdasági reformoknak köszönhetően nem lesz képes legfőbb célját, vagyis az északi régió elszakadását elérni. Ennek egyik oka az is, hogy az Északi Ligának nem sikerült elérnie, hogy az északiakban egyfajta egységes padán „nemzettudat” alakuljon ki. A politikai identitásválsággal küzdő Északi Liga társadalmi támogatottsága várhatóan tovább fog csökkenni, vagy a jelenlegi, alacsony szinten stagnálni fog.

A kilencvenes évek elején az Északi Liga társadalmi támogatottsága azonban még jelentős mértékben növekedett, így az általa képviselt elszakadási törekvések némi nyugtalanságot okoztak a kilencvenes évek közepétől kormányzó balközép koalíció politikusai körében. Az Északi Ligára leadott szavazatok növekedésével is kifejezett ösztársadalmi szintű elégedetlenség rákényszerítette a balközép koalíciót a tartományi rendszert is érintő közigazgatási reform megkezdésére. A reformfolyamat legjelentősebb eredménye az olasz alkotmány tartományokkal foglalkozó 5. fejezetének módosítása volt.

A már elkezdett reformokat követően is Olaszország belpolitikai struktúrájában komoly változások várhatóak. A jelenleg kormányzó jobbközép koalíció céljaként megfogalmazott föderatív berendezkedés létrehozása, vagy legalábbis a régiók hatáskörének további nagyarányú növekedése szükségszerűen magával vonja az állami intézmények (elnöki funkció, parlament, választási rendszer) újragondolását és további reformját is. A további változásoknak köszönhetően a régiók szerepe mind az Európai Unión belül, mind pedig Olaszországon belül növekedni fog.

Felhasznált Irodalom

Monográfiák, tanulmány-gyűjtemények:

- Agnelli, Giovanni (1918): Federazione europea o la Lega delle nazioni?. Torino
- Albertini Mario (a cura di) (1979): Il federalismo. Antologia e definizione. Il Mulino. Bologna.
- Barbera, Augusto – Califano, Lucia (a cura di) (1997): Saggi materiali di diritto regionale. Maggioli Editori. Rimini.
- Blahó András (2002): Európai integrációs alapismeretek. Aula Kiadó. Budapest.
- Brancanti, Raffaele (1995): La questione regionale. Donzelli. Roma.
- Bossi, Umberto (1996): Il mio Progetto. Sperling & Kupfer. Milano.
- Bossi, Umberto – Vimercati, D (199): La rivoluzione. Sperling & Kupfer. Milano.
- Bossi, Umberto– Vimercati, D (1992): Il vento del Nord. Sperling & Kupfer. Milano.
- Carlo Cattaneo (1962): Antologia di scritti politici. Szerk: G. Galasso. Bologna.
- Csefkó Ferenc (szerk.) (2001): EU-integráció. Önkormányzatok. I. Önkormányzati Szövetségek Tanácsa. Budapest.
- Csefkó Ferenc (szerk.) (1998): EU-integráció. Önkormányzatok. II. Önkormányzati Szövetségek Tanácsa. Budapest.
- D'Alema, Massimo – Cuperlo, Gianni (1997): La grande occasione. L'Italia verso le riforme. Mondadori. Milano.
- D. S. Smith, Anthony (1979): Nationalism in the twentieth century. New York University Press. New York.
- D. Smith, Anthony (1995): Nations and nationalism in a global era. Polity Press. Cambridge.
- De Luna, Giovanni (1994): Figli di un benessere. La Lega 1979 - 1993. La Nuova Italia Editrice. Firenze.
- Diamanti, Ilvo (1996): Il male del Nord. Donzelli. Roma.
- Dimanti, Ilvo (1993): La Lega. Geografia, storia e sociologia di un nuovo soggetto politico. Donzelli. Roma.
- Einaudi, Luigi(1920): Lettere politiche. Bari.
- Gowan, Peter - Anderson, Perry (1997): The question of Europe. Verso. London - New York.

- Gundle, Stephen- Parker, Simon (szerk) (1996): The new italian republic. From the fall of the Berlin Wall to Berlusconi. Routledge. London - New York.
- dr. Fazekas Judit (2000): Az európai integráció alapszerződése. KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó KFT. Budapest.
- dr. Fazekas Judit (2002): Az európai integráció alapszerződése. 2. KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó KFT. Budapest.
- Forgács Imre: Európai alternatívák. Intézményi reformok és a nizzai szerződés. In: Forgács Imre – Inotai András: - Weber Attila(szerk.) (2002): Az Európai Unió Évkönyve. 2001. Budapest. Osiris. 73-89. p.
- Forman Balázs (2000): Regionális politika az Európai Unióban. Vati. Budapest.
- Alexander Hamilton, James Madison, John Jay (1998): A föderalista. Értekezések az amerikai alkotmányról. Európa Könyvkiadó. Budapest..
- Horváth Gyula (szerk) (1993): Régiók és városok az olasz modernizációban. MTA Regionális Kutatások Központja. Pécs.
- Horváth Gyula (2001): Regionális támogatások az Európai Unióban. Osiris. Budapest.
- Horváth Gyula (1998): Európai reionális politika. Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja. Budapest – Pécs.
- Horváth Gyula (2001): Európai regionális politika. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs.
- Horváth Gyula (szerk) (2000): A régiók szerepe a bővülő Európai Unióban Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja. Pécs.
- Horváth Gyula (2001): Decentralizáció és regionalizmus Európában. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaság-tudományi Kar. Pécs.
- Horváth Jenő (1997): Olaszország. In: 20. századi egyetemes történet. 1945-1995. Korona Kiadó. Budapest.
- Horváth Jenő (2000): Követő külpolitika. Az olasz Európa-politika a második világháború után. In: Kiss J. László: A tizenötök Európai. Osiris Kiadó. Budapest.
- Horváth Zoltán (2001): Kézikönyv az Európai Unióról. Magyar Országgyűlés. Budapest.
- Ignazi, Piero (1994): L'estrema destra in Europa. Mulino. Bologna.
- Ignazi, Piero (1997): I partiti italiani. Il Mulino. Bololgna.

- Keating, Michael - Jones, Barry (1995): *The European Union and the Regions*. Clarendon Press. Oxford.
- Kende Tamás – Szűcs Tamás (2001) (szerk.): *Az Európai Unió politikái*. Budapest. Osiris.
- Kengyel Ákos (1999): *Az Európai Unió regionális politikája*. Aula. Budapest.
- Malandrino, Carlo (1998): *Federalismo. Storia, idee, modelli*. Carocci Editore. Roma.
- Malandrino, Corrado (1990): *Socialismo e libertà. Autonomie, federalismo, Europa da Roselli a Silone*. Milano.
- Mariucci, Luigi, - Bin, Roberto - Gammelli, Marco - Di Pietro, Adriano - Falcon Giandomenico (1996): *Il federalismo preso sul serio. Una proposta di riforma per l'Italia*. Mulino. Bologna.
- Martinelli, Alberto (szerk) (1997): *Terzo rapporto sulle priorità nazionali. Quale federalismo per l'Italia*. Mondadori. Milano.
- McCarthy, Patrick (1995): *The crisis of the Italian state: From the origins of the Cold War to the fall of Berlusconi*. St. Martin's Press. New York.
- McCarthy, Patrick - Jones, Erik (szerk) (1995): *Disintegration or Transformation? The crisis of the advanced industrial societies*. St. Martin's Press. New York.
- Miglio, Gianfranco - Barbera, Augusto (1997): *Federalismo e secessione*. Mondadori. Milano.
- Pacini, Marcello (1994): *Scelta federale e unità nazionale*. Fondazione Giovanni Agnelli. Torino.
- Pankovits József (1998): *Az olasz politikai pártok válaszüjtja a 20. század végén*. Napvilág Kiadó. Budapest.
- Pasquino, Gianfranco (1996): *Lo Stato federale*. Il Saggiatore. Milano.
- Putman, Robert - Leonardi, Robert - Nanetti, Raffaell (1997): *La pianta e le radici*. Il Mulino. Bologna.
- Sipos Katalin (1993): *A Regionalizmus történeti és jogi aspektusai*. MTA Állam- és Jogtudományi Intézet. Budapest.
- Smith, Denis Mack (1997): *Storia d'Italia dal 1861 al 1997*. Editori Laterza. Roma.
- Soós Edit: *Az európanizáció hatása a regionális identitás fejlődésére*. In: Karikó Sándor (szerk.) (2001): *Európaiság. Politikai és morális kultúra*. Áron. Budapest.:

Folyóirat cikkek:

- Andreatta, Filippo – Mosconi, Franco: Eppur si muove. L'economia italiana nei rapporti internazionali. In: *Il Mulino*. 2000. 5. sz. 853-864. p.
- Bagnasco, Arnaldo: Tre ipotesi sulla Lega. in: *Mulino*. 1996. 3. sz. 486-493.
- Balázs István: Az Európa Tanács Helyi és Regionális Közhatalóságok Igazgató Bizottsága ülésének állásfoglalása a szubszidiaritás elvének érvényesüléséről a tagországok önkormányzati rendszerében. In: *Magyar Közigazgatás*. 1994. 5. sz. 257-267. p.
- Balbini, Enzo: Un nuovo regionalismo fra lo Stato e l'Europa. in: *Il Mulino*. 1991/ 6. 1059-1070.p.
- Balboni, Enzo: Il nuovo regionalismo fra lo Stato e l'Europa. in: *Mulino*. 1991. 6.sz. pp. 1059-1071.
- Balboni, Enzo: Il nuovo regionalismo fra lo Stato e l'Europa. in: *Mulino*. 1991. 6.sz. pp. 1059-1071.
- Barbera, Augusto: I modello Mendé France. in: *MicroMega*. 1992. 4. sz. pp. 43-53.
- Bassani, Marco: Le promesse del federalismo. in: *Relazioni Internazionali*. 1994. január. pp. 50-59.
- Fassa, Raimondo: Federalismo e federalismi. in: *Mulino*. 1995. 3. pp. 481-494.
- Battistelli, Fabrizio – Bellucci, Paolo: L'identità degli italiani. Euroscetticismo e euroopportunismo. In: *Il Mulino*. 2002. 1. sz. 77-85. p.
- Berselli, Edmondo – Cartocci, Roberto: Il bipolarismo realizzato. In: *Il Mulino*. 2001. 3. sz. 449-460. p.
- Bin, Roberto: Reinventare i consigli. 456-465. p. In: *Il Mulino*. 2000. 3. sz. 456-466. p.
- Biorcio, Roberto: Forza Italia. Partito di riferimento. In: *Il Mulino*. 2001. 4. sz. 623-634. p.
- Bordignon Massimo: Riflessioni in merito alle recenti riforme in Italia. In: *Il Mulino*. 2000/2. sz. 323-331. p.
- Cacciari, Massimo - Miglio, Gianfranco: Dialogo sul federalismo. in: *MicroMega*. 1994. 1.sz. pp. 7-17.
- Cacciari, Massimo - Miglio, Gianfranco: Dialogo sul federalismo. in: *MicroMega*. 1994. 1.sz. pp. 7-17.

- Cacciari, Massimo: Manifesto del Nord-Est. in: MicroMega. 1998. 1. sz. pp. 12-19.
- Cacciari, Massimo: Manifesto per la nuova Italia. in: MicroMega. 1996. 1. sz. pp. 7-11.
- Cacciari, Massimo: Una soluzione, la federazione. in: MicroMega. 1996. 2. sz. pp. 17-21.
- Cammelli, Marco: Autonomie locali e riforme amministrative: due letture. In: Il Mulino. 2000/2. Sz. 313-322. p.
- Cammelli, Marco: Istituzioni deboli e domande forti. In: Il Mulino. 2002. 1. sz. 5-22. p.
- Cammelli, Marco: La sussidiarietà presa sul serio. In: Il Mulino. 2000/3. Sz. 447-455. p.
- Cammelli, Marco: La conferenza Stato-città: partenze false e problemi veri. In: Le Regioni. 1996. 6. sz. 421-432. p.
- Cassese, Sabino: Dove va la costituzione italiana? in. Mulino. 1997. 2. sz. pp. 320-327.
- Cazzola, Giuliano: Federalismo e solidarietà. in: Mulino. 1995. 2.sz. pp. 227-236.
- Cazzola, Giuliano: Sotterranea Italia. Crisi politica, sistema economico, questione sindacale. in: Mulino. 1992. 3. sz. pp. 468-479.
- Ciampi, Carlo Azeglio: Approfondire e allargare l'Europa. In: Il Mulino. 2000. 2. sz. 203-208. p.
- Ciampi, Carlo Azeglio: Verso una costituzione europea. In: Europa Europe. 4-5. sz. 181-187. p.
- Clarich, Marcello: Statuti per differenziare. In Il Mulino. 2000. sz. 467-470. p.
- Corbetta, Piergiorgio: La Lega e lo sfaldamento del sistema. in: Polis. 1993. 2. sz. pp. 229-252.
- Csizmadia Sándor: Katolikus vagy protestáns Európa? In: Új Dunántúli Napló. 1993. július 3. 6. p.
- D'Alema, Massimo: La nostra politica europea. In: Europa Europe. 1998. 3. sz. 29-33. p.
- Dal Lago, Alesandro: I nuovi fascisti che dono tra di noi. in: MicroMega. 1992. 2. sz. pp. 126-139.
- Deák András Miklós: Az egyesült királyságbéli devolúció első tapasztalatai. In: Külügyi Szemle. 2002. 3. sz. 90-107. p.

- Deandreis, Massimo: L'evoluzione della presenza regionale nell'Europa comunitaria. In: Europa Europe. 2000.1.sz. 161-165. p.
- Dente, Bruno: Riforme e controriforme comunitarie. In: Il Mulino. 2001. 6. sz. 1050-1059. p.
- Diamanti, Ilvo - Segatti, Paolo: Orgogliosi di essere italiani. in: Limes. 1994. 4.sz. pp. 15-36.
- Diamanti, Ilvo: Dietro la fantasma della Lega. in: Mulino.- 1996. 5. sz.
- Diamanti, Ilvo: Geopolitica del bluff federalista. in: Limes. 1994. 4.sz. pp. 37-44.
- Diamanti, Ilvo: Il Nord senza l'Italia? in: Limes. 1996. 1. sz. pp. 15-57.
- Diamanti, Ilvo: Il Nord senza l'Italia? L'indipendenza diventa 'normale'. in: Limes. 1997. 1. sz. pp.297-314.
- Diamanti, Ilvo: La mia patria é il Veneto. I valori e la proposta delle Leghe. in. 1992. 2. sz. pp. 225-255.
- Diamanti, Ilvo: La personalizzazione imperfetta. In: Il Mulino 2000. 3. sz. 536-543. p.
- Diamanti, Ilvo: Nordest: si può crescere senza politica? in: Mulino. 1997. 6. sz. pp. 1060-1073.
- Diamanti, Ilvo: Nuove generazioni: l'Europa é lontana, l'Italia un pó meno. in: Mulino. 1997. 1. sz. pp. 46-53.
- Diamanti, Ilvo: Quattro modi per definire la nazione. in: Mulino. 1996. 3. sz. pp. 535-545.
- Diamanti, Ilvo: Referendum e comportamento di voto.: una tipologia degli elettori. in: Polis. 1994. 1. sz. pp. 35-58.
- Diamanti, Ilvo: Vecchie e nuove subculture. In: Il Mulino 2002. 4. sz. 645-652. p.
- Diamanti, Ilvo: Immigrazione e cittadinanza: la percezione sociale. In: Europa Europe. 2000. 6. sz. 66-78. p.
- Dini Lamberto: Le regole dell'avanguardia. In: Europa Europe. 2000. 4-5. sz. 159-161. p.
- Di Virgilio, Aldo: Uniti si vince? Voto e politica delle alleanze. In: Il Mulino. 2002. 4. sz. 636-644.
- Escobar, Roberto: La battaglia della Lega. In: Il Mulino. 1999. 4. sz. 661-670. p.
- Falcon, Giandomenico: Regole e ruoli: la difficile identità regionale. In Il Mulino. 2000. 3. sz. 471-478.

- Fantozzi, Pietro - Costabile, Antonio: Il Sud e la Lega. in: Mulino. 1996. 4. sz. pp 764 - 881.
- Fragola, Umberto: Il principio di sussidiarietà nel diritto amministrativo italiano. In: Rivista Amministrativa. 2000. 12. sz. 1121-1126. p.
- Galli, Carlo: Un paradasso di cattiva Lega. in: Mulino. 1990. 4. sz. 568-574.
- Gavioli, Giseppe: Laboratorio Padania. in: MicroMega. 1991. 5. sz. pp. 82-88.
- Gavioli, Giuseppe: Nord e Sud, l'alleanza possibile. in: MicroMega. 1992. 4. sz. pp. 132-141.
- Guolo, Renzo: I nuovi crociati In: Il Mulino. 2000. 5. sz. 890-901. p.
- Gyóri Szabó Róbert: Föderalizmus Belgiumban. In: Pro Minoritate. 2002/2. sz. 72-118. p.
- Habermas, Jürgen: Cittadinanza e identità nazionale. in: MicroMega. 1991. 5. sz. 123-146.
- Horváth Gyula: Az európai regionalizmus kihívásai és a magyar regionális stratégia. in: Glatz Ferenc (szerk): Területfejlesztés és közigazgatásszervezés (megye, régió, kistérség) Budapest. Magyar Tudományos Akadémia. 2000. 57-91. p.
- Horváth Zoltán – Sinka László: A közösségi intézmények álláspontja a kormányközi konferencia feladatairól. In: Európai Tükör. 2000. 1.sz. 80-90. p.
- Horváth Zoltán – Sinka László: A Nizzai Szerződés fontosabb rendelkezései. In: Európai Tükör. 2001. 2-3.sz. 170-191. p.
- Horváth Zoltán – Sinka László: Realitások és víziók – Álláspontok a kormányközi konferencia intézményi kérdéseiről. In: Európai Tükör. 2000. 3.sz. 111-121. p.
- Ignazi, Piero: L'intramontabile fascino del populismo. In: Il Mulino. 2002. 1. sz. 59-66. p.
- Kende Tamás: A szubszidiaritás gyakorlat jelentősége. In: Európai Szemmel. 1994. 4. sz. 16-33. p.
- Legnante, Guido – Corbetta, Piergiorgio: Cambiamento politico e stabilità elettorale. In: Il Mulino 2000. 3. sz. 513-526. p.
- Lorenza Badiello: Il ruolo delle rapresentanze regionali europee. In: Europa Europe. 2000.1.sz. 166-171. p.
- Luverá, Bruno: Etnonazionalismo e identità. La nuova destra europea. In: Europa Europe. 2000. 3.sz. 25-32.p.
- Luverá, Bruno: La politica estera della Lega. in: Limes. 1997. 2. sz. pp. 87-116.

- Mariucci, Luigi: La funzione costituente delle nuove regioni. In *Il Mulino*. 2000. 3. sz.. 479-484. p.
- Martinelli, Alberto: L'attuabilità degli assetti federali. in: *Mulino* 1997. 2. sz. pp. 328-333.
- Miglio, Gianfranco: Io e la sinistra. in: *MicroMega*. 1992. 2. sz. pp. 24-34.
- Morawski, Paolo: Padania chiama Borbonia? in: *Limes* 1996. 4. sz. pp. 281-294.
- Nevola, Gaspare: Capire la secessione. in: *Mulino*. 1997. 5. sz. pp. 814-826.
- Padoa-Schioppa, Tomaso: Il federalismo economico e la Comunità europea. in: *Mulino*. 1993. 3. sz. pp. 573-581.
- Pasquino, Gianfranco: Dal premierato forte al semipresidenzialismo debole. in: *Mulino*. 1997. 4. sz. pp. 685-693.
- Pasquino, Gianfranco: E pluribus una: confusione federalista. in: *Mulino*. 1996. 4. sz. pp. 754-763.
- Pasquino, Gianfranco: Il riformismo di Arlecchino. in: *Mulino*. 1997. 6. sz. 1082-1091.
- Pasquino, Gianfranco: Meno partiti più Lega. in: *Polis*. 1991. 3.sz. pp. 555-564.
- Pasquino, Gianfranco: La classe politica italiana e l'Europa. in: *Mulino*. 2000. 5. sz. 66-78. p.
- Prodi, Romano: Cinque motivi per credere nell'Europa. In: *Il Mulino*. 2002. 1. sz. 40-47. p.
- Ricolfi, Luca: Politica senza fede: l'estremismo di centro dei piccolileghisti. in: *Mulino*. 1993. 1. sz. pp. 53-69.
- Romagnoli, Umberto: Autorità di garanzia e regolazione del pluralismo. in: *Mulino*. 1997. 2. sz. pp. 334-342.
- Rovati, Giancarlo: Liguria. Centrosinistra passa la mano. In: *Il Mulino* 2000. 3. sz. 527-535. p.
- Rusconi, Gian Enrico: Il volto della Lega. "Etnodemocrazia" e cittadinanza nazionale. in: *Mulino*. 2002. 3. sz. pp. 461-467.
- Sani, Giacomo: Berlusconi ha vinto perché... In: *Il Mulino*. 2001. 4. sz. 616-622. p.
- Sani, Giacomo: Le Italie del 5 aprile. in: *Polis*. 1993. 2. sz. pp. 207-227.
- Segatti, Paolo: L'offerta politica e i candidati della Lega alle elezioni amministrative del 1990. in: *Polis*. 1992. 2. sz. pp. 257-280.
- Sema, Antonio: Contro Roma Bossi inventa lo sport padano. in: *Limes*. 1998. 1.sz. pp. 137-143.

- Sema, Antonio: La Padania secondo 'la Padania'. in: Limes. 1997. 4. sz. 206-219.
- Simoni, Tamara: Il rendimento istituzionale delle regioni: 1990-1994. in: Polis. 1997. 3. sz. pp. 417-436.
- Sorba, Carlotta: Identità locali. in: Contemporanea. 1998. 1. sz. pp. 157-171. Ignazi, Piero: Presidenzialismo e semipresidenzialismo: separatezza o condivisione dei poteri. in: Mulino. 1997. 6. sz. pp. 1092-1110.
- Spéder Zsolt: Egy sikeres gazdaságfejlesztési „minta” – és néhány megfontolás a magyar gazdaságpolitikát illetően. In: A gazdaságpolitika változó súlypontjai. Szerk.: Veres József. Budapest. 1994.
- Szilágyi István: Regionalizmus, globalizáció, szubszidiaritás. In: Comitatus. Önkormányzati Szemle. 1998. 7-8. sz. 28-33. p.
- Szűcs Tamás: Egy európai alkotmány háttere. In: Jogállam. Budapesti jogi és politikai szemle. 1994. 3-4. sz. 92-108.
- Tambini, Damian: Padania's virtual nationalis. in: Telos. 109. num. 1996. pp. 159-173.
- A. G. Toth: The principle of subsidiarity in the Maastricht Treaty. In: Common Market Law Review. 1992. 6. sz. 1079-1105. p.
- Vaciago, Giacomo: Stare in Europa, ovvero i vincoli dell'unione. In: Il Mulino. 2001. 2. sz. 206-210. p.
- Vassallo, Salvatore: Il federalismo sedicente. in: Mulino. 1997. 4. sz. pp. 694-707.
- Violante, Luciano - Pivetti, Irene: L'Italia una e invisibile? in: MicroMega. 1996. 3. sz.. 13-37. p.
- Zsinka László: Egy regionális sikermodell: a „Harmadik Itália” fejlődésének sajátosságai. 124-139. p.

Törvények:

- Az Olasz Köztársaság Alkotmánya: Gazzetta Ufficiale. 1947. 298. sz.
- A regionális fejlődéssel kapcsolatos törvények, rendelkezések. In: Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana., illetve www.parlamento.it
- Nyugat-Európa alkotmányai. Budapest. 1988. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 369-411. p.

Internetes honlapok:

- www.leganord.org
- www.parlamento.it
- www.cnitalia.it
- www.censis.it
- www.governo.it
- www.corriere.it

Melléklet

Olaszország alkotmányának módosított és jelenleg hatályos V. fejezetének összehasonlítása

V. fejezet: Tartományok, megyék és községek

114. cikk. A köztársaság tartományokra, megyékre és községekre oszlik.*	114. cikk. A Köztársaság községekből, megyékből, metropoliszokból, tartományokból és az államból áll. A községek, a megyék, a metropoliszok és a tartományok autonóm egységek, amelyeknek saját státútumuk, hatásköreik és feladataik vannak az alkotmányban rögzített elvek alapján.**
115. cikk. A tartományok az alkotmány által rögzített elveknek megfelelően saját feladattal és hatáskörrel rendelkező, önálló egységek.	115. cikk. Érvénytelenítve.
116. cikk. Szicíliát, Szardíniát, Dél-Tirolt, Friuli-Venezia Giuliát és Valle d'Aostát az alkotmánytörvényekben meghatározott státútumok szerint az autonómia külön formái illetik meg.	116. cikk. Friuli-Venezia Giulia, Szardínia, Szicília, Trentino-Alto Adige/Dél-Tirol, és Valle d'Aosta az autonómia sajátos formáival és feltételeivel rendelkezik, az alkotmányos törvényekkel elfogadott különleges státútumok szerint. Trentino-Alto Adige/Dél-Tirol tartomány Trento és Bolzano autonóm megyékből áll. Az autonómia sajátos formái és feltételei, amelyek a 117. cikk harmadik bekezdésében foglalt területekre és ugyanennek a cikknek a

* A módosított szöveg alapjául a *Nyugat-Európa alkotmányai*. (Budapest. 1988. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 369-411. p.) című kötetben megjelent fordítást használtam fel

** A jelenleg hatályos szöveg a szerző saját fordítása.

	<p>második bekezdésében jelzett területekre az l.) pontnál, és korlátozott mértékben a békebíráskodásra, az n.) és az s.) pontokra vonatkozva, más tartományoknak is nyújthatóak, az állami törvénnyel, az érdekelt tartomány kezdeményezésére, meghallgatva a helyi hivatalokat, a 119. Cikkben foglalt elveket tiszteletben tartva. A törvényt a Parlament minkét házának abszolút többséggel kell elfogadnia, az állam és az érdekelt tartomány közötti megegyezés alapján.</p>
<p>117. cikk. (1) A tartomány, ha az nem ellenkezik a nemzet és más tartományok érdekeivel, az állami törvények által rögzített alapelvek korlátain belül a következő törvényhozási tárgyokban rendelkezik önálló jogalkotói hatáskörrel:</p> <ul style="list-style-type: none"> - a tartománytól függő igazgatási intézmények és hivatalok belső rendje, - a községhatárok, - városi és falusi helyi rendőrség, - vásárok és piacok, - közjólét, kórházi és egészségügyi ellátás, - szakmai és kisipari oktatás, az iskolaügy támogatása, - helyi intézmények múzeumi és könyvtárai, - városfejlesztés - turizmus és szállodaipar, 	<p>117. cikk. Az állam és a tartományok gyakorolják a jogalkotói hatalmat, az alkotmányt, a közösségi szabályokat és a nemzetközi kötelezettségeket figyelembe véve. Az államnak az alábbi területeken van kizárólagos jogalkotói jogköre:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) külpolitika, az állam nemzetközi kapcsolatai, az állam kapcsolata az Európai Unióval, menedékjog és a nem az Európai Unió államainak állampolgáraitra vonatkozó jogi feltételek; b) bevándorlás; c) az állam és az egyházak közötti kapcsolat, d) védelem, hadsereg, biztonság, fegyverek, hadianyagok és robbanóanyagok; e) pénz, a megtakarítás és a pénzpiac védelme, a verseny védelme, valutarendszer, az állam számvevő és adórendszere, a pénzügyi források kiegyenlítése; f) állami szervek, ezekhez tartozó választási

<p>- regionális érdekű autóbusz- és villamoshálózat,</p> <p>- tavi kikötők és hajózás,</p> <p>- bányák és tőzegtelepek,</p> <p>- vadászat, belhalászat,</p> <p>- mező- és erdőgazdaság,</p> <p>- kisipar.</p> <p>Egyéb tárgyakat alkotmánytörvények határoznak meg.</p> <p>(2) A Köztársaság törvényei a tartományokra ruházhatják a végrehajtásukra vonatkozó jogszabályok megalkotásához szükséges hatáskört.</p>	<p>törvények, állami szintű népszavazások, az Európai Parlament választása;</p> <p>g) az államigazgatás és a nemzeti közintézmények szabályozása, szervezése,</p> <p>h) közrend, közbiztonság, kivéve a helyi közigazgatás rendőrsége;</p> <p>i) állampolgárság, és anyakönyvezés;</p> <p>l) bírászkodás és eljárási normák, büntető és polgári szabályozás, igazgatási bíróság</p> <p>m) a szociális és polgári jogokkal összefüggő szolgáltatások alapvető szintjének a meghatározása, amelyet az egész ország területén biztosítani kell;</p> <p>n) az oktatás alapvető normái;</p> <p>o) társadalombiztosítás,</p> <p>p) választási törvény, kormányzervek, a metropoliszok, megyék és községek alapfeladatai,</p> <p>j) vámok, a nemzeti határok védelme és a nemzetközi profilaxis</p> <p>k) súlyok, mértékegységek és az időszámítás meghatározása, a helyi , tartományi és állami közigazgatás adatainak statisztikai és informatikai információs összehangolása;</p> <p>l) az ökoszisztéma és a környezet védelme, a kulturális javak védelme</p> <p>Kiegészítő vagy konkuráló jogkörük van az alábbi területeken: nemzetközi kapcsolatok és a tartományoknak az Európai Unióval való kapcsolata, külkereskedelem, munkavédelem és –biztonság, oktatás kivéve oktatási intézmények autonómiája és a szakképzés),</p>
---	---

szakmák, tudományos és technológiai kutatás és a termelő területek innovációjának támogatása, egészségvédelem, élelmiszer, sportszervezés, polgárvédelem, a terület irányítása, a polgári repülőterek és kikötők, a nagyobb hajózási és szállítási útvonalak, a kommunikáció szabályozása, az energia nemzeti elosztása, szállítása és termelése, kiegészítő társadalombiztosítási ellátás, az adórendszer, a közkiadások összehangolása, a kulturális és természeti javak felértékelése, a kulturális tevékenységek szervezése és előmozdítása, regionális jellegű hitelintézmények, takarékpénztárak, vidéki pénztárak.

A konkuráló vagy kiegészítő jogalkotói jogkör területein a tartományoknak jogalkotói joga van, kivéve, ha az alapelvek meghatározása érdekében az állam rendelkezik ezzel.

A tartományokat minden olyan területen megilleti a jog, amelyek nem tartoznak kimondottan az állam kizárólagos jogalkotói jogkörébe.

A tartományok és Trento és Bolzano autonóm megyék a saját hatáskörükbe tartozó területeken részt vesznek a közösségi jogalkotást megelőző döntéshozatalban, gondoskodnak a nemzetközi szerződések és az Európai Unió aktusainak végrehajtásáról és megvalósításáról, tiszteletben tartva az állam törvényei által meghatározott eljárás normáit, amely nem teljesítés esetén

	<p>meghatározza a helyettesítő hatáskör gyakorlásának a módját.</p> <p>A kizárólagos jogalkotói hatáskörébe tartozó területeken az államot illeti meg a szabályozási hatáskör, kivéve ha azt a tartományokra ruházza.</p> <p>A községeknek, megyéknek és metropoliszoknak szabályozási hatáskörük van a rájuk átruházott feladatok megszervezése és ellátása értelmében.</p> <p>A tartományi törvények minden olyan akadályt lebontanak, amelyek a férfiak és nők teljes egyenlőségét gátolják a szociális, a kulturális és a gazdasági életben és előmozdítják a férfiak és nők megválasztott tisztségekhez történő egyenlő jutását.</p> <p>Tartományi törvény ratifikálja a saját funkcióik jobb gyakorlása érdekében a tartománynak más tartományokkal kötött megegyezéseit.</p> <p>Saját hatáskörébe tartozó területeken a tartomány köthet szerződéseket államokkal és megállapodásokat más államok területén fekvő területi entitásokkal, az állam törvényei által meghatározott formában és esetekben.</p>
<p>118. cikk. (1) az előző cikkben felsorolt tárgyakkal kapcsolatos igazgatási feladatokat a tartomány látja el, kivéve a kizárólag helyi érdekű feladatokat, amelyeket a köztársasági törvények a megyék, a</p>	<p>118. cikk. A közigazgatási funkciókat a községek látják el kivéve, ha a szubszidiaritás, a különbözőség és az egyenlőség elve alapján az egységes feladatellátás érdekében bizonyos funkciókat a megyéknek, metropoliszoknak,</p>

<p>községek vagy más helyi szervek hatáskörébe utalnak.</p> <p>(2) Az állam törvénnyel az egyéb igazgatási funkciók gyakorlását is a tartományra ruházhatja.</p> <p>(3) A tartomány az igazgatási funkciókat általában úgy gyakorolja, hogy ezekkel megbízza a megyéket, községeket, más helyi intézményeket vagy ezek hivatalait.</p>	<p>tartományoknak vagy az államnak adnak át.</p> <p>A községeknek, a megyéknek, a metropoliszoknak saját közigazgatási feladataik vannak, és olyanok, amelyeket állami vagy tartományi törvényekkel adnak át nekik, a vonatkozó hatáskörök alapján.</p> <p>Az állami törvény szabályozza az állam és a tartományok közötti egyeztetés formáit a 117. cikk második bekezdésének b) és h) pontjában meghatározott területeken, és ezen túlmenően szabályozza az egyeztetés és a megállapodások formáit a kulturális javak védelme területén. Az állam, a tartományok, a megyék, a metropoliszok és a községek a szuszidiaritás elve alapján elősegítik a magánszemélyek vagy társaságok autonóm kezdeményezéseit, amelyek közérdekű tevékenységeket szolgálnak.</p>
<p>119. cikk. (1) A tartományok a köztársaság törvényei által meghatározott formákban és keretek között pénzügyi önállósággal rendelkeznek, amelyet összehangolnak az állam, a megyék és a községek pénzügyeivel.</p> <p>(2) A tartományok saját adókkal rendelkeznek, és szükségleteik arányában a rendes működésük ellátásához szükséges kiadások fedezésére részesülnek az államkincstárba befolyt adókból.</p> <p>(3) Meghatározott célokra, különösen a Dél-Olaszország és a Szigetek</p>	<p>119. cikk. A községek, a megyék, a metropoliszok és a tartományok a bevételek és a kiadások terén finanszírozási autonómiával rendelkeznek.</p> <p>A községek, a megyék, a metropoliszok és a tartományok saját forrásokkal rendelkeznek. Meghatároznak és kivetnek saját adókat és bevételeket, összhangban az alkotmánnyal és a közkiadások és az adórendszer egyeztetésének elvei szerint.</p> <p>A területükre vonatkozó állami adókból részesülnek.</p> <p>Az állami törvény egy kiegyenlítő alapot létesít, rendeltetésének korlátozása nélkül, az egy lakosra jutó kisebb pénzügyi</p>

<p>fejlesztésére az egyes tartományok részére az állam törvény alapján külön támogatást nyújthat.</p> <p>(4) A tartomány a Köztársaság törvényei által előírt módozatok szerint önálló kincstárral és vagyonnal rendelkezik.</p>	<p>lehetőségekkel bíró területek számára.</p> <p>Az előző bekezdésekben felsorolt forrásokból származó jövedelmek lehetővé teszik a községeknek, a megyéknek, a metropoliszoknak és a tartományoknak, hogy teljes egészében finanszírozzák a számukra átruházott közfeladatokat. A gazdasági fejlődés, a kohézió és a társadalmi szolidaritás elősegítése érdekében, a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségek megszüntetése érdekében, az emberi jogok hatékony gyakorlásának elősegítése érdekében, a feladataik normális gyakorlásától eltérő célok megvalósítása érdekében az állam pótlólagos forrásokat határoz meg, és speciális intervenciókat hajt végre meghatározott községek, megyék, metropoliszok és tartományok érdekében.</p> <p>A községeknek, a megyéknek, a metropoliszoknak és a tartományoknak saját vagyonuk van, az állami törvényekből származó alapvető elvek szerint átruházva. Csak beruházási kiadásaik érdekében adósodhatnak el. Ugyanezekkel a szerződésekkel kapcsolatos kölcsönök esetében nincs lehetőség állami garanciára.</p>
<p>120. cikk. (1) A tartomány nem vethet ki a tartományok közötti import, export vagy tranzit vámokat.</p> <p>(2) Nem hozhat olyan rendelkezéseket, amelyek bármilyen módon akadályozzák a személyek vagy javak szabad mozgását a tartományok</p>	<p>120. cikk. A tartomány nem vethet ki a tartományok közötti import, export vagy tranzit vámokat, nem hozhat olyan rendelkezéseket, amelyek bármilyen módon akadályozzák a személyek vagy javak szabad mozgását a tartományok között, nem akadályozhatja meg az ország teljes területén</p>

<p>között.</p> <p>(3) Nem korlátozhatja az állampolgároknak azt a jogát, hogy az ország területén bárhol szabadon gyakorolassák foglalkozásukat, mesterségüket vagy szabadon végezhessek munkájukat.</p>	<p>a munkához való jog gyakorlását.</p> <p>A kormány helyettesítheti a községek, a metropoliszok, a megyék és a tartományok szerveit a közösségi jog, illetve a nemzetközi normák és szerződések tiszteletben tartásának hiánya esetén, vagy amikor azt a bíraskodási egység, a gazdasági egység védelme és különösképpen a szociális és polgári jogokkal összefüggő szolgáltatások alapvető szintjének a védelme szükségessé teszi, a helyi kormányzatok területi határaitól eltekintve. A törvény meghatározza azokat az eljárásokat, amelyek garantálják, hogy a helyettesített hatásköröket a helyi együttműködés elvének és a szubszidiaritás elvének a tiszteletben tartásával gyakorolják.</p>
<p>121. cikk. (1) A tartomány szervei: a tartomány tanácsa, a végrehajtó bizottság és annak elnöke.</p> <p>(2) A tartomány tanácsa gyakorolja az alkotmány és a törvények által ráruházott törvényhozó és rendelkező hatalmat és egyéb funkciókat. Törvénykezdeményezési joga van a kamarákban.</p> <p>(3) A tartomány végrehajtó bizottsága a tartomány végrehajtó szerve. A végrehajtó bizottság elnöke képviseli a tartományt, kihirdeti a tartomány törvényeit és rendeleteit, a központi kormány utasításainak megfelelően irányítja az állam által a tartományra átruházott igazgatási feladatok</p>	<p>121.cikk. A tartomány szervezetei: a Tartományi tanács, a végrehajtó bizottság és az elnöke.</p> <p>A tartományi tanács gyakorolja a tartományokra ruházott jogalkotói hatásköröket és a törvények és az alkotmány által átadott feladatokat. Törvényjavaslatokat nyújthat be a Parlament két házában.</p> <p>A tartományi végrehajtó bizottság a tartományok végrehajtó szerve. A végrehajtó bizottság elnöke képviseli a tartományt; irányítja a végrehajtó bizottság politikáját, és felelős érte; kihirdeti a törvényeket, kibocsátja a tartományi szabályozásokat, irányítja az államtól a tartományokra ruházott közigazgatási feladatokat, alkalmazva a Köztársaság kormányának az</p>

ellátását.	iránymutatásait.
<p>122. cikk. (1) A választási rendszert, a tartomány tanácsának taglétszámát, a választásból kizárás és az összeférhetetlenség eseteit köztársasági törvények szabályozzák.</p> <p>(2) Senki sem lehet tagja egyidejűleg egy tartomány tanácsának, és a Parlament valamelyik kamarájának vagy egy másik tartomány tanácsának.</p> <p>(3) A Tanács tagjai közül megválasztja az elnököt és az elnöki hivatal tagjait.</p> <p>(4) A tartomány tanácsának tagjai nem vonhatók felelőségre a funkciójuk gyakorlása során kifejtett véleményük és leadott szavazataik miatt.</p> <p>(5) A végrehajtó bizottság elnökét a tagjait a tartomány tanácsa választja meg saját soraiból.</p>	<p>122. cikk. A választási rendszer, illetve az elnök, a végrehajtó bizottság és a tartományi tanács tagjainak összeférhetetlenségi és a választásból kizárás eseteit tartományi törvény szabályozza a Köztársaság törvénye által meghatározott alapelvek határain belül, a Köztársaság törvénye határozza meg a megválasztott szervezetek időtartamát is.</p> <p>Senki sem lehet tagja egyidejűleg egy tartományi tanácsnak vagy egy tartományi végrehajtó bizottságnak vagy a Parlament valamelyik házának vagy egy másik tartomány tanácsának vagy egy másik tartomány végrehajtó bizottságának vagy az Európai Parlamentnek.</p> <p>A tanács választja ki a tagjai közül az elnököt és az elnökségi hivatalt.</p> <p>A tartományi tanácstagokat nem lehet felelőségre vonni a feladataik gyakorlása közben leadott szavazatokért és véleményükért.</p> <p>A tartományi végrehajtó bizottság elnökét, kivéve ha a tartományi statútum másképpen rendelkezik, általános, közvetlen szavazással választják. A megválasztott elnök nevezi ki és visszahívja a végrehajtó bizottság tagjait.</p>
<p>123. cikk. (1) Minden tartománynak statútuma van, amely az alkotmánynak és a köztársasági törvényeknek megfelelően szabályozza a tartomány belső életét. A statútum szabályozza a tartomány törvényei és igazgatási</p>	<p>123. cikk. Minden tartomány saját statútummal rendelkezik, amely összhangban áll az alkotmánnyal, meghatározza a tartomány kormányformáját, a működésének és szervezetének alapvető elveit. A statútum szabályozza a kezdeményezési jogot és a</p>

<p>rendelkezései kezdeményezésének jogát, az ezekről tartható népszavazást, a tartomány törvényeinek és rendeleteinek kihirdetését. (2) A tartomány tanácsa tagjainak abszolút többségű szavazatával elfogadott statútumot köztársasági törvénynek kell jóváhagynia.</p>	<p>népszavazás jogát a tartományi közigazgatás intézkedéseivel vagy törvényeivel kapcsolatban és a tartományi törvények és szabályozások kihirdetését.</p> <p>A statútumokat a tartományi tanács abszolút többséggel elfogadott törvénnyel hagyja jóvá el és módosítja, a törvényt a tanácsnak kétszer kell jóvá hagynia, nem kevesebb, mint két hónap elteltével. Ezt a törvényt a kormánybiztos ellenőrzésének nem kell alávetni. A Köztársaság kormánya azonban kezdeményezheti, hogy az Alkotmánybíróság előtt alkotmányos törvényességi vizsgálatnak vessék alá a tartományi statútumokat, kihirdetésüktől harminc napon belül.</p> <p>A statútumot népszavazásnak vetik alá, ha kihirdetésétől három hónapon belül azt a tartomány szavazóinak ötvened része vagy a tartományi tanács tagjainak ötöde kéri. A népszavazás alá vetett statútumot csak akkor lehet kihirdetni, ha azt az érvényesen leadott szavazatok többsége elfogadta.</p> <p>Minden tartományban a statútum szabályozza a helyi autonómiák tanácsát, amely a tartomány és a helyi hatóságok közötti konzultatív szerv.</p>
<p>124. cikk. A tartomány székhelyén működő kormánybiztos ellenőrzi az állam által gyakorolt igazgatási feladatok ellátását, s azt összehangolja a tartomány által gyakorolt feladatok ellátásával.</p>	<p>124. cikk. Érvénytelenítve.</p>
<p>125. cikk. (1) A tartomány igazgatási</p>	<p>125. cikk. A tartományokban működnek első</p>

<p>aktusai feletti törvényességi felügyeletet decentralizált formában, a köztársasági törvények által előírt módon és keretek között állami szerv látja el. A törvény meghatározott esetekben lehetővé teszi az érdemi felügyeletet is abból a célból, hogy indokolt kérésre, a tartomány tanácsa vizsgálja felül a határozatát.</p> <p>(2) A köztársasági törvénynek megfelelően a minden tartományban működnek első fokú igazgatási bíróságok. Ezek ágazatai a tartomány székhelyén kívül is működhetnek.</p>	<p>fokú igazgatási bíróságok, a Köztársaság törvénye által meghatározott szabályozás szerint. Ezek ágazatai a tartomány székhelyén kívül is működhetnek.</p>
<p>126. cikk. (1) A tartomány tanácsa felosztható, ha alkotmányellenes vagy a törvényt súlyosan sértő aktusokat hoz, vagy a kormány felhívására sem váltja le a hasonló cselekményeket vagy jogsértéseket elkövető végrehajtó bizottságot vagy elnököt.</p> <p>(2) Felosztható, ha lemondások miatt vagy azért válik működésképtelenné, mert nem képes megfelelő többséget kialakítani.</p> <p>(3) Felosztható nemzetbiztonsági okok miatt.</p> <p>(4) A feloszlást indokolt rendelettel a Köztársaság elnöke mondja ki, miután meghallgatott egy, a köztársasági törvények által meghatározott módon létrehozott, képviselőkkel és</p>	<p>126. cikk. A Köztársaság elnöke által megindokolt rendelettel a tartományi tanács felosztható és a végrehajtó bizottság elnöke visszahívható, ha alkotmányellenes vagy a törvényt súlyosan sértő aktusokat hoz. Felosztható vagy visszahívható nemzetbiztonsági okok miatt is. A rendeletet foganatosítják miután meghallgatták egy, a köztársasági törvények által meghatározott módon létrehozott, képviselőkkel és szenátorokból álló, tartományi ügyekkel foglalkozó bizottságot.</p> <p>A tartományi tanács, tagjainak legalább ötödének aláírásával és a tanács tagjainak abszolút többségű nyílt szavazáson történő megerősítésével, indokolt bizalmatlansági indítványt nyújthat be a végrehajtó bizottság elnökével szemben. Az indítványt a benyújtását előtt három nappal nem lehet</p>

<p>szenátorokból álló, tartományi ügyekkel foglalkozó bizottságot. A feloszlatastról szóló rendeletben kinevezik a tartomány tanácsába választható három személyből álló bizottságot, mely kitűzi a három hónapon belül megtartandó új választásokat, ellátja a végrehajtó bizottság hatáskörébe tartozó feladatokat, és meghozza a halasztást nem tűrő ügyekben a döntéseket, melyeket jóváhagyás céljából az új tanács elé kell terjesztenie.</p>	<p>kétségbe vonni. A végrehajtó bizottság általános és közvetlen szavazással megválasztott elnökével szemben benyújtott bizalmatlansági indítvány jóváhagyása, visszahívása, folyamatos akadályoztatása, halála, vagy önkéntes lemondása a végrehajtó bizottság visszahívását és a tartományi tanács feloszlatast vonja maga után. Minden esetben ugyanezek a hatások következnek a tanács tagjainak többségének szószerinti lemondása esetén is.</p>
<p>127. cikk. (1) A tartomány tanácsa által elfogadott összes törvényt meg kell küldeni a kormánybiztosnak, akinek kötelessége, ha azokat a kormány nem ellenzi, az érkezéstől számított harminc napon belül láttamoznia. (2) A törvényt a láttamozást követő tíz napon belül ki kell hirdetni és a kihirdetéstől számított tizenöt nap után lép hatályba. Ha egy törvényt a tartomány tanácsa sürgősnek nyilvánít és ehhez a Köztársaság kormánya hozzájárul, a kihirdetést és a hatálybalépést illetően nem kell betartani a fentiekben megjelölt határidőket. (3) Ha a Köztársaság kormánya szerint a tartomány tanácsa által elfogadott törvény túllépi a tartomány hatáskörét,</p>	<p>127. cikk. A kormány, amikor úgy látja, hogy egy tartományi törvény túllép a tartomány hatáskörén, kezdeményezheti, hogy az Alkotmánybíróság előtt alkotmányos törvényességi vizsgálatnak vessék alá a kihirdetésétől számított hatvan napon belül. A tartomány, amikor úgy látja, hogy az államnak vagy egy másik tartománynak egy törvénye vagy egy törvény értékű jogi aktusa az ő hatáskörét sérti, akkor kezdeményezheti, hogy törvényt vagy egy törvény értékű jogi aktust az Alkotmánybíróság előtt alkotmányos törvényességi vizsgálatnak vessék alá a kihirdetésétől számított hatvan napon belül.</p>

<p>ellenkezik a nemzet vagy egy másik tartomány érdekeivel, a láttamozásra előírt határidőn belül visszaküldi azt a tartomány tanácsának.</p> <p>(4) Ha a tartomány tanácsa a törvényt tagjai szavazatának abszolút többségével ismét elfogadja, a Köztársaság kormánya azt a megküldéstől számított tizenöt napon belül törvényességi okok miatt az Alkotmánybíróság vagy az érdekek ütközésére alapozott okok miatt a kamarák elé viheti. Hatásköri kérdésekben a Bíróság dönt.</p>	
<p>128. cikk. A megyék és községek a Köztársaság alapvető törvényei által meghatározott elvek keretein belül függetlenek. Feladataikat törvények határozzák meg.</p>	<p>128. cikk. Érvénytelenítve.</p>
<p>129. cikk. (1) A tartományok és községek az állami és regionális decentralizáció egységeit képezik.</p> <p>(2) A megyei kerületeket a további decentralizáció érdekében kizárólag igazgatási hatáskörrel rendelkező körzetekre lehet felosztani.</p>	<p>129. cikk. Érvénytelenítve.</p>
<p>130. cikk. (1) A megyék, községek és más helyi intézmények aktusai feletti törvényességi felügyelet gyakorlása céljából a tartomány a köztársasági törvények által előírt módon külön szervet hoz létre.</p> <p>(2) A törvény által meghatározott</p>	<p>130. cikk. Érvénytelenítve.</p>

<p>esetekben az érdemi felügyelet a határozatot hozó szervekhez intézett, a határozat felülvizsgálatát célzó, indoklással ellátott kéressel gyakorolható.</p>	
<p>(131.) cikk. A tartományok az alábbiak: Piemonte, Valle d’Aosta, Lombardia, Dél-Tirol, Veneto, Friuli-Venezia Giulia, Liguria, Emilia-Romagna, Toscana, Umbria, Marche, Lazio, Aruzzo, Molise, Campania, Puglia, Basilicata, Calabria, Sicilia, Sardegna.</p>	<p>131. cikk. A tartományok az alábbiak: Piemonte, Valle d’Aosta, Lombardia, Dél-Tirol, Veneto, Friuli-Venezia Giulia, Liguria, Emilia-Romagna, Toscana, Umbria, Marche, Lazio, Aruzzo, Molise, Campania, Puglia, Basilicata, Calabria, Sicilia, Sardegna.</p>
<p>132. cikk. (1) Alkotmánytörvénnyel a tartományok tanácsainak meghallgatása után elrendelhető két tartomány egyesítése vagy legalább egymillió lakossal rendelkező új tartományok létesítése, ha ezt legalább</p>	<p>132. cikk. Alkotmánytörvénnyel a tartományok tanácsainak meghallgatása után elrendelhető létező tartományok egyesítése vagy legalább egymillió lakossal rendelkező új tartományok létesítése, ha ezt legalább az érdekelt lakosság egyharmadát képviselő</p>

<p>a lakosság egyharmadát képviselő községi tanácsok kéri és a javaslatot az érdekelt lakosság többsége népszavazás útján támogatja.</p> <p>(2) A tartományok tanácsainak meghallgatása után népszavazással vagy köztársasági törvényekkel egyes megyék vagy községek egyik tartománytól leválaszthatók és egy másikhoz csatolhatók.</p>	<p>községi tanácsok kéri és a javaslatot az érdekelt lakosság többsége népszavazás útján támogatja.</p> <p>A tartományok tanácsainak meghallgatása után a Köztársaság törvényével és az érdekelt község vagy községek és az érdekelt megye vagy megyék lakosságának népszavazással történő jóváhagyása útján az egyes megyék vagy községek, ha azt kéri, egyik tartománytól leválaszthatók és egy másikhoz csatolhatók.</p>
<p>133. cikk. (1) Egy tartományon belül a megyei kerületek változását és új megyék létesítését a községek kezdeményezésére, a tartomány meghallgatása után, köztársasági törvények rendelik el.</p> <p>(2) A tartomány, a lakosság érdekelt részének meghallgatása után, saját területén törvényekkel új községeket létesíthet, megváltoztathatja körzetüket és elnevezésüket.</p>	<p>133. cikk. Egy tartományon belül a megyei kerületek változását és új megyék létesítését a községek kezdeményezésére, a tartomány meghallgatása után, köztársasági törvények rendelik el.</p> <p>A tartomány, a lakosság érdekelt részének meghallgatása után, saját területén törvényekkel új községeket létesíthet, megváltoztathatja körzetüket és elnevezésüket.</p>